ISBN 975-16-0189-4

Fiyatı : 5 000 Lira

Prof. Dr. ERDOĞAN MERÇİL

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXIV. Dizi — Sa. 11

GAZNELİLER DEVLETİ TARİHİ

Prof. Dr. ERDOĞAN MERÇİL

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1989

GAZNELİLER DEVLETİ TARİHİ

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXIV. Dizi — Sa. 11

GAZNELİLER DEVLETİ TARİHİ

Prof. Dr. ERDOĞAN MERÇİL

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1989

ISBN 975 - 16 - 0189 - 4

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Türkler tarih boyunca yayıldıkları sahalarda birbiri ardına birçok devletler kurdular. Bu devlet kurma geleneğini İslâm dinini kabul ettikten sonra da sürdürdüler. İşte bu devrede kurulan ilk Müslüman - Türk Devletleri'nden birisi de Gazneliler (963–1186) idi. Bu devlet başlangıçta "Gazne" şehrinde kuruldu ve ilk idarecileri seçim ile işbaşına geldi. Daha sonra Sebüktegin ile başlayan hanedanın hüküm sürmesiyle artık saltanat babadan oğula geçer oldu. Gazneliler Devleti'nin yıldızı Sebüktegin'den itibaren parlamaya başladı. Nitekim birçok Türk devletlerinde olduğu gibi, Gazneliler de sür'atle hâkimiyet sahalarını genişleterek Hindistan kıtasının kuzeyinde göründüler.

Sebüktegin ile Hindistan'a başlayan akınlar oğlu Mahmûd zamanında da devam etti. Bu akınlar Gazneli Devleti için bir an'ane hâlini almıştı. Sultan Mahmûd devrinde Gazneliler Devleti en parlak ve kudretli günlerini yaşadı. Onun hükümdarlık süresi içinde Gazneli sınırları doğuda Kuzey Hindistan'a, batıda ise Âzerbaycan hudutlarına kadar uzanıyordu. Sultan Mahmûd ölmeden önce Anadolu ve Mısır'ı da ele geçirmeyi tasarlamıştı.

Sultan Mahmûd'un yerine geçen oğlu Mes'ûd babası gibi parlak bir idareci değildi. Mes'ûd devrinde (1030–1040) Gazneliler'e rakip yeni bir kuvvetin, Selçuklular'ın ortaya çıktığını görüyoruz. Sultan Mes'ûd'un hataları sebebiyle Gazneliler ile Selçuklular arasında başlayan mücadelede dönüm noktası Dandanakan savaşı (1040) idi. Selçuklular bu savaştan sonra sür'atle zirveye çıkarken Gazneliler'in yıldızı sönüyordu. Ancak Gazneliler Devleti, yenilgiye rağmen, Sebüktegin ve Mahmûd devrinde atılan sağlam temeller sebebiyle varlıklarını devam ettirdiler ve Selçuklu hücumlarını önlemeye muvaffak oldular. Bunda belki de Selçuklular'ın İslâm'ın o zamanki merkezi Bağdat'a ve Anadolu'yu yurt edinmek maksadıyla batı yönüne yönelmeleri etkili olmuştu. Gazneli - Selçuklu mücadelesi 1059 yılında bir barış ile noktalandı. Daha sonra Selçuklu sultanı Sencer Gazneli Devleti'nin işlerine birkaç kez müdahale etmek fırsatını buldu. Sultan Behramşâh'ın çöken nüfuzunu yeniden elde etmek için yaptığı girişimler Gûrlular'ın Gazneliler'e karşı harekete geçmesine yol açtı. Ayrıca Büyük Selçuklu Devleti'nin bu sırada yıkılmasıyla (1157) ortaya çıkan otorite boşluğunun doğuda Gûrlular tarafından doldurulması Gazneliler Devleti'nin sonunu hazırladı.

Öte taraftan Sultan Mahmûd öldüğünde Gazneliler devrin en geniş ve en muntazam devlet yapısına sahipti. Bu mükemmel Gazneli devlet teşkilâtı

daha sonra kurulan Türk devletlerine örnek oldu. Meşhur Selçuklu veziri Nizâm ül - Mülk eseri *Siyasetnâme*'nin birçok yerinde Gazneli teşkilâtından örnekler vermişti. Ord. Prof. F. Köprülü de "Abbasî ve Gazneliler'in birçok an'anelerine vâris olan Selçuklular.." diyerek aynı görüşü savunmaktadır. Rahmetli hocam Prof. Dr. İ. Kafesoğlu da bu husûsda" ... Gazneli Türk devleti Selçuklulara ve dolayısıyla sonraki bütün Türk - İslâm siyasî teşekküllerine örnek olmuş durumdadır." demektedir.

Gazneli Devleti tarihi üzerinde gerek batıda gerekse doğuda birçok araştırma yapılmış, makale ve kitablar yayınlanmıştır. Buna mukabil Gazneliler konusunda türkçede müstakil bir eser yoktur. Bu Gazneliler Devleti'ne belki de Hindistan tarihi içinde yer verilmesiyle ilgili olmalıdır. İkinci bir ihtimal de Selçuklular ile alâkalı olduğu derecede Gazneliler tarihi söz konusu edilmiştir. Nitekim Ord. Prof. Y. H. Bayur üç cildlik *Hindistan Tarihi* adlı eserinin I. cildinde Gazneliler'e uzun bir yer ayırmıştır (s. 127–244). Bunun dışında *İslâm Ansiklopedisi*'nin Gazneliler ile ilgili maddelerinde en dikkati çekeni Prof. Dr. Kafesoğlu'nun "Mahmûd Gaznevî" maddesidir.

Müstakil bir kitabın yokluğunu gözönünde tutarak kaleme aldığımız bu eser, gerek devrin kaynakları gerekse araştırmalara dayanarak, geniş halk kitlelerine ve öğrencilere bir Türk devleti Gazneliler'in tarihini ana hatlarıyla tanıtmak için hazırlanmıştır. Bu arada eserde zaman zaman görülen iki aylı veya iki yıllı tarihlerin, Hicrî senelerin Milâdîye Çevrilmesinden kaynaklandığını da belirtmek isterim. Ayrıca bu eserin basımı sırasında her türlü kolaylığı gösteren başta Türk Tarih Kurumu Başkanı sayın Prof. Dr. Yaşar Yücel olmak üzere öteki görevlilere teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Erdoğan Merçil
İstanbul 1989

GAZNELİLER DEVLETİ'NİN KURULUŞ DEVRİ

XI. yüzyılın ilk yarısının büyük Müslümân - Türk devletlerinden birisi olan Gazneliler'in, kuruluşu sırasında Sâmânîler (819–1005) ile müşterek bir kaderi mevcuttu ve bu devletin içinden çıkmıştı. Devlete adını vermiş olan Gazne şehri, her nekadar Sâmânî toprakları içinde değilse de, sonradan geliştikleri saha bu devletin mîrâsı üzerinde bulunmaktaydı. Gazne bugün Afganistân Devleti hududları içinde olup, başkent Kâbil'in güney batısındadır. Denizden yüksekliği 2220 metredir ve müstahkem bir şehirdir. Ayrıca Hindistan'a giden tek yol üzerinde olduğu için stratejik bakımından önemi büyüktür. Bu şehre hâkim oluş Gazneliler tarihine yön vermiş, Hind topluluklarında islâmı kökleştirmek görevi de bu sülâleye düşmüştür. Bu devlete "Sebükteginîler" denildiği gibi, Sultan Mahmûd'un lakabı Yemînü'd - Devle'den dolayı "Yeminîler" adı ile de meşhurdu.

X. yüzyılda Mâverâünnehir ve Horasan, merkezi Buhara olan Sâmânî Devleti tarafından idare edilmekteydi. Bu devletin emîrleri kendi soylarını Sasanî kahramanı Behrâm Cubin'e kadar çıkaran Soğd menşeli mahallî bir hânedan olup, âilenin kurucusu, Sâmân - Hudâ adında Belh bölgesinden bir d i h k a n (mahallî toprak sahibi) idi. Türkler, Arap istilâsı sırasında esasen Horasan ve Mâverâünnehir'de bulunuyorlardı ve Arablar'ın gelişinden sonra da bu bölgelerde yaşayışlarına devam ettiler. Ayrıca Türkler Abbasî hilâfeti zamanından (749–1258) itibaren, bu devlette olduğu gibi, öteki devletlerin ordusunda ve idarî kademelerinde görev almışlardı. Nitekim daha kuruluş devresinden itibaren Sâmânîler'in hüküm sürdüğü bölgelerde Türk şehirleri ve nüfusu bulunmaktaydı. 819 yılında Semerkand vâlisi olarak tayin edilen Nûh b. Esed'in arazisi içinde Türk şehirleri vardı. Yine Sâmânîler'den Yahya'ya düşen Şaş şehrinin halkı ise, Oğuzlar ve Halaçlar'a mensup müslümân Türkler idi. Tabiatıyla Sâmânîler de öteki devletler gibi yaparak Türkleri ordularına aldılar, onlara çeşitli askerî görevler ve devlet hizmetinde yer verdiler. Bu şekilde görev alan Taş, Begtüzün, Fâikü'l-Hassa, Horasan vâliliği yapan ve Kuhistân'ı elinde bulunduran Sîmcûrîler gibi Türk kumandan ve aileler yavaş yavaş önemli mevkilere yükselerek Sâmânî Devleti'nin kaderine hâkim olmuşlardı.

Alptegin ve Gazne Şehrini Ele Geçirmesi

İşte bu Türk kumandanlarından birisi de Gazne Devleti'ni kuracak olan Alptegin'dir. Alptegin tahminen miladî 880–881 yıllarında doğmuştur. O, Sâmânî emîri Ahmed b. İsmâil (907–914)'e köle (gulâm) olarak satılmış ve onun hassa askerleri arasına dahil edilmiştir. Alptegin," son derece itimada

şayan, vefalı, rey ve tedbir sahibi, emri altındaki askerleri seven, civanmerd, tuzu ve ekmeği bol, Allâh korkusu olan birisi idi". Netice olarak o Sâmânîler'in takdîr ettikleri bütün vasıflara sahibdi. Bu sebeble yavaş yavaş temâyüz eden Alptegin'i Emîr Nasr b. Ahmed (914–943) azat etti. Daha sonra Sâmânîler'in başına geçen Nûh b. Nasr (943–954), ona bazı birliklerin kumandasını vermişti. Bundan sonra Alptegin'in mevkiinin hâcibü'l-hüccâblığa (bütün saray idaresinin başı) yükseldiğini görüyoruz. Nûh'un ölümünden sonra Sâmânî emîri olan genç yaştaki oğlu Abdülmelik (954–961) üzerinde onun büyük nüfûzu vardı. Artık bu devrede Alptegin, Sâmânî siyasetinde aktif bir rol almağa başlamıştı. Öte taraftan Horasan sipehsâları (Horasan ordusu kumandanı) Ebû Sa'id Bekr b. Mâlik maiyyetindekilere kötü davranmış ve onların ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamıştı. Bu sebeble memnun olmayanlar Bekr b. Mâlik'e kin bağlayarak Buhara'ya döndüler ve Emîr Abdülmelik'e bu durumdan şikâyetçi oldular. Bekr b. Mâlik Aralık 956 tarihinde Buhara'ya çağrılarak öldürüldü. Onun öldürülmesinde Alptegin önemli bir rol oynamıştı. Horasan sipehsâlârlığına ise Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezak tayin edildi.

Bu olaydan sonra Emîr Abdülmelik'e her istediğini yaptırabilen Alptegin, bu sırada vezîr olan Ebû Mansûr Yûsuf b. İshak'ın devlet işlerini kötü idare ettiğini ileri sürdü. Emîr Abdülmelik vezîri azletti ve onun yerine Ebû Muhammed el-Bel'amî'yi bu göreve tayin etti. Bel'amî, İslâm tarihçisi ve müfessiri Taberi (839–923)'nin meşhur tarihî eseri *Tarih el - Ümem ve'l-Mülûk*'u Farsçaya çeviren zâttır. Bu tercüme yeni Farsçanın bilinen en eski tarihî eseridir. Bu sebebten Bel'amî tarihçiler yönünden de meşhur bir şahsiyettir. Ancak vezîrliğe Bel'amî'nin tayininden sonra Emîr Abdülmelik'in, ilerde Alptegin'den gelebilecek tehlikeleri sezdiği ve ona karşı davranışının değiştiği anlaşılıyor. Alptegin bu durumu hissetmiş ve Emîr'in meclislerine az gitmeye başlamıştır. Nitekim Abdülmelik, onu başkentten uzaklaştırmak maksadıyla, Belh eyâleti âmilliğine (âmil; vergi tahsil eden memur) gitmesini emr etti. Alptegin ise hâcibü'l-hüccâblıktan sonra, daha aşağı rütbedeki bir görevi kabûl etmeyerek, âmil olamayacağını ileri sürdü. Emîr Abdülmelik kendi teklifinin red edilmesi karşısında onu devletin en yüksek askeri mevkii olan Horasan sipehsâlârlığına tayin etmeye mecbur kaldı. Fakat Alptegin'in yerine hâcib olarak yine onun bir kölesi (gulâmı) getirilmişti. Böylece onun saraydaki nüfûzu devam ediyordu. Alptegin 10 Şubat 961 tarihinde Nîşâbûr'a gelerek yeni görevine başladı. Alptegin saraydaki nüfûzu sebebiyle devlet merkezinde yapılan işlerden haberdar idi. Ayrıca o, Vezîr Bel'amî ile devlet işlerini yürütmede beraberce hareket etmek husûsunda anlaşmıştı. Bel'amî vezîrliğe Alptegin sayesinde getirilmiş olduğundan bu anlaşmaya tam manasıyla uyduğu anlaşılıyor.

Alptegin yeni görevine başladıktan bir müddet sonra Emîr Abdülmelik attan düşerek öldü (Kasım 961). Vezîr Bel'amî derhal Alptegin'e bir mektup yazarak durumu bildirdi ve Sâmânî tahtı için en uygun adayın kim olduğunu sordu. Alptegin ölen Abdülmelik'in oğullarından birisinin tahta geçirilmesini tavsiye etti. Bel'amî buna uyarak Abdülmelik'in oğlu Nasr'ı tahta oturttu ise de, o ancak bir gün emîr olarak kalabildi. Bu sırada Sâmânî sarayında Alptegin'in hâkimiyetinden ve her işe müdahale eden elinden kurtulmaya karar veren yeni bir grup ortaya çıkmıştı. Nitekim Sâmânî hânedan mensupları ve ordu Mansûr b. Nûh'a sadakat yemini yaparak tahta geçirdiler. Alptegin ise kendi adayını zorla tahta çıkarmaya karar verdi. Bu maksatla da Ebû Mansûr Muhammed b. Abdürrezâk'a bir elçi göndererek, onu Horasan'a kendi yerine bırakacağını ve ittifak yapmak istediğini haber verdi. Fakat aradaki fesadcılar da Mansur b. Nuh'a, "Alptegin'i öldürmedikçe, padişahlıkta müstakil olamazsın, fermanın yürümez : Elli yıldır Horasan'a o padişahlık ediyor, servet ve zenginlik yığıyor; askerler, hep onun sözüne kulak veriyorlar. Onu yakalarsan, senin hazinelerin dolar, gönlün huzura kavuşur" demekteydiler. Bu sözler Emîr Mansûr b. Nûh'un harekete geçmesine sebep oldu. Nitekim Alptegin'in elçisi Ebû Mansûr b. Abdürrezzak'ın yanında iken Sâmânî başkenti Buhara'dan gelen bir mektup Alptegin'in görevden azlini ve yerine Ebû Mansûr'un tayinini bildirmekteydi. Ayrıca bu mektubda Ebû Mansûr'a Alptegin'i Ceyhun nehrinden geçirmemesi ve icabında savaşması emrediliyordu. Alptegin Aralık 961 tarihinde Nîşâbûr'dan ayrılarak Buhara üzerine yürüdü. Ebû Mansûr b. Abdürrezak, Alptegin'in peşinden kuvvet gönderdi. Alptegin'in Buhara'da kendisine karşı koyabilecek kuvveti hazırlıksız yakalamak için hızlı hareket ettiği anlaşılıyor. O Ceyhun kenarına ulaştığı sırada, Buhara'dan Alptegin'in bir gasıb (bir şeyi zor veya hîle ile alan) olduğu hakkında emrindeki bazı subaylarına mektublar geldi. Alptegin bunları görünce, ordusunun içinde de kendisine karşı bir hareket olabileceğini sezdi. Bu sebebten Buhara üzerine yürümekten vazgeçerek kendi has gulamları ile Belh'e çekilerek bu şehri aldı. Alptegin bu sırada emrindekilere, "... Eğer bundan sonra yiyeceğim bir ekmek varsa, geri kalan ömrümü hoş geçireyim, ahir ömrümde kılıcımı Müslümanlara karşı değil, kâfirlere karşı çekeyim ki, ahiret sevabını bulayım. ... Zira, ben Hindistan'a gidip, gazâ ve cihat ile meşgul olacağım; eğer öldürülürsem şehit olurum; eğer İslâmı yüceltmeye muvaffak olursam, cenneti, aziz ve celil olan Tanrı'nın hoşnudluğunu umarım" demişti. Nitekim o Belh'e varınca etraf ülkelere haberler göndererek, her kim gazâ niyetinde ise toplansınlar diye bir-iki ay orada ikamet etmeye, ondan sonra da Hindistan'a doğru yola çıkmaya karar verdi. Ancak Alptegin'e karşı olanlar Sâmânî emîri Mansûr'u onu yakalamaları için bir ordu göndermeye ikna ettiler. Emîr Mansûr onun ardından Eş'as b. Muhammed kumandasında onaltıbin kişilik bir ordu yolladı. Alptegin bu durumda harekete geçerek, Belh ile Hulm arasındaki, Hulm geçitinde yer tuttu. Onun idaresinde bu sırada ikibinikiyüz Türk gulamı ve gazâ için gelen sekizyüz de atlı vardı. Sâmânî ordusu ile Alptegin arasındaki savaşı, bera-

berinde az bir kuvvet bulunmasına rağmen, Hulm geçitini başarıyla tutan Alptegin kazandı (Nisan 962). Alptegin daha sonra Hindistan'a yapacağı seferler için uygun bir üs olan Gazne şehrine yürüdü. Belki de o, bu hareketiyle Sâmânî Devleti'nin güney hudutlarında hakikatte bağımsız, fakat görünüşte Sâmânîler'e tâbi bir grup Türk gulâmı örnek almış olmalıdır. Söz gelişi Türk kumandanlarından Karategin ölüm tarihi 933 yılına kadar Büst ve Ruhhac bölgesinde bu şekilde yaşamış ve ölümünden sonra da kölelerinden bir grup Büst'de vâli olarak onun yerine geçmişlerdi.

Alptegin bundan sonra beraberindeki küçük kuvvetiyle yoluna devam etti. Bu yürüyüşü sırasında o, Bâmiyân hâkimi Şîr Bârik'i ve Kâbil'in Hindu şâhî hükümdarını itaat altına alarak Gazne'ye geldi. Alptegin buranın hâkimi Ebû Bekr Levîk (veya Enük)'i şehrin kalesinde dört aylık bir kuşatmadan sonra mağlub ederek Gazne'yi ele geçirdi (12 Ocak 963). Meşhur Selçuklu veziri Nizam ül - Mülk'ün eseri *Siyâset-nâme*'den anlaşıldığına göre Alptegin'in Gazne'yi ele geçirmesinde halka adâletle davranması önemli rol oynamıştı. O kuşatma sırasında dellallar ile askere, halktan birşey aldıkları zaman ancak para ile satın almalarını ve aksine hareket edenlerin asılacağını, ilan ettirmişti. "Birgün Alptegin'in gözü ansızın bir torba saman ile bir tavuğu terkesine asmış olarak gelen, kendisine âit, bir gulâma ilişti. 'Şu gulâmı benim yanıma getiriniz' dedi. Gulâmı önüne getirdikleri zaman, ondan 'bu bir torba saman ile bu tavuğu nereden aldın?.' diye sordu.

Gulâm - 'Köylü bir adamdan aldım' dedi.

Alptegin - 'Her ay yirmisi aylık, otuz dinarı ekmek bedeli olmak üzere elli dinar alıyorsun. Niçin para ile satın almıyorsun?' dedi ve derhal cellada gulâmın asılmasını emretti. Hemen orada yolun başında gulâmı o saman torbası ile birlikte astılar, tavuğu da boynuna bağladılar. Sonra Alptegin emretti dellallar, 'bir kimseden haksız yere bir şey alan herhangi bir kimsenin cezası budur' diye ilan ettiler... Ayrıca Alptegin şehirlilere zulüm yapılmasına hiç müsaade etmezdi. Gazne halkı bu emniyet ve adâleti gördükleri zaman, 'ister Türk, ister Tacik olsun, bize adâleti ve insafı olan, canımız, malımız, kadın ve çocuğumuz için kendisinden emin bulunduğumuz bu padişah lâzımdır' dediler. O zaman şehrin kapısını açtılar." Alptegin bu şehirde kendi hâkimiyetini ilan ettiği gibi Gazneliler Devleti'nin de temelini atmış oldu. Gazne hâkimi Ebû Bekr Levîk'in Hindû olması muhtemeldir. Ancak bu isim türkçe "Enük" (hayvan yavrusu, arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları) manasında da okunmuş ve onun Türk olabileceği ihtimali de ileri sürülmüştür. Ebû Bekr Levîk, Gazne'yi kaybettikten sonra Kabûl Şâhları'nın yanına sığındı.

Gazne şehrinin bulunduğu Afganistan'ın güney bölgesinde Türkler'in varlığının, islâmiyetin ilk yıllarından daha eski devrelere kadar inmesi mümkündür. Büyük bir ihtimalle Türk oldukları kabûl edilen Kuşanlar ve daha

sonra Eftalitler (Akhunlar) bu bölgeye hâkim olmuşlardı. Kuşanlar m.ö. I. yüzyılın ortalarından itibaren başladıkları Afganistân'a hâkim olma mücadelesini tahminen m.s. 40 yılında kazanmışlardı. Kuşan Devleti topraklarını Hindistan'a kadar genişletti. Onların Afganistân'daki üstünlüğü Akhunlar tarafından sona erdirildi (m.s. V. yüzyılın sonu). İlk islâmî devre içinde kuzeyde Toharistân ve Bedahşan'dan güneydeki Büst'e kadar olan saha içinde Türk an'anesine uygun olarak konar - göçer yaşayışlarını devam ettirmiş bulunan Halaç Türkleri Eftalitler'in torunları olarak Ceyhun'un kuzeyinden gelmiş sonra da Doğu Afganistân'ın bu bölgesinde kalmış Türk topluluklarıdır.

İslâm orduları İran ve Kuzey Hindistan'a doğru ilerledikçe daha Emevîler zamanından (661–750) başlayarak Türkler ile karşılaşmışlardı. Emevîler'den Mervân'ın halifeliği zamanında (684–685), Sistân vâliliğine tayin edilen Abdülazîz b. Abdullâh, Büst ve Kâbil'in yerli hükümdarına karşı yaptığı seferde (m. 684), onun ordusunda Türkler'e tesadüf etmişti. Araplar geldiği vakit Afganistan'ın batısında Hamun gölü etrafında ve Belucistân hududunda da bazı Türk kabileleri yaşamakta idi. Tahminen 850 yılına kadar Kabîl'de Türk olan Kabûl - Şâhlar hânedanı hüküm sürmüş ve adı geçen bu hânedan IX. yüzyılın başında Horasan vâlisi Abdullâh b. Tâhir'e yıllık harac olarak ikibin kişilik Oğuz esirlerinden bir grup göndermişti. Yine Abbasî halifesi Mansûr zamanında (754–775), Zâbulistân hâkimi Zûnbil, Sistân'ın müslümân vâlisine yıllık harac olarak develer, Türk çadır ve esirler yollamıştı. Bu örneklerden anlaşılacağı üzere, Gazneliler devrinden önce de Afganistân bölgesinde Türk toplulukları bulunmaktaydı ve Gazneliler Devleti tabii ki, büyük ölçüde bu topluluklara dayanıyordu. Nitekim Halaçlar daha sonra Gazneliler ordusunda önemli bir kuvvet olarak yer almışlardı.

Alptegin'in Gazne'yi ele geçirmesinden hemen sonra Sâmânî emîri Mansûr b. Nûh, Ebû Ca'fer kumandasında yirmibeşbin kişilik bir orduyu ona karşı gönderdi. Alptegin bu Sâmânî ordusunu Gazne kapıları önünde mağlub etti, Ebû Ca'fer çekilmeye mecbur kaldı. Emîr Mansûr bundan sonra Alptegin ile arasını düzeltmek maksadıyla zabt ettiği ülkelerin idaresini ona veren bir ferman gönderdi. Alptegin daha sonra Büst'ü ve Kabûl - Şâhlar'ın ülkesinin bir kısmını zabt etti ve Hindistan'a seferlere başladı. Onun başarıları ve Hindistan'a akınlara başlamasının Horasan ve Mâverâünnehir'de duyulmasıyla bu bölgelerden adamlar Alptegin'in yanına gelmeye başladılar. Böylece onun emrindeki askerlerin sayısı süratle arttı, önce altıbine ulaştı, Hindistan'a yaptığı seferler sırasında ise ordunun sayısı onbirbin atlı ve beşbin yayadan oluşuyordu. Ancak Alptegin kendi hükümdarlığında uzun boylu saltanat süremedi. O 13 Eylül 963 tarihinde öldü.

Ebû İshak İbrâhim'in hükümdarlığı

Alptekin'in yerine oğlu Ebû İshak İbrâhîm geçmişti. Ancak İbrâhîm Gazneliler Devleti'ni idarede babası kadar kudretli ve başarılı olamadı. Ordu

onun kontrolundan çıkmış, Sebüktegin onun zamanında Halaçlar'ın bir isyanını bastırmıştır. İbrâhîm'in bu zayıf durumundan yararlanan sâbık Gazne hâkimi Ebû Bekr Levîk, muhtemelen 964 yılı sonunda, Gazne'ye ilerlemiş ve onu mağlub ederek eski ülkesini tekrar ele geçirmişti. İbrâhîm Buhara'ya kaçmak ve Sâmânî emîri Mansûr b. Nûh'dan yardım istemek zorunda kaldı. İbrâhîm Sâmânîler'den istediği yardımı alarak büyük bir kuvvetle geri döndü. Bu kez Gazne'yi terke mecbur kalan Ebû Bekr Levîk olmuştu (26 Eylül 965). İbrâhim tekrar Gazne'ye girdi. Ancak bu yardım suretiyle Sâmânîler bu bölge üzerinde, hiç olmazsa ismen, hâkimiyet kurmuş oldular. İbrâhîm de Gazne'de uzun müddet hüküm süremedi ve 12 Kasım 966'da öldü.

Bilgetegin'in Hükümdarlığı

İbrâhîm'in yerini alacak oğlu yoktu. Türk emîr ve kumandanlar Alptegin'in bir kölesi, hâcibi ve muhafız kuvvetinin kumandanı olan Bilgetegin'i kendilerine hükümdar olarak seçtiler. O, Sâmânîler'in merkezi Buhara'ya haber gönderdi ve bağlılığını bildirerek Türkler'in reyi ile seçilmiş olduğunu ifade etti. Ancak Buhara'daki Sâmânî kumandanlarından Fâik, Gazne'de bağımsızlık içinde bırakılmış olan Türkler'in bu topluluğuna şiddetle karşı idi. Bu bakımdan doğrudan doğruya kontrolü ele geçirmek için Gazne üzerine bir ordu gönderdi. Bilgetegin bu Sâmânî ordusunu mağlub etti ve bir daha da Buhara'dan Gazne'ye ordu gönderilmedi. Bilgetegin meşhur bir askerdi. O özel hayatının temizliği ve adaleti dolayısıyla halkının saygısını kazanmıştı. On yıllık bir saltanattan sonra Gerdîz kalesi kuşatmasıyla meşgul bulunduğu bir sırada, kaleden atılan bir okun can alıcı bir noktaya gelmesi, Bilgetegin'in ölümüne sebeb oldu (975).

Böritegin'in Hükümdarlığı

Bilgetegin'in yerine Alptegin'in diğer bir kölesi Böritegin geçti. Ancak çok geçmeden o halkı kendisinden nefret ettirecek bir idare şekli gösterdi. Bu sebepten Gazne halkı Levîk'i kendi hükümdarları olmak üzere davet ettiler. Levîk, Kabûl - Şâhlar'dan yardım alarak derhal Gazne üzerine ilerledi. Sebüktegin bu sırada, muhtemelen, Hindukuşlar üzerinde müstahkem bir dağ kalesi olan Pervân'da bulunmaktaydı ve kumandası altındaki beşyüz gulâm ile istilâcıları karşılayarak mağlub etti. Ebû Bekr Levîk esir alınarak öldürüldü. Devleti yönetmekte başarısız kalan Böritegin ise görevinden uzaklaştırıldı. Onun yerine yine Türkler'in seçimiyle Sebüktegin Gazne'de tahta çıkarıldı (20 Nisan 977).

Bu seçim sırasında Türk beyleri, aramızdan birini seçelim ve onu kendi emîrimiz yapalım, fikrini öne sürdüler. Toplantıya katılanların hepsi, işin doğrusu budur, diyerek büyük ve önde gelen gulâmların adlarını verdiler. Ancak beyler adayların her birine bir kusur buldular. Nihayet Sebüktegin'in adına sıra geldi. O zaman hepsi sustu. Yalnız bir şahıs "Sebüktegin'in bir

kusuru vardır, o da ondan daha eski gulâmlar vardır. Yoksa onun insanlık, yiğitlik, iyi huyluluk bakımlarından hiç ayakbağı yoktur ... Onu efendimiz Alptegin yetiştirmiştir. Onun davranışına sahiptir, herbirimizin çapını ve yerini tanır. Şimdi sizler daha iyi bilirsiniz." dedi. Toplantıya katılan beyler Sebüktegin'i emîr yapmak işinde birleştiler. Sebüktegin ise "eğer çare yoksa, ben şu şartla bu görevi üzerime alırım : Sizlerden her kim bana muhalefette bulunursa veya bana karşı isyan eder ve benim vereceğim hükümde ihmâl gösterirse sizin hepiniz benim ile tek kâlp olunuz ve onu öldürünüz" dedi. Bütün beyler bu hususta söz verip yemin ettiler. Daha sonra onlar Sebüktegin'i Alptegin'in minderine oturttular, onu emîr olarak selamladılar ve saçı olarak altın ve gümüş saçtılar.

SEBÜKTEGİN'İN HÜKÜMDARLIĞI

Bu ismin Subek - ordu zâbiti olarak okuması gerektiği ileri sürülmekteyse de, ilim dünyasınca genel olarak kabul edilen okunuşu, Sevük - Sebük şeklindedir. Bu kelime sev kökünden türemiş olup, sevgili, sevilen manasındadır. Sebüktegin tahminen 943 tarihinde doğdu. Onun oğlu Mahmûd'a nasihatlarda bulunduğu *Pend - nâme*'ye göre, Sebüktegin Türkler'in Barshan boyundan idi. Barshan, Isık-Göl kenarlarında bir yer ismi olarak da görünür. Sebüktegin muhtemelen Karluk Türkleri'nden bir kabiledendir. Onun babası Cuk Kara Beckem b. Kara Arslan bu bölgede bir kabilenin reisi idi. Babası gâyet güçlü ve kuvvetli idi. Öyle ki, filin kemiğini eli ile kırardı ve o kabile gençlerinin hepsi ona boyun eğerlerdi, sert yayı çekmek, güreşmek, suvarilik ve bu gibi şeyler dolayısıyla şöhrete sâhibdi. Ona kuvvetinden ve bahadırlığından dolayı "Kara Beckem" adı verilmişti. Türk kabileleri arasında bir kabilenin diğer bir kabileye yağma yapması âdetti. Nitekim Sebüktegin komşu kabilelerden Tuhsiler'in bir akını sırasında bu kabilenin eline esir düştü. Bu sırada tahminen oniki yaşlarında olan Sebüktegin dört yıl esârette kaldıktan sonra Şaş (Çaç) şehrinden bir esir tüccarı olan Nasr'a satıldı. Nasr, onu öteki esirlerle beraber Nahşeb şehrine getirdi. Sebüktegin muhtemelen bu şehirde iken İslâm dînini kabul etti. Burada kendisine binicilik ve askerî sanatlar öğretildi, daha sonra Buhara'da Alptegin tarafından satın alındı (959). Sebüktegin'in Sâmânî sarayında aldığı görevlerin derecesi, Alptegin'in himâyesi sayesinde hızla yükseldi. Alptegin'in ölümünden sonra o, Ebû İshak İbrâhîm'in en güvenilir adamı olmuştu, aynı zamanda Alptegin'in kızıyla evlenmişti. Bilgetegin ve Böritegin'in hükümdarlıkları devresinde Sebüktegin'in Gazne'deki Türk askerleri arasında prestiji gittikçe arttı. O, ayrıca askerî reisleri kendi tarafına çekmek için haftada iki defa zengin eğlenceler tertib etmişti. Bütün bunlar meyvesini vermekte gecikmemiş ve Böritegin'in görevden uzaklaştırılması üzerine Sebüktegin Gazneliler tahtına seçilmişti

Sebüktegin Gazneliler tahtına geçtikten hemen sonra da Büst şehri üzerine yürüdü. Bu sırada Büst'e Togan Tegin adında bir Türk hâkimdi.

Ancak bir diğer Türk gulâmı Baytüz onu mağlub ederek bu şehre sahip olmuştu. Bu durumda Togan Tegin, Sebüktegin'den yardım istemek zorunda kaldı. Bu yardım karşılığında Togan Tegin her yıl yüzbin dinar ödeyecek ve bir oğlu rehine olarak Sebüktegin'in yanında kalacaktı. Sebüktegin, Baytüz'ü mağlub ederek bu şehri tekrar Togan Tegin'e verdi. Ancak Togan Büst'e hâkim olduktan sonra sözünde durmadı, hattâ Sebüktegin'i öldürmeyi dahi planladı. Fakat Sebüktegin onu yenerek Büst'e kendisi sâhib oldu (978). O bundan sonra sür'atle Toharistan, Zemîndâver, Doğu Gûr ve Kusdâr bölgesine kadar hâkimiyet sahasını genişletti.

Sebüktegin'in Hindistan Seferleri

Sebüktegin böylece batıda durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Hindistan'a akınlara başladı. Bu sırada merkezleri Kâbil vâdisi olan kudretli Vayhind Hindûşâhî hânedanı, Gazneliler'in Kuzey Hindistan'da genişlemesine ve islâm dininin bu bölgede yayılmasına bir engel teşkil ediyordu. Sebüktegin önce Hindûşâhî hükümdarı Caypal'ı mağlub ve Lâmğân bölgesini yağma etti. Daha sonra Caypal, Sebüktegin'den intikam almak ve onun akınlarını durdurmak maksadıyla büyük bir ordu ile Gazne'ye doğru ilerledi. Sebüktegin onun ordusunu, Kâbil-Lâmğân bölgesinde Gurek denilen bir tepede karşıladı. Hindliler cesaretle döğüştülerse de âni bir kar fırtınasının patlak vermesi, bu iklim şartlarına alışkın olmadıklarından onları korkuya sevketti ve Caypal'ı barış istemeye zorladı. Ortaçağ tarihçilerinden İbn ül-Esîr bu olaya masal şeklinde bir açıklama yapıyor. Ona göre "Bu geçitte bulunan bir pınar içine her hangi bir pislik atılmasına kesinlikle tahammül etmezdi. Şayet buraya bir pislik atılacak olursa pınar birden gürler, gök yüzü anî şekilde kararır, dörtbir taraftan rüzgâr eser, şimşekler çakıp yıldırımlar düşer ve çok yağmur yağardı. Bu pislik pınarın içinde durduğu müddetçe bu hal devam eder, iyice temizlenince ve içinden atılınca yağmurlar, gök gürültüsü ve şimşekler dururdu. Sebüktegin bu pınara bir pislik atılmasını emretmiş, bunun üzerine birden bulutlar kararmış şimşek çakmış, arkasından gök gürlemiş ve Hindliler üzerine sanki kıyamet kopmuştu. Daha evvel benzerini görmedikleri bu fırtına ile karşılaşmışlar, gök gürültüleri ve şimşekler çakıp durmuş, bardaktan boşanırcasına yağmur yağmış ve hava bir hayli soğumuştu. Yok olmakla karşı karşıya gelen Hindliler çıkış yollarını göremez duruma gelince, başlarına gelen bu felaketten dolayı hemen teslim olmayı kabullenmişlerdi." Öte taraftan Sebüktegin'in bu savaşta büyük kahramanlıklar gösteren oğlu Mahmûd, savaşa devam etmesi için babasını iknaya çalıştı. Sebüktegin mağlup Hindlilerin bir gelenek olarak kendileri ile beraber herşeyi yakmasından ve bu suretle Caypal'ın barış karşısında va'd ettiği zengin hediyelerden yoksun kalmaktan korkarak barışı kabul etti. Caypal bu barışa karşılık;

a) Bir milyon dirhem para ve elli fil verecek,
b) Hudud bölgesindeki bazı kale ve kasabaları Gazneliler'e terk edecekti.

Bu şartlar yerine getirilinceye kadar Caypal kendi akrabalarından bir kısmını Sebüktegin'in yanında bıraktı. Ayrıca Gazneliler'e terk edilen yerleri almak için Sebüktegin'in adamları da onunla beraber olacaktı. Caypal güven içinde ülkesine çekilir çekilmez, bu anlaşmaya uymadığı gibi, yanındaki Gazneli memurları kendi bıraktığı rehinelere karşılık tutukladı. Sebüktegin bu durumu öğrenince Hindûlar'a karşı yeniden sefer açtı, büyük bir ordunun başında ilerleyerek Lâmğân bölgesinde birçok şehirleri ele geçirdi. Caypal ise Kuzey Hindistan'daki öteki Hind Râcâları'na başvurarak onlarla bir ittifak kurdu, rivâyete göre de; yüzbin kişilik kalabalık bir ordunun başında Gazne'ye doğru yürüdü. Onun ordusunda filler de bulunmaktaydı. Ancak bu kalabalık ve fillerle takviyeli Hind ordusu Türk savaş taktiği karşısında dayanamadı. Gruplar hâlinde düşmana saldıran ve onları uzaktan attıkları oklarla yıpratan Sebüktegin'in savaşcıları Hind ordusunun düzenini bozmuşlar ve en son toplu olarak hücuma geçerek düşmanlarını mağlub etmişlerdi (takriben 986). Sebüktegin'in bu galibiyetten sonra Lâmğân ve Peşâver arasındaki bölgeyi kendi topraklarına katmasıyla, İslâm dini de bu bölgeye girmiş oldu. Bu bölgede oturan Halaç Türkleri ve Afganlar da Sebüktegin'in buyruğu altına girdiler. Sebüktegin onlardan asker kaydederek ordusunu kuvvetlendirdi. Özellikle Mahmûd'un bu son Hind seferinde cesaretiyle kendini göstermesi, bazı şahısların dedikoduları yüzünden baba ile oğulun arasının açılmasına sebep oldu (990). Mahmûd Gazne kalesinde hapsedilmiş, fakat bu anlaşmazlık çok sürmemiş, baba ile oğulun arası düzelerek Mahmûd hapisten çıkarılmıştır.

Sebüktegin ve Sâmâni Devleti

Sebüktegin bu derece kuvvetli ve fiilen bağımsız olmasına rağmen Sâmâniler'e tâbi idi. O ülkesini genişletirken Sâmânî Devleti çoktan çökmeye ve dağılmaya yüz tutmuş bulunuyordu. Bu devletin uzak kısımlarındaki vâliler sık sık ayaklanmakta, Türk kumandanlar üstünlüğü ele geçirmeye çalışmakta ve merkez onlara söz geçirememekte idi. İşte bu durumdaki Sâmânî Devleti'nin son dayanağı Gazneliler Devleti idi. Nitekim Sâmânîler onlar sayesinde bir müddet daha ayakta kalmayı başarabilecek ve sonunda bu desteğinden yoksun kalınca da yıkılacaktır. Sâmânîler bu derecede zayıf olmasına rağmen, Kiş şehri civarındaki görüşmede Sebüktegin Emîr II. Nûh (976–997)'a sadakat yemini ve düşmanlarına karşı yardımcı olmayı va'd etmişti. Bu sırada Sâmânî Devleti'nin önde gelen iki şahsiyeti, Türk kumandanlardan Horasan Sipehsâlârı Ebû Ali Sîmcûrî ve Fâik, Emîr Nûh'a karşı birleşerek Buhara'ya hâkim olmak istediler. Zor durumda kalan Emîr II. Nûh, Sebüktegin'i yardıma çağırdı. Sebüktegin ve oğlu Mahmûd süratle harekete geçtiler ve âsilerin toplandığı Herât'a ilerlediler. Cüzcân ve Garcistân emîrleri de Sâmânî ordusu ile birleştiler. Bu birleşik ordu ile başa çıkamayacağını anlayan Ebû Ali Sîmcûrî kendisini Emîr II. Nûh ile barış-

tırması için Sebüktegin'den aracı olmasını istedi. Emîr II. Nûh onbeşmilyon dirhem para verilmesi şartıyla Ebû Ali'yi affa ve görevi başında bırakmaya râzı oldu. Fakat Ebû Ali'nin adamlarının bu anlaşmayı bozmaları iki taraf arasında savaşa yol açtı. Sebüktegin Herât yakınında Ebû Ali'ye hücum etti. Ebû Ali kahramanca döğüştü ise de, kuvvetleri Mahmûd yönetimindeki Gazneli ordusu tarafından mağlub edildi (23 Ekim 994). Ebû Ali ve Fâik, Gürgan'a çekildiler ve Büveyhî Devleti'nden Fahrü'd-Devle'ye sığındılar. Galipler ise Herât'a girdiler. Tahtını Sebüktegin ve oğluna borçlu olan Emîr II. Nûh onlara lakablar verdi ve arazî bağışladı. Emîr II. Nûh, Sebüktegin'e "Nasıreddîn ve'd-Dünyâ" lakabıyla Belh, Toharistan, Bâmyân, Gur ve Garcistân'ın idaresini, Mahmûd'a ise "Seyfü'd-Devle" lakabıyla Horasan sipehsâlârlığını verdi. Mahmûd tam teçhizatlı bir ordu ile Nîşâbûr'a yöneldi.

Mahmûd Horasan'ın merkezi Nîşâbûr'a girmişse de, adı geçen bölgeye tekrar hâkim olmak isteyen Ebû Ali ve Fâik'in hücumu karşısında şaşırmış ve Herât'a sığınmaya mecbur olmuştu. Bu Mahmûd'un hayatındaki belki de uğradığı tek mağlubiyetti. Ebû Ali ve Fâik daha sonra Nîşâbûr, Tus ve bazı kasabaları da ele geçirmeye muvaffak oldular. Mahmûd'un bu başarısızlık haberini duyan Sebüktegin Tus'a doğru ilerledi ve bu şehir civarında Ebû Ali ile tekrar karşılaştı (22 Temmuz 995). Ebû Ali bu kez de babasının yanında bu savaşa katılan Mahmûd'un hücumları karşısında dayanamadı ve mağlub oldu. Fâik ve Ebû Ali bu semeresiz mücadeleden yorgun düşmüşlerdi, Emîr II. Nûh ile barışmak için teşebbüslere giriştiler. Her ikisinin elçileri Buhara'ya ulaştığı zaman, Emîr II. Nûh onların arasındaki ittifakı bozmak için Fâik'in gönderdiği elçiyi tutuklatmış, Ebû Ali'ninkine saygı göstermişti. Fâik bu durumda yardım istemek için Karahanlılar'ın yanına kaçtı. Ebû Ali Sîmcûrî ise Buhara'ya geldiği zaman tutuklandı (996).Sebüktegin bu olaylar olurken Merv'de idi, Ebû Ali'nin durumunu öğrendiği zaman Belh'e gitti. Bundan sonra o dâima Sâmânîler'e elçi ve mektublar gönderiyor, "Ebû Ali Buhara'da bulunduğu taktirde düzen sağlanamaz. Onu benim yanıma gönderin." diyordu. Ancak Emîr II. Nûh'un yakınları Ebû Ali'nin gönderilmesine gerek olmadığında ısrar ediyorlardı. Belki de bunların başında Vezir Abdullah b. Uzeyr vardı, o Ebû Ali'nin kurtulması için gayret sarfediyordu.

Fâik yanına kaçmış olduğu Karahanlı hükümdarlarından Nasr b. Ali'yi Buhara'ya hücuma teşvik etti. Emîr II. Nûh bu durumu haber aldığı zaman devleti içinde tek güçlü adam olan Sebüktegin'den yardım istemekten başka çâre göremedi. Zaten Ceyhun'un güneyindeki yerler ile Horasan'a gerçekte Sebüktegin hâkimdi, Herât kardeşi Buğracuk'un, Horasan ise oğlu Mahmûd'un idaresinde idi. Kendisi de genellikle Belh'de oturmaktadır. Bu üstün durumuna rağmen Sebüktegin, Emîr II. Nûh'a yardıma karar vererek kalabalık bir orduyla harekete geçti. Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali, Sebüktegin'in Emîr II. Nûh'a yardım edeceğini haber aldığı zaman, ona Sâmânî Devleti'ni

ortadan kaldırmayı, topraklarını paylaşmayı ve cihadla uğraşmayı teklif etmişti. Fakat Sebüktegin, Emîr II. Nûh'u korumak yolunda verdiği sözden dönmeyeceğini bildirdi.

Sebüktegin yardım maksadıyla ordusunu Ceyhun'un kuzeyine geçirdikten sonra II. Nûh'u ordugâhına çağırdı. Ancak veziri Abdullâh b. Uzeyr'in tavsiyesiyle Emîr II. Nûh bu çağrıya uymadı. Vezîr, Emîr II. Nûh'a Sebüktegin'in yanına giderse küçük düşeceğini söylemişti. Bu olaya kızan Sebüktegin oğlu Mahmûd ve kardeşi Buğracuk'u yirmibin atlıyla Buhara'ya yolladı. Emîr II. Nûh, Mahmûd'un böyle kalabalık bir kuvvetle geldiğini görünce, vezîri Abdullâh'ı görevinden azletmiş ve onun yerine Sebüktegin'in bir adamını vezir yapmıştı. Daha sonra Sâbık vezir ve Sebüktegin'in istemediği devlet adamları Mahmûd'a teslim ve bir kalede hapsedildiler. Bunlar içinde Ebû Ali Sîmcûrî de vardı (996).

Öte taraftan Sebüktegin savaş yapmadan Karahanlılar ile bir anlaşma imzalamaya muvaffak olmuştu. Bu anlaşmaya göre; Sâmânîler Sir-Derya (Seyhun) sahasını Katvan çölüne kadar Karahanlılar'a bırakmaktaydılar. Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali'nin isteği üzerine de Fâik, Semerkand vâlisi oluyordu. Bu olaylar Sebüktegin'in Sâmânî Devleti içinde ne kadar kuvvetli olduğunu açıkça göstermektedir. Âdetâ Gazneliler Devleti bağımsız, Sâmânîler ise bu devlete tâbidir. Sebüktegin istediğini görevden uzaklaştırmakta veya tayin ettirebilmekte, Sâmânîler adına anlaşmalar yapabilmektedir.

Sîmcûrî âilesinden Ebu'l-Kasım ise, Sebüktegin'in huzuruna giderek itaat etti ve yükselme yolları aradı. Sebüktegin onu kabul ederek ikramda bulundu ve Ebu'l-Kasım için Sâmânî Emîri Nûh'a bir mektup yazarak Simcurîler'in eski iktâı olan Kuhistân vilayetinin verilmesini istedi. Böylece Ebûl-Kasım kendi vilayetinin başına gitti. Sebüktegin Karahanlılar'a karşı hazırlık yaparken onu da yardıma çağırdı. Ebu'l-Kasım bu yardım davetini kabul etmediği gibi, Sebüktegin ve Mahmûd'un Horasan'dan uzaklaşarak Karahanlılar yönünde meşgul olmasından faydalanmış ve Nîşâbûr'u ele geçirmişti. Fakat Mahmûd ve amcası Buğracuk'un yaklaşması üzerine o bu şehri terk etmek zorunda kaldı.

Sebüktegin Karahanlılar ile anlaştıktan sonra Belh'e dönmüştü. O bu şehirde iken kızkardeşlerinden birinin ve bazı yakın akrabalarının ölümüne çok üzülmüş ve kendisi de hastalanmıştı. Sebüktegin, bundan sonra, Gazne'nin kuvvetli ve sağlam havasında yeniden sağlığına kavuşmak için bu şehre doğru harekete geçti. Ancak o Belh sınırındaki Mâdrû Mûy köyünde son nefesini verdi (Ağustos 997). Sebüktegin askerleri tarafından çok sevilmişti. Tarihçilerin birleştikleri üzere onun ismi "Emîr-i Âdil" lakabıyla ölümsüzleşmiştir. O adâletli, cihada düşkün, mert, inanç ve hayır sahibi, azimkâr, merhametli, cömert ve sözüne sâdık bir şahısdı. Onun çocuklarından Hasan ve

Hüseyin genç yaşta ölmüşlerdi. Hayatta kalan oğulları Mahmûd, İsmâil, Nasr ve Yûsuf idi. O bu çocukların yetişmesi için özel bir dikkat gösterdi, hatta başarılı bir hükümdar olmalarını sağlamak maksadıyla onlara öğütler veren bir *Pend - nâme* dahi yazmıştır. Nitekim o *Pend-nâme*'deki öğütlerinden birinde şöyle diyor : "... Büyük günâh işleme, eğer sen günâhkâr olursan halkı ahlaksızlık ve günâhkârlığı için cezalandıramazsın. Hiçbir zaman zulmü uygun görme. Eğer bir kimse makam elde etmek için bir meblağ getirir ve bunun hazine menfaatine olduğunu söylerse buna aslâ cevaz verme, çünkü bu mal onun evinden çıkmış değildir. Eğer kendinin olsaydı bu işi yapmazdı. Sonra bil ki, bunu halktan alacaktır, halk fakir olduğu zaman vilâyet harab olur ve kötü isim senin üstünde, servet ise gasıbın elinde kalır. Cömert ve merhametli olmalısın ve senin affın öfkenden fazla olmalı ki, insanlar sana rağbet etsinler ...". Sebüktegin'in cenazesi Gazne'ye götürüldü ve orada toprağa verildi.

İsmâil'in Hükümdarlığı ve Mahmûd'un Gazneliler Tahtına Geçmesi

Sebüktegin öldüğü zaman kardeşi Buğracuk, Herât ve Puşenc vâlisi, oğullarından Mahmûd Horasan orduları kumandanı, Ebu'l-Muzaffer Nasr Büst vâlisi ve İsmâil ise Gazne ve Belh hâkimi bulunuyordu. Yûsuf tahminen üç yaşında idi. Sebüktegin ölmeden önce, muhtemelen Alptegin'in kızından doğmuş olan oğlu İsmâil'in tahta geçmesini vasiyyet etmişdi. Hatta emîrler ve kumandanlardan ona itaat edeceklerine dâir sadakat yemini almıştı. Nitekim Sebüktegin'in dediği yapıldı. İsmâil babasının ölüm haberini duyar duymaz derhal Belh'e gitti ve kendi hükümdarlığını ilan etti. O daha sonra bu sırada Sâmânî emîri olan II. Mansûr b. Nûh (997–999)'a bi'at etti. Ayrıca o ilerde kardeşi Mahmûd ile olması muhtemel taht mücadelesinde askerlerinin itaatini sağlamak için de onlara babasının hazinesinden bol miktarda para ve hediyeler dağıttı.

Bu sırada Nîşâbûr'da bulunan kudretli ve tecrübeli Mahmûd, zayıf yaratılışlı kardeşi İsmâil'in hükümdarlığını tanımadı. O babasının ölümü dolayısıyla mâtem merasimini yerine getirdikten sonra bir elçisini İsmâil'e göndererek, kendisinin yaşça daha büyük olduğunu ve bu hukukunun tanınması icab ettiğini bildirdi. Ayrıca o Gazne şehrinin de kendisine teslimini istiyordu. Mahmûd buna karşılık kardeşine Belh ve Horasan eyâletini bırakıyordu. Ancak İsmâil bu teklifi ve daha sonra da Mahmûd'un kayınpederi Cûzcanan hâkimi Ebu'l-Hâris'in aracılığını kabûl etmedi. Bu sebebten Mahmûd işini kuvvetle sonuçlandırmaya karar verdi ve mücadele için hazırlandı. O, kardeşi Nasr ve amcası Buğracuk'u da kendi tarafına çekmesini bildi. Nasr ve Buğracuk ordularıyla Herât'ta onunla birleştiler. Mahmûd durumunu kuvvetlendirdikten sonra Gazne üzerine yürüdü. İsmâil de bu şehri korumak için Belh'den harekete geçti. Fakat onun yanındaki kumandanların çoğu Mahmûd'a taraftar idiler ve mektublar yazarak ona itaat edeceklerini bildiriyorlardı. Mahmûd kardeşiyle arasında gerçek bir savaş başlamazdan önce bir kere daha anlaşma teklifinde bulundu ise de, İsmâil bu öneriyi, onun zayıf durumda bulunması sebebiyle yaptığını sanarak redetti. İki kardeşin orduları arasında savaş Mart 998 tarihinde oldu. İsmâil, Mahmud'un kuvvetleri karşısında bütün gün savaştı ise de, akşama doğru ordusu dağılarak kaçmaya başladı. Mahmûd bu savaşla beraber Gazneliler tahtını da kazanmıştı. İsmâil Gazne kalesine sığındı, fakat mukavemetin faydasızlığını anlayarak teslim oldu. Onun saltanatı yedi - sekiz ay kadar sürmüştü. İsmail faziletli ve bilgili bir hükümdardı, şiir ve nesirleri vardır.

Bir gün av yerinde İsmâil'in kölesi (gulâmı) Nûştegin, Sultan Mahmûd'u öldürmek istemişti. Bu köle elini kılıcının kabzasına koymuş, İsmâil'-in işaretini beklemişti. İsmâil başıyla işaret ederek onun bu hareketini engelledi. Mahmûd bu durumu anlamıştı, ancak ses çıkarmadı. Geri dönüp saraya geldikten sonra Mahmûd, Nûştegin'i yakalatarak öldürttü. Daha sonra o kardeşi İsmâil'i de kontrol altında tuttu. Bu olaydan İsmâil'in kardeşlik duygularıyla dolu olduğu ve taht için dahi olsa Mahmûd'u öldürmek istemediği anlaşılıyor. Sultan Mahmûd, savaştan sonra, İsmâil'e "Şimdi sana karşı ben muzaffer oldum. Eğer sen bana karşı muzaffer olsaydın, bana ne yapmak isterdin", diye sordu. İsmâil ise" Gönlüm sana bir zarar gelmesini istemez. Seni eş ve çocuklarınla bir kaleye gönderir, gerekli ihtiyaçlarını karşılar ve ömrünün sonuna kadar orada bırakırdım" dedi. Sultan Mahmûd da kardeşinin duygularına aynen karşılık vererek onun isteğini yerine getirmiş ve bir kalede hapsetmişti. İsmâil burada hareketlerinde serbest bırakıldı ve mevkii ile uygun her türlü davranışı hoşgörüyle karşılandı.

SULTAN MAHMÛD

Mahmûd'un Doğumu ve Gençliği

Sebüktegin'in büyük oğlu olan Mahmûd 2 Kasım 971 tarihinde doğmuştur. Mahmûd'un annesi Zâbulistân bölgesinden asil bir adamın kızı idi. Bu sebebten ona Mahmûd-ı Zâbulî de derlerdi. Mahmûd'un çocukluğu hakkında fazla bir bilgi yoktur. Buna rağmen küçük yaştan itibaren bir müslüman şehzâdenin öğrenmesi gerekli dinî tahsili yaptığı anlaşılıyor. O Kur'an'ı ezbere bilmekte idi. Ayrıca Şeriat ve İslâmî geleneklere de aşina idi. O daimâ padişâhlara âit haberleri dinlemeyi severdi. Siyasî yönü de ihmâl edilmemiş babası Sebüktegin'in *Pend-nâme*'si ile yetişmişti.

Mahmûd daha gençlik yıllarının başında devlet idaresinde görev almaya başlamıştı. Nitekim Sebüktegin Saffârîler'den Halef b. Ahmed'den çekindiğinden Sistân bölgesini daha iyi kontrol edebilmek için Büst şehrine çekilmiş ve Gazne'ye genç yaştaki oğlu Mahmûd'u vekil olarak bırakmıştı. Mahmûd'un Gazne dışında ilk görev aldığı yer Zemindâver vilâyeti idi. Bu

bakımdan o, bu vilâyeti dâima sevmiş ve uğurlu saymıştır. Mahmûd küçük yaşta babasının yanısıra katıldığı savaşlarda cesaret ve zekâsıyla kendisini göstermişti. O savaş alanında bu özelliklerini Gûr'a karşı yapılan bir cezalandırma seferinde ortaya koydu. Mahmûd daha sonra (986) yılında babasının, Hindûşâhî hânedanından Caypal'ın idaresindeki Hind ülkesine yaptığı sefere katılmış ve Lamğân civarında bu hükümdarla yapılan savaşın kazanılmasında, gösterdiği büyük yararlık ile, önemli rol oynamıştı. Bu sırada o tahminen onbeş yaşında idi. Mahmûd ile babasının arası (990) yılında bazı dedikodular yüzünden açılmış, hattâ onun Gazne kalesinde tutuklanmasına sebeb olmuştu. Ancak bu anlaşmazlık uzun sürmedi, Mahmûd birkaç ay sonra hapisten çıkarıldı. Sâmânî Emîri II. Nûh'un yardım istemesi üzerine Mahmûd babasıyla beraber, Ebû Ali Simcûrî ve Fâik'e karşı savaştı. 994 yılındaki bu savaşta Mahmûd büyük yararlıklar göstermiş ve zafer, babası ile onun tarafında kalmıştı. Bundan çok memnun kalan Emîr II. Nûh, Mahmûd'a ve babasına lakablar ve arazi bağışlamıştı. Bu muvaffakiyet Sebüktegin ve Mahmûd'un nüfûzlarını artırmış ve ileride gerçekleşecek olan bağımsız Gazneliler Devleti'ne doğru ilk adımı teşkil etmiş idi.

Sultan Mahmûd'un Sâmâniler ile Münasebeti

Sultan Mahmûd kardeşi ile taht mücadelesi yaptığı sırada, Sâmânîler Horasan'ı işgâl etmiş, II. Nûh'un ölümü üzerine de yerine oğlu Ebu'l-Haris II. Mansûr (997–999) geçmişti. Yeni Sâmânî emîri'nin pek uzak görüşlü bir şahıs olmadığı anlaşılıyor. O Mahmûd'un ayrılmış olduğu Horasan'a kendi kumandanlarından Begtüzün'ü sipehsâlâr tayin etti. Begtüzün de bu tayin sonucu Nîşâbûr'a yerleşti. Halbuki o sırada Sâmânî Devleti'nin yaşaması Mahmûd'un yardımı ve desteğine bağlıydı.

Sultan Mahmûd Gazneliler tahtına çıktıktan sonra Belh şehrine geldi, II. Mansûr'a tahttaki değişikliği ve babası gibi tâbi olduğu hükümdara hizmet edeceğini bildirmek ve bu sebebten eski ülkesi Horasan'daki haklarının tanınmasını sağlamak için bir adamını elçi olarak Buhara'ya gönderdi. Emîr II. Mansûr cevabında Mahmûd'u tebrik ediyor, Belh, Tırmîz, Herât ve Büst vilâyetlerinin Gazne'ye bağlı bulunduğuna dair ferman gönderiyor, ancak Begtüzün'ün idaresine verilmiş bulunan Horasan'ın iadesinin mümkün olmadığını bildiriyordu. Mahmûd da elçisiyle gönderdiği cevabda, "Gerek babamın, gerek benim tahtınıza olan hizmetimizin hukuku sabittir. Düşmanların kötülük ve hilesiyle o hukuk kayba uğratılmamalıdır. Ötedenberi Horasan işlerini güzel bir şekilde görmüş ve Horasan sipehsâlârlığını hakkıyla yapmış olduğuma güveniniz ortadan kalkmamalıdır." demişti. Ayrıca II. Mansûr, Buhara'ya gelen Mahmûd'un elçisini kendisine vezîr yapmak üzere kandırmış, bu bardağı taşıran son damla olmuştu. Mahmûd Horasan'ı barış yoluyla alamayacağını anlayınca kuvvet kullanmaya karar vererek Nîşâbûr'a yürüdü. Begtüzün, Sultan'a karşı koyamayacağını anlayınca Nesâ

ve Bâverd'e çekilerek Buhara'dan yardım istedi. Emîr II. Mansûr ve Semerkand vâlisi Fâik ona yardıma geldiler ve Serahs civarında ordugâh kurdular. Mahmûd onların yardıma geldiğini haber alınca II. Mansûr ile savaşmadan geri çekildi. Belki de o Sâmânîler'e son darbeyi vurmak istemiyordu. Ayrıca onun maksadı bu sırada Mâverâünnehir'e el atmaya çalışan Karahanlılara fırsat vermemek idi. Bu sebebten Mahmûd geri çekilerek durumun gelişmesini bekledi. Begtüzün ise Nîşâbûr'u işgâl ettikten sonra öteki kuvvetlerle birleşmek üzere Serahs'a yürüdü. O ve Fâik, Emîr II. Mansûr'un kendilerinden ziyade Mahmûd'a yönelmesinden ve kendilerini ona teslim etmesinden korktular. Bu düşünce sonucu Emîr II. Mansûr'u yakalayıp gözlerine mil çektiler (25 Şubat 999). Onun yerine henüz çok küçük yaşta bulunan II. Abdülmelik b. Nûh'u tahta geçirdiler. Bu durumda Sâmânî Devleti içinde iktidara perde arkasında Türk kumandanlar Fâik ve Begtüzün sahib olmuştu.

Artık Mahmûd'u savaştan alıkoyacak birşey kalmamıştı. O Fâik ve Begtüzün'e karşı, kör edilen emîrin intikamcısı olarak, harekete geçti. Fâik ve Begtüzün onun yaklaşması üzerine Merv şehrine kaçtılar. Mahmûd da onları takip etti ve Merv önünde karargâhını kurdu. Burada iki taraf arasında başlayan barış görüşmeleri sonunda eski şartlar üzerine bir anlaşma yapıldı. Mahmûd bu anlaşmayla Begtüzün'ün Horasan'da kalmasına razı oluyordu. Belh ve Herât şehirleri de Mahmûd'a veriliyordu. Mahmûd kan dökülmeden barış yapıldığı için sadaka olarak ikibin dinar para dağıttı. Onun böyle bir barış yapmasında, rakiblerinin Ebu'l-Kasım Sîmcûrî'nin kuvvetleriyle birleşmesinin ve sayıca üstünlüklerinin etkili olduğu anlaşılıyor. Ancak bu anlaşma çok kısa bir süre içinde bozuldu. Mahmûd ordusuna hareket emrini verdi, fakat rakiblerinin ordusunda bulunan Ziyârîler hânedanından Dârâ b. Kabûs kumandasındaki bir grup askerin bu anlaşmayı kabûl etmeyerek Mahmûd'un kardeşi Nasr idaresindeki Gazneli ardçı birliklere saldırması savaşın patlamasına sebeb oldu. Mahmûd'un ordusunun sağ kanadında onbin atlı ve otuz fil ile kardeşi Nasr bulunmaktaydı. Sol kanatta ise onikibin suvari ve kırk fil vardı. Merkezde ise Sultan Mahmûd onbin atlı ve yetmiş fil ile yer almıştı. Gazneli ordusu; Emîr Abdülmelik, Begtüzün, Fâik ve Ebu'l-Kasım Sîmcûrî'nin birleşik kuvvetlerini 16 Mayıs 999 tarihindeki savaşta mağlup etti. Emîr Abdülmelik savaş meydanında ikibin ölü ve ikibinbeşyüz esir bırakarak Buhara'ya çekildi. Begtüzün önce Nîşâbûr'a sonra da Cürcân'a, Ebu'l-Kasım Sîmcûrî ise Kuhistân'a kaçtılar. Sultan Mahmûd Tus şehrini kumandanlarından Arslan Câzib'in idaresine bıraktı ve ona Begtüzün'ü takip etmesi için emîr verdi. Begtüzün Horasan'da başarısız bir ayaklanmadan sonra bu eyâlet hudutları dışına kaçtı. Ebu'l-Kasım Sîmcûrî de Arslan Câzib karşısında tutunamayarak Tabes'e kaçmaya mecbur oldu.

Sultan Mahmûd bu suretle Horasan'ı ele geçirdi. O burayı ele geçirmekle zengin ve parlak bir eyâletin sahibi olmuştu, kardeşi Nasr'ı oraya

vali tayin etti. Mahmûd daha sonra Bağdad'a bir elçi göndererek Abdülmelik'e karşı olan galibiyetini Abbâsî Halîfesi el-Kadir Billâh (991–1031)'a bildirdi. Sâmânîler tarafından halîfe olarak tanınmamış bulunan el-Kadir, Mahmûd'un elçisini memnuniyetle karşıladı. Halife ayrıca ona hil'at, tac ve bayrak ile birlikte, hâkim olduğu ülkelerin fermânını gönderdi. Yine Mahmûd'a "Velî Emîr el-Mü'minîn" ile "Yemîn el-Devle ve Emîn el-Mille" lakablarını verdi (Kasım 999).

Bu sırada Sâmânîler'in zayıf durumundan yararlanan Karahanlılar'dan Nasr b. Ali, Mâverâünnehir bilginlerini kendi tarafına çektikten sonra, mukavemet görmeksizin Buhara'ya girdi (23 Ekim 999). Daha sonra Sâmânî sülalesinin bütün mensuplarını Özkend'e gönderdi. Sâmânî Devleti'nin ortadan kalkmasıyla Mahmûd tam manasıyla bağımsız bir hükümdar niteliğini kazanıyordu. O Halîfe'nin gönderdiği hil'atleri ve tacı büyük bir merasimle giydi. Bundan sonra da Gazneliler Devleti içinde Halîfe el-Kadir adına hutbe okundu. Sultan Halife tarafından gönderilen hükümdarlık alâmetlerini aldıktan sonra "İslâm dinine yardım etmek, İslâm'ın düşmanlarını söküp atmak amacıyla her yıl gaza için Hindistan'a gitmeyi kendisine farz kıldı."

Sistân Seferi

Saffarî hânedanından Halef b. Ahmed, Buğracuk'un idaresi altındaki Pûşenc (Bûşenc)'i savunmasız bırakarak, İsmâil ile mücadelesinde Mahmûd'a yardıma gitmesinden yararlanmış ve oğlu Tâhir'i göndererek bu vilâyeti ve Kuhistân'ı işgâl etmişti. Sultan Mahmûd tahta çıktığı zaman Buğracuk'a bu şehri geri almak için yardımcı kuvvetler gönderdi. İki taraf arasındaki savaşta Tâhir mağlup oldu ve kaçtı. Buğracuk ise zafer kazanmanın yanısıra fazla içkiden de sarhoş olmuştu, buna rağmen ısrarla düşmanı takibe devam etti. Tâhir onun bu durumundan yararlanarak geriye dönmüş ve Buğracuk'u tuzağa düşürerek öldürmüştü (998).

Sultan Mahmûd, amcasının ölümüne sebep olmasından dolayı, Halef'i cezalandırmaya karar verdi ve bu maksadla Aralık 999 tarihinde büyük bir ordunun başında Sistân'a yürüdü. Halef, İspehbed kalesine çekilmiş, Mahmûd da adı geçen kaleyi kuşatmıştı. Ancak Halef'in yüzbin dinar para ödemeyi ve hutbeyi Mahmûd adına okutmayı kabûl etmesi üzerine, Sultan barışa râzı oldu ve anlaşma yaparak Gazne'ye döndü (1000).

HİND SEFERLERİ

Sultan Mahmûd Karahanlılar ile bir anlaşma yapıp kuzey cephesini emniyete aldıktan sonra, tahta çıkarken yaptığı yemîne ve söze de sadık kalarak, Hind seferlerine başlamaya karar verdi. O daha önce de babasıyla Hindistan'a gitmiş, bu ülkenin ne kadar zengin olduğunu görmüştü. Bu bakımdan Mahmûd'un Hindistan seferlerinin sebeblerinden birinin bu ülkenin zenginliği olduğu ileri sürülüyor. Aslında en önemli sebeb ise, bu ülkede İslâm dinini yaymaktı. Ayrıca boş ve hareketsiz duran büyük bir orduyu çıkarabileceği isyan ve kargaşadan uzak tutmak için çârelerden biri de gaza (din uğruna savaş) idi. Bu bakımdan kalabalık Gazneliler ordusunu hareket halinde tutmak ve gaza yapmak da Hind seferlerinin nedenlerinden birisidir. Halk ve gönüllüler de ganimet getirdiği için bu seferleri desteklemekteydi.

Birinci Hind Seferi

Sultan Mâhmûd takriben Eylül 1000 tarihinde ilk Hind seferine çıktı. O Kabil'in doğusunda Lamgân bölgesinde Hindliler'in elinde bulunan birkaç kaleyi zabt ettikten sonra Gazne'ye döndü. Mahmûd'un bu ilk seferinin fazla önemli olmadığı anlaşılıyor.

İkinci Hind Seferi

Mahmûd'un ikinci seferi Vayhand (Vayhind) Râcâsı Caypâl'a karşı olmuştur. O hazırlıklarını tamamladıktan sonra Eylül 1001 tarihinde beraberinde onbeşbin atlı olduğu halde Gazne'den harekete geçti ve Peşâver yakınında ordugâh kurdu. Bütün Pencâb bölgesini ele geçirmiş olan Caypâl ise onikibin atlı, otuzbin yaya ve fillerden oluşan ordusuyla Mahmûd'un üzerine yürüdü. İki tarafın kuvvetleri 27 Kasım 1001 tarihinde Mahmûd'un ordugâhı civarında karşılaştılar. Gazneli ordusunun süvâri hücumlarını önleyemeyen Hindliler bu savaşta mağlup oldular ve savaş meydanında çok sayıda ölü bırakarak kaçtılar. Fakat Caypâl onbeş kadar oğlu, torunu ve büyük kumandanlarıyla esir düştü. Sultan Mahmûd'un eline bu savaştan sonra muazzam ganimet geçmişti. Ele geçen onbeş kıymetli taşlarla bezenmiş gerdanlıktan sadece birinin değeri seksenbin dinardı. Caypâl elli fil ve ikiyüzellibin dinar fidye karşılığında serbest bırakıldı. Onun bir oğlu ve torunu şartlar yerine getirilinceye kadar rehin tutuldular. Sultan Mahmûd, Caypâl'ı ezik ve alçalmış bir durumda görsünler diye ülkesine göndermişti, böylece İslâm'ın büyüklüğü o bölgelerde yükselmiş olacaktı. Bu zaferden sonra Hindûşâhî hânedanının merkezi Vayhand (Und) şehrini zabteden ve geri kalan kış aylarını burada geçiren Sultan Mahmûd büyük ganimet ve filler ile muzaffer bir şekilde Gazne'ye döndü. Ayrıca "Gazi" lakabını aldı (Nisan 1002). Caypâl ise, o sıradaki Hind geleneklerine göre, müslümânlara esirliği dolayısıyla halkının gözünden düşmüş ve bu nedenle kendisini ateşe atarak intihar etmiştir. Yerine oğlu Anandpâl geçti (m. 1002 yılı sonu).

Üçüncü Hind Seferi

Sultan Mahmûd, Sistân'da Halef ve ayrıca Sâmânî Devleti'ni yeniden canlandırmaya çalışan bu hânedana mensup şehzâde İsmâil el-Muntasır'ın işleriyle uğraşıp, çözümledikten sonra üçüncü Hind seferine çıkmıştı (m. Ekim 1004). Mahmûd'un bu seferi müslümânlar tarafından Bhâtiya denilen (Bhatinda, Multân'ın doğusunda bugünkü Uch) bölgenin Râcâsı Becî Rây

(Bacra)'a karşı olmuştu. Sultan ikinci Hind seferi sırasında, daha önce Sebüktegin ile dostane münasebetlerde bulunmuş olan, Becî Rây'ın kendisine yardım edeceğini ummuştu. Mahmûd bu düşüncesinde hüsrana uğrayınca onu cezalandırmak için Gazne'den ayrıldı. O barış yapmış olduğu Pencâb Râcâsı Anandpâl'ın ülkesinden geçmek için Belucistân yolunu takip etti. İndus (Sind) ırmağını Multân bölgesinden geçti ve Bhâtiya önüne geldi. Becî Rây, Sultân Mahmûd'un ordusuna karşı üç gün şiddetle mukavemet etti, hattâ dördüncü gün savaş onun lehine sonuçlanacak gibi gözüktü. Ancak Sultan Mahmûd'un Gazne ordusunu, bizzat savaşa katılmasıyla, gayrete getirmesi sonucu Hind ordusunun safları çöktü. Râcâ etrafı geniş ve derin bir hendekle çevrili kaleye kapandı. Sultan Mahmûd kaleyi kuşattı ve çevresindeki hendeğin doldurulmasını emr etti. Râcâ kuşatmaya dayanamıyacağı korkusuyla bir ormana kaçtıysa da saklandığı yer bulundu. Bu durumda çâresiz kalan Râcâ esir düşmektense intihar etti. Onun ölümü kaledekilerin maneviyatını etkileyerek teslim olmalarına yol açtı. Mahmûd'un eline bol miktarda ganimetin yanısıra yüzyirmi fil (başka bir rivayete göre ikiyüzseksen fil) geçti. O bir süre daha orada kalarak Bhâtiya Râcâlığı'nın öteki bölgelerini de itaat altına aldı. Bu bölgede mescidler ve minberler yaptırdı. Ayrıca Sultan oraya dinin farzlarını ve İslâm'ın esaslarını öğretmek, helâl ve haramı açıklamak için hocalar tayin etti. Mahmûd daha sonra Gazne'ye dönüş için yürüyüşe geçti. Ancak o Bhâtiya'da çok kalmıştı, bu sebebten dönüş yolculuğunda erken başlayan şiddetli yağmurlar yüzünden zorluklarla karşılaştı. Yağmurlardan Pencâb nehirleri taşmış, Gazneli askerlerden bazıları ile ordunun ağırlıklarının bir kısmı İndus nehrinin taşan suları arasında kaybolmuştu. Multân hâkimi Ebu'l-Futûh Dâvud'un, ülkesinden geçerken dostça davranmaması Mahmûd'un bu dönüşünü güçleştiren sebebler arasında idi. Sultan tahminen Mayıs 1005'de büyük bir zorlukla Gazne'ye dönebildi.

Dördüncü Hind Seferi

Mahmûd'un Hindistan'daki askerî seferlerinin bir gâyesi, putperestler ile mücadele etmek ve İslâmiyeti yaymak şeklinde olduğu gibi, aynı zamanda sünniliği koruma fikri de bu gâye içinde yer alıyordu. Multân o sıralarda Karmatî mezhebinde olan Ebu'l-Futûh Dâvud'un idaresinde idi. Bu şahsın bâtınî düşünceleri yaymaya gayret etmesi Mahmûd'un oraya bir sefer yapmasına sebeb oldu. Multân hâkimi Ebu'l-Futûh Dâvud'a karşı yapılan bu seferin sebeblerden birisi de tabii ki, bu emîrin Sultan Mahmûd Bhâtiya bölgesinden dönerken Gazneli ordusuna karşı kötü davranışı idi. Sultan Gazne'den Mart - Nisan 1006 tarihinde hareket etti. Sular çok taşkın olduğundan İndus nehrini aşağıdan geçmenin tehlikeli olacağı düşüncesiyle Peşâver'den geçerek Multan'a gitmek istedi. Mahmûd bu maksadla da Pencâb Râcâsı Anandpâl'dan topraklarından geçiş izni istedi. Anandpâl bunu kabûl etmediği gibi Sultan'ın nehirden geçmesini önlemek için Peşâver'e doğru ilerledi. Mahmûd bu durum karşısında önce onun üzerine yürümeye mecbur oldu. Anandpâl Sultan Mahmûd ile yaptığı savaşta yenildi ve Keşmîr'e kaçarak canını kurtardı. Sultan ise geçtiği yerleri yağmalayarak Multân üzerine yürüdü. Ebu'l-Futûh şehri terkederek İndus nehri üzerindeki bir adaya kaçtı, fakat şehirdeki birlik kendilerini savunmaya karar vermişti. Bir haftalık bir kuşatmadan sonra Sultan Multân'ı zabt etti ve buradaki Karmatîleri cezalandırdı. Ayrıca onlarla her yıl yirmimilyon dirhem (veya bir diğer rivayete göre, yirmibin dirhem) almak şartıyla bir anlaşma yaptı. Sultan Mahmûd, Caypâl'ın esirliği sırasında müslümân olmuş bulunan ve Nevâsâ-şâh adıyla meşhur torunu Suhpâl'i Multân ve civarının vâliliğine getirdi, sonra da süratle Gazne'ye döndü. Çünkü Horasan'da yeni bir tehlike görünmüş ve Karahanlı Nasr b. Ali, Sultan Mahmûd'un Hindistan'da bulunmasından yararlanarak adı geçen bölgeye girmişti.

Beşinci Hind Seferi

Bu kez Sultan'ın kuzeyde Karahanlılar ile olan mücadelesinden istifade eden Multân vâlisi Suhpâl olmuştu. O, Mahmûd'a itaati red etmiş ve tekrar Hindû dinine dönmüştü. Sultan Mahmûd bu haberi Ocak 1008 tarihinde aldığı zaman, ana siyasetine karşı ve devletinin geleceğini tehlikeye düşürecek nitelikte gördüğü İslâm dinini bırakarak başka bir dînî kabul etme (irtidâd) olayında ihmâl gösteremezdi. O kış mevsiminin şiddetine rağmen derhal Multân'a yürüdü. Mahmûd bu şehir önünde gözüktüğü zaman, Suhpâl mukavemet etmeye çalıştı ise de yenilmekten kurtulamadı ve akrabası olan Anandpâl'ın yanına sığınmaya çalıştı. Fakat Suhpâl yakalanarak Sultan'ın huzûruna getirildi. Mahmûd dörtyüzbin dirhem para karşılığında onun canını bağışladı ise de, serbest bırakmayarak tutukladı. Bu sırada Karmatîler de tekrar cezalandırıldı. Sultan, Multân havalisinin idaresini kumandanlarından Tegin Hâzin'e bıraktıktan sonra Gazne'ye döndü.

Altıncı Hind Seferi

Sultan Mahmûd'un bu seferi Caypâl'ın oğlu Anandpâl'a karşı olmuştur. Anandpâl, Sultan'ın Karahanlılar ile savaşı sırasında sadakat göstermiş ve hattâ ona yardım dahi teklif etmiştir. Fakat Pencâb bölgesinin gittikçe artan İslâm baskısı altında bulunması, onu Kuzey-batı Hindistan'daki diğer râcâlardan yardım istemeye sevk etti. Ucceyn, Kalincâr, Gvaliyor, Acmer, Kanavc (Kanûc), Delhi'deki râcâlar yaklaşan İslâm tehlikesini hissederek onunla anlaştılar ve ordu gönderdiler. Bu büyük Hind ordusu Anandpâl'ın oğlu Brahmanpâl'ın idaresinde idi.

Sultan Mahmûd Hindliler'in bu hareketini kış ortasında haber aldı, hava şartlarının kötülüğüne rağmen 31 Aralık 1008 tarihinde Gazne'den ayrıldı. O İndus nehrini geçtikten sonra Hintliler ile Vayhand (Und) şehrinin karşısındaki ovada karşılaştı. Hind ordusunda özellikle Keşmîr dağlarının aşağı

kısımlarından olan Hokar (Kaykar) kabilesinden otuzbin kişi savaşçılığıyla dikkati çekmekteydi. Nitekim savaş sırasında bunlar Gazneli ordusunu güç bir duruma düşürdüler. Ancak cesareti nispetinde ihtiyatlı bir kumandan olan Mahmûd aldığı gerekli tedbirlerden sonra muhafız kıtasına yaptırdığı bir çevirme hareketi sonucu savaşı kazandı. Gazneliler'in eline değerli ganimetin yanısıra otuz da fil geçmişti. Bu savaşta Kuzey Hindistan'ın başlıca râcâlarının kuvvetlerinin toptan ezilmesi ve onların bir daha toparlanamamaları Pencâb yolunun Müslümân-Türk orduları bakımından güvenini sağlamış ve Sultan Mahmûd'un bundan sonra her yerde Hindûları ciddî bir mukavemet görmeden itaat altına almasını temin etmiştir.

Sultân Mahmûd savaş alanından kaçanları, içinde meşhur bir tapınağın bulunduğu sarp Nagarkot (Bhim Nagar) kalesine kadar takip etti. Gazneli ordusu üç günlük bir kuşatmadan sonra bu kaleyi de aldı (1009). Buradan ele geçen ganimet son derecede fazla idi. Bunlar arasında yetmişmilyon dirhem para (veya yediyüzbin dinar), yetmişbin men ağırlığında altın ve gümüş külçeler, mücevherat, kumaşlar ve çok süslü bir taht bulunmakta idi. Sultan Mahmûd bu kaleyi kendi adamlarının idaresine bıraktıktan sonra Gazne'ye döndü. Başkent Gazne'de ele geçirilen bu hazineler halka gösterildi (m. Ağustos 1009). Bu ganimetleri seyredenler arasında o sırada Gazne'de bulunan Karahanlı elçileri de vardı. Bu seferde sağlanılmış olan başarılar gerek İslâm, gerekse Hind dünyasında Sultan Mahmûd'un ününü olağan üstü yükseltmişti.

Yedinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd Nagarkot'dan dönüşünden kısa bir müddet sonra Ekim 1009 tarihinde büyük bir ticaret merkezi olan Narâyan (Narâyanpûr)'a karşı yürüdü. Buranın Râcâsı mukavemete teşebbüs etti ise de, bunda başarılı olamadı. Gazneliler ordusu şehri ele geçirerek yağmaladı. Sultan Mahmûd ise daha sonra Gazne'ye döndü. Narâyan Râcâsı Gazneliler ordusuna karşı koyamayacağını anlamış, bir müddet sonra Sultan Mahmûd'a elçiler göndererek barış istemişti. Râcâ bu barış karşılığı; yıllık vergi, elli fil ve her yıl ikibin Hintli askeri hizmete göndermeyi teklif ediyordu. Sultan Mahmûd'un da bu teklife evet demesiyle iki taraf anlaştılar. Bu barış Horasan ile Hindistan arasındaki yolların tüccarlar için açılmasına ve ticaretin hız kazanmasına sebeb olmuştu.

Sekizinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd 1006 yılındaki dördüncü Hind seferinde Multân eyâletinin uzak bölgelerini, Karahanlılar'ın Horasan'a hücum etmeleri sebebiyle, tam olarak itaat altına alamamıştı. O bu yarım kalan fetih hareketini tamamlamak için Ekim 1010 tarihinde sekizinci Hind seferine çıktı Sultan Multân seferinde hiçbir zorlukla karşılaşmayarak bu bölgeyi bütünüyle itaat altına aldı. Buradaki Karmatîler'e ağır bir darbe indirildi, onlardan birçoğu öldürüldü veya tutuklandı. Sultan Mahmûd, muhtemelen orada karışıklıklar çıkaran ve bu yüzden hareketlerini daima şüphe ile izlemekte olduğu Ebu'l-Futûh Dâvud'u yakaladı ve beraberinde Gazne'ye getirdi. Dâvud daha sonra Gûrek kalesine hapsedildi ve orada öldü.

Dokuzuncu Hind Seferi

Sultân Mahmûd, Nandana (Narâdîn, bugünkü Salt Range bölgesinde)'ya karşı dokuzuncu Hind seferini yaptı. Buranın râcâsı Triloçânpâl idi. Fakat esas idareye hâkim olan onun oğlu Nidar (Korkusuz) Bhîmpâl faal bir siyaset ile Sultan Mahmûd'a tâbi olmayı reddetmişti. Sultan Kasım 1013 tarihinde, Gazne'den bu baba - oğula karşı harekete geçti. Ancak o şiddetli kış yüzünden geri dönmek zorunda kaldı. Mahmûd ertesi ilkbaharda (Mart 1014) iyi hazırlanmış bir orduyla tekrar Nandana'ya yürüdü.

Triloçânpâl, Sultan Mahmûd'un harekete geçtiğini haber aldığı zaman Nandana kalesinin idaresini oğlu Bhîmpâl'a bırakarak yardım istemek üzere Keşmîr Râcâsı'nın yanına gitti. Bhîmpâl ise Gazneliler ordusuna karşı yüksek ve aşılması zor iki dağ arasındaki bir boğazda mevzilendi. Ayrıca boğazın girişini fillerle kapattı. Sultan bu yere karşı, öncelikle bu şartlara uygun savaşı iyi bilen, Deylemli ve Afganlı dağlıları kullandı. Birkaç gün savaştan sonra Sultan Mahmûd, Hindlileri boğazdan dışarıya ovaya çekmeye muvaffak oldu. Bhîmpâl'ın fillerle desteklenen hücumları Gazneli ordusu karşısında başarısız kaldı. Gazneli ordusu bu fillerin gözlerini ve hortumlarını öldürücü ok yağmuruna tuttular ve onları geri dönmeye zorladılar. Daha sonra Sultan, Bhîmpâl üzerine şiddetli bir hücum emrini verdi. Bu hücum sonunda bozulan Hind ordusu Nandana kalesi'ne çekildi. Gazneli ordusu bu kaleyi kuşattı, kalenin duvarları altında kazılan lağımlar ve özellikle keskin Türkmen nişancılarının okları karşısında kaledekiler direnmenin faydasızlığını anlayarak kayıtsız şartsız teslim oldular. Sultan Mahmûd kaleye girdi ve sayısız ganimet ile birçok fil ele geçirdi.

Sultan daha sonra Triloçanpâl'ın çekildiği Keşmir'e doğru ilerledi. Bu sırada Triloçânpâl Chelum'un kuzeyindeki vâdide ordugâh kurmuştu. Keşmîr kuvvetleri kumandanı Tunga'nın Gazneli keşif kuvvetlerine karşı kazandığı kolay galibiyetten dolayı sevinci pek kısa sürmüştü. Ertesi gün bizzat Sultan Mahmûd'un yönettiği Gazneli ordusu önünden Tunga canını kurtarabilmek için kaçmaktan başka çâre bulamamıştı. Triloçânpâl ise dağılan kuvvetlerini toplamış ve hiç olmazsa servetini koruyabilmek için bir kere daha talihini denemişse de, Sultan'a yenilmekten kurtulamamıştır. Mahmûd'un bu zaferinin Hindistan'daki yankıları büyük oldu ve en uzak yerlere kadar yayıldı. Bu ülkelerin sâkinlerinden bir kısmı İslâm dinini kabûl ettiler. Sultan onlara İslâm dininin esaslarını öğretmeleri için hocalar tayin etmiş ve câmiler yapılması için de emir vermiştir. Mahmûd, kumandan-

rından Sarıg'ı Nandana'ya muhafız bırakarak Temmuz - Ağustos 1014 tarihinde Gazne'ye döndü. O Gazne'ye döndüğü zaman Abbasî halîfesi el-Kadir tarafından kendisine "Nizâmeddîn" lakabı verildi.

Onuncu Hind Seferi

Sultan Mahmûd Hindistan'daki en önemli seferlerinden birisini Delhi'nin 150 klm. kadar kuzeyinde bulunan Thânesâr şehrine yapmıştır. Hindlilerce mukaddes tanınan bu şehirde birçok tapınak ve putlar vardı. Bu putlar arasında en meşhuru Çakrasvâmi adında büyük bir put idi. Ayrıca Thânesâr Râcâsı da müslümânlara karşı direnmekteydi. Sultan Mahmûd hem o putu kırarak Hinduların maneviyatını sarsmak, hem de bu şehirde bulunan hazine ve filleri ele geçirmek için Ekim - Kasım 1014'de Thânesâr üzerine yürüdü. Anandpâl'ın oğlu Triloçanpâl mukaddes putu korumak maksadıyla Sultan'a bu seferden vazgeçmesi için elli fil teklif etti. Ancak bu teklif Mahmûd tarafından reddedildi. Öte taraftan Derâ hâkimi Râcâ Râm da büyük bir orduyla ilerleyerek, Sultan'ın Sutlec nehrinden geçmesine engel olmak istedi. Râcâ nehir boyunca ordusunun arkasını bir tepeye vermiş ve önünü bir sıra fil ile koruyarak sağlam bir yer tutmuştu. Ancak Râcâ Râm, nehir kenarındaki bu sağlam yerine rağmen Mahmûd'un şiddetli hücumları karşısında mağlup oldu ve arkasında filler dâhil bütün değerli eşyaların bırakarak kaçtı. Sultan bundan sonra Thânesâr'a doğru ilerledi. Buranın Râcâsı Sultan'ın yaklaşması üzerine şehri terk etmişti. Sultan herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Thânesâr şehrine girdi, ordusuna yağma için izin verdi. Thânesâr'daki putlar kırıldı, ancak en meşhuru olan Çakrasvâmi Gazne'ye götürülerek halka gösterildi. Sultan Mahmûd Gazne'ye Mart 1015 tarihinde döndü.

Onbirinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd, 1015 tarihinde Gûr dağlarına yaptığı bir seferden sonra, aynı yıl sonlarında yine Hindistan'a gitti. O Nandana seferinde Triloçanpâl'a yardım etmiş bulunan Keşmîr Râcâsı'nı cezalandırmak istiyordu. Mahmûd Keşmîr yolu üzerinde önce zaptedilmez olarak meşhur Lokhot (bugünkü Loharin) kalesini kuşattı. Ancak Gazneli ordusu şiddetli kış yüzünden bir ay sonra kuşatmayı kaldırmak ve çekilmek zorunda kaldı. Dönüş yolculuğu Sultan için çok yorucu ve zahmetli oldu, ayrıca ordusu da kötü hava şartları nedeniyle ağır kayba uğradı. Mahmûd kışın geri kalan kısmını Pencâb'da geçirdikten sonra Mart 1016 tarihinde Gazne'ye döndü.

Onikinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd Hârezm işini çözümledikten sonra Karahanlılar'ın da birbirleriyle mücadele etmelerinden yararlanarak yeniden Hindistan üzerine yürüdü. Onun bu seferi zengin ve bayındır bir ülke olan Kanavc'a karşı idi. Sultan bu sefer için 27 Eylül 1018 tarihinde Gazne'den ayrıldı. O Büst'de bulunduğu sırada Türkistân'dan gelen yirmibin kişilik bir gönüllü grubunun katılmasıyla ordusu daha da kalabalıklaştı. Hind dünyası Sultan Mahmûd'dan o kadar yılmıştı ki, onun şöhreti kendisinden önce gitmekte ve birçok yerde fetihlerin daha kolay olmasını sağlamaktaydı. Nitekim bu seferinde de ona karşı önemli bir direnme olmamış ve başarılar birbirini takip etmiştir. Keşmîr'de Kâlincar Râcâsı Mahmûd'un hizmetine girmiş ve ona kılavuzluk yapmıştır. Sultan Mahmûd Cumne nehrini geçtikten sonra, Agra'nın 170 klm. kadar doğusunda bulunan Sirsâva kalesini kuşattı. Buranın Râcâsı kaçmayı, şehri savunan birlik ise teslim olmayı tercih etmişti. Burada Gazneli ordusunun eline geçen ganimet otuz fil ile birmilyon dirhem paradan oluşmaktaydı. Sultan Mahmûd daha sonra Baran (veya bugünkü Bulendşehr)'a yürüdü. Baran Râcâsı Hardat itaatini bildirdi ve onunla beraber onbin taraftarı İslâm dinini kabûl ettiler. Cumne nehri kenarındaki Mahâban kalesi Râcâsı Kulçend (Kul Çandra) ise, Gazneli ordusu karşısında çok sık bir ormanda mevkii almıştı. Sultan Mahmûd'un öncü kuvvetleri onu mağlup ederek kaçmaya zorladılar. Hind askerlerinden bir kısmı bu kaçış sırasında nehirde boğuldu. Kulçend esir olmaktansa ölümü seçti, önce karısını öldürdü, sonra da intihar etti. Sultan Mahmûd böylece Cumne ile Ganj nehirleri arasındaki memleketleri zabt ettikten sonra, Delhi ile Agra yolunun ortasında bir yerde bulunan Mathura (Muttra) şehri üzerine yürüdü. Burası mukaddes Hind şehirlerinden idi. Delhi Râcâsı Bicâyapâl'a âit olan bu şehir iyi tahkim edilmiş ve etrafı taş surlarla çevrilmişti. Sultan'ın yaklaşması üzerine Mathura'daki garnizon direnmeden teslim oldu. Şehirdeki tapınaklar, içlerindeki değerli eşyalar alındıktan sonra yakıldı. Ele geçen ganimetlerin içinde beş tane altından ve mücevherler ile süslü put vardı. Sultan Mahmûd, ordusunun büyük kısmını Mathura'da bırakarak, asıl hedefi olan Kanavc şehrine yürüdü ve 20 Aralık 1018'de oraya ulaştı. Onun Kanavc'a yaklaştığını duyan Râcâ Racyapâl Ganj nehrini geçerek Bari'ye kaçmıştı. Sultan bir günde Kanavc kalesini aldı. Buradaki hazinelere de el koyuldu.

Sultan Mahmûd Kanavc'ı zabt ettikten sonra dönüş için yürüyüşe geçti. Bu dönüş sırasında Gazneli ordusu etrafındaki bazı kaleleri de ele geçirdi. Öte taraftan Şarva Râcâsı Candar Rây mukavemet için hazırlıklara başladı. Fakat Sultan'ın yaklaşması üzerine damadı Bhîmpâl'ın tavsiyesiyle direnmekten vazgeçerek dağlara doğru kaçtı. Sultan onu takip etti ve 6 Ocak 1019 tarihinde yetişti. İki taraf arasında yapılan savaşta Candar Rây cesaretle döğüştü ise de galip gelen yine Sultan Mahmûd olmuştu. Candar Rây'ın ordugâhı yağmalandı ve Gazne ordusu filler de dahil olmak üzere büyük ganimet ele geçirdi. Sultan Mahmûd bu seferden rivayete göre tahminen üçmilyon dirhem para, ellibeşbin esir ve üçyüzelli fil ganimet ile Gazne'ye geri döndü. Bu başarı, onun şöhretini İslâm ve Hind dünyasında bir kat daha artırmıştı. Gazne'nin ünlü Ulu Câmi Kanavc'dan alınan ganimetler ile yapılmıştır.

Onüçüncü Hind Seferi

Sultan Mahmûd Kanavc seferinden döndükten sonra Kalincâr Râcâsı Ganda, Kanavc'ı müslümânlara bırakıp kaçtığından dolayı Râcyapâl'ı ayıplamıştı. Ganda bununla da yetinmemiş, komşu râcâlar ile birleşerek Râcyapâl'ı mağlup etmişti. Râcyapâl savaş meydanında öldü ve yerine oğlu geçti. Bu başarıyla şöhreti artan Ganda, Anandpâl'ın oğlu Triloçanpâl'a eski ülkesi Pencâb'ı geri almak için yardım etmeye söz verdi.

Sultan Mahmûd bu olayları haber aldığı zaman, 1019 yılı sonbaharında zorunlu bir yürüyüş ile Hindistan'a girdi. Onun bu onüçüncü Hind seferinde gâyesi Ganda ve müttefiklerini itaat altına almaktı. Sultan'ın harekete geçtiğini duyan Triloçanpâl güneye doğru yürüyerek Ganda ile birleşmek istedi. Mahmûd önce Triloçanpâl'ın Ganda kuvvetleriyle birleşmesini önlemeye çalıştı ve bunda da başarılı oldu. Sultan, onu Ramganga (veya Ruhut) ırmağı kıyısında yakaladı. Ancak Triloçanpâl'ın gâyesi, gündüz Türk ordusunun suyu geçmesini önlemek ve gece de karanlıktan yararlanarak çekilmekti. Bu durumu anlayan Mahmûd," Saray gulâmlarına : Tulumlar üzerinde suyu kim geçer diye sordu. Derhal sekiz gulâm ayrıldı, bunlar tulumları şişirdiler, arkalarına bağlayarak kendilerini suya attılar. Triloçanpâl kulların suya atıldıklarını görünce onların işini bitirmek için zırhlı beş fil ile birtakım insanları gönderdi.... Gulâmlar gelen insanları da yere serdi. Böylece sekiz kişinin tulum ile ırmağı geçmesi, karşılarına gelen filleri, insanları okla öldürmeleri mucize kabilindedir. Gulâmların hâlini görünce Sultan'ın ağzından şu söz çıktı : Her kim yüzüp geçebilirse geçsin, bütün ömründe rahat etmek isteyen bu sıkıntıya katlansın. Sultan'ın bu güzel ve tatlı sözünü işitenler hep birden nehri geçmeye başladılar. Kimisi tulum ile, kimisi atının yelesine yapışarak geçti.... Geçenler ırmağın öbür kıyıfına atladılar "Allahü Ekber" sesini göklere çıkardılar, düşmana daldılar, düşman bozuldu, bir kısmı kılıçtan geçti, bir kısmı tutsak oldu..." Bu savaş sonucu Gazneli kuvvetlerinin eline bol ganimet ve ikiyüz kadar fil geçmişti. Triloçanpâl ise savaşta yaralanmış ve kaçmaya çalışırken adamlar tarafından öldürülmüştü (Ekim 1019).

Sultan daha sonra Kanavc ve Bari râcâsı olan Triloçanpâl üzerine yürüdü. Bu Râcâ ve Bari şehri halkı kurtuluşu kaçmakta buldular. Sultan boş bırakılan bu şehrin yerle bir edilmesini emretti. Öte taraftan müttefiklerin reisi Kâlincar Râcâsı Ganda rivayete göre; yüzkırkbeşbin yaya, otuzbeş bin atlı ve altıyüzkırk filden oluşan ordusuyla Sultan Mahmûd'un kuvvetlerine doğru ilerledi. İki taraf karşılaştığı zaman, Sultan Mahmûd önce ordusunu teftiş etmiş ve yeniden düzenledikten sonra da Ganda'ya İslâm dinini kabul etmesi için bir elçi göndermişti. Ancak iki ordu tam manasıyla savaşa girmeden önce, gece yapılan bir öncü çatışmasını Gazneli öncülerin kazanması Ganda'nın ürkmesine ve gece karanlığında kaçmasına sebeb oldu. Sultan

Mahmûd bu durumu bilmediği için ertesi sabah Ganda'ya tekrar bir elçi gönderdi. Bu elçi düşman ordusunun çekilmiş ve ordugâhın boş olduğunu görünce durumu Sultan'a bildirdi. Mahmûd bunun bir tuzak olmadığını tespit ettirdikten sonra askerlerine düşman ordugâhını yağmalamaları için izin verdi, sonra da kaçan düşmanı takip ettirdi. Gazneli ordusu kaçanlardan pek çok kişiyi öldürdü veya esir aldı. Ganda'nın beşyüzseksen fili Gazneliler'in eline geçti. Fakat Ganda kaçmayı başarmıştı. Sultan Mahmûd daha sonra Gazne'ye döndü.

Ondördüncü Hind Seferi

Sultan Mahmûd ondördüncü Hind seferini daha önce ele geçiremediği Keşmîr üzerine yaptı. O Gazne'den Eylül - Ekim 1021 tarihinde ayrıldı. Fakat bundan önceki Keşmîr seferinde olduğu gibi Lohkot kalesinin zabtı bu kez de mümkün olmadı. Sultan Mahmûd bir aylık bir kuşatmadan sonra kışın şiddetle bastırması sebebiyle bu kaleden kuşatmayı kaldırmak ve çekilmek zorunda kalmıştır. Bu suretle Mahmûd'un Keşmîr'i zabt etmek fikri başarısızlık ile sona ermiş oluyordu. Sultan kış aylarını Pencâb'da geçirerek, bahar başlangıcında Gazne'ye döndü (Mart - Nisan 1022).

Onbeşinci Hind Seferi

Onüçüncü Hind seferi sırasında Kalincâr Râcâsı Ganda mağlup edilmiş ise de, kesin olarak itaat altına alınamamıştı. Bu sebebten Sultan Mahmûd m. 1022 yılında Ganda'ya karşı harekete geçti ve önce ona bağlı olan Gvalior râcâsı Arcan'ın üzerine yürüdü. Gvalior (Gwalior) kayalar üzerine inşa edilmiş, zaptedilmesi güç bir kale idi. Mahmûd burayı kuşatmış, fakat Gazneli ordusunun kaleye ilk hücumu hiçbir sonuç vermemişti. Kuşatmanın dördüncü günü direnmenin faydasızlığını anlayan Gvalior Râcâsı, Sultan'a tâbi olmak ve otuzbeş fil vermek şartıyla barış teklifinde bulundu. Sultan onun bu teklifini kabûl etti. Böylece iki taraf anlaşmış ve Arcan da Mahmûd'a tâbi olmuştu.

Sultan, Gvalior'dan sonra Kalincâr üzerine yürüdü. Bu şehir de çok sarp kayalar üzerine inşâ edilmişti. Rivâyete göre; içinde beşyüzbin insan, yirmibin hayvan ve beşyüz fil barınabilmekteydi. Sultan Mahmûd bu kaleyi kuşattı ve diğer yerlerle olan bağlantılarını kesti. Gazneli ordusunun şiddetli hücumlarından korkan ve karşı koyamayacağını anlayan Ganda barış teklif etmeye karar verdi. O böylece üç yıl önce hâin diyerek savaştığı ve öldürttüğü Kanavc râcâsı Racyapâl'ın durumuna düşmüş oluyordu. Neticede yıllık harac, hediyeler ve üçyüz fil karşılığında barış istedi. Sultan bu şartları kabûl ederek kuşatmayı kaldırdı. Takdim edilen hediyelerden biri de Kumru'ya benzer bir kuştu. Kuşun özelliklerinden biri de zehirli bir yemek getirildiğinde gözlerinden yaşlar boşanması ve akan yaşların taş haline gelmesiydi. Bu taşlar büyük yaralara sürülüp üzerine konulduğunda yaranın

kaynaması ve iyileşmesini sağlıyordu Ganda ayrıca Mahmûd'u öven bir şiir yazarak göndermişti. Sultan bu şiiri çok beğendi ve Ganda'ya onbeş kalenin idaresini kendisinde bırakan bir ferman verdi. Mahmûd daha sonra m. Mart - Nisan 1023'de Gazne'ye döndü.

Onaltıncı Hind Seferi

Sultan Mahmûd'un Hindistan'a yaptığı en önemli ve meşhur seferlerden birisi, onaltıncısı olan Somnât (Sumnat) seferidir. Somnât, Hindistan'ın batı sahilinde Kâthiâvâr yarımadasında bir şehirdi. Bu şehirde kendisine tapılan Siva'ya âit meşhur ve kutsal bir putla, bir tapınak bulunmakta idi. Bu sebebten Hintliler Somnât şehrine saygı göstermekteydiler. Bu tapınağa onbin köy vakfedilmiş olup, ayrıca bin Brahman, üçyüzelli erkek ilâhici ve beşyüz kadın dansçı hizmet etmekteydiler. Orayı ziyarete gelen binlerce insan en kıymetli mücevherlerini bu meşhur puta sunarlardı. Hindlilerin inanışına göre Somnât'daki put Hind ülkelerindeki öteki putların en kudretlisi idi. O âna kadar Sultan Mahmûd'un feth ettiği yerdeki putların ve tapınakların karşılaştıkları kötü son, onların Somnât putuna karşı gösterdikleri saygısızlık yüzünden olmuştu.

Sultan Mahmûd bunu işittiği zaman, kendisini oraya gitmeye çeken zengin ganimetten başka, bu sahte inançla beraber o meşhur putu da yıkmaya karar verdi. Bu sayede Hindliler arasında İslâm dininin yayılması hareketi de çabuklaşmış olacaktı. Sultan Mahmûd otuzbin atlı ve yüzlerce gönüllüden oluşan ordusuyla 18 Ekim 1025 tarihinde Gazne'den harekete geçti ve yirmibir gün sonra tahminen 9 Kasım'da Multân'a ulaştı. Burada ordusunun geçeceği Büyük Tar (Thar) çölü için hazırlıklarda bulundu. Gazneli askerlere yol hazırlığı yapmaları için ellibin dinar para dağıttı. Her askere yiyecek ve suyunu taşıması için ikişer deve verildi. Mahmûd ayrıca yirmibin deveye bu korkunç çölden rahatlıkla geçebilmek için su yükledi. Bu sebeble Gazneli Mahmûd'un bir sefer için ordusunun en büyük ihtiyacı olan ikmâle ne kadar önem verdiği husûsu da ortaya çıkmaktadır. Sultan Mahmûd 26 Kasım'da Multân'dan ayrılarak meçhul ve korkunç çöle girdi. Tar Çölünde önemli ilk durak Lodorva kalesi idi, Gazneli ordusu bu kaleyi aldıktan sonra ilerlemeye devam etti. Bir aylık bir yürüyüşten sonra çöl geçildi. Aralık ayı'nın sonunda Gazneli ordusu Anhalvâra şehrine ulaştı. Buranın hâkimi şehirden kaçtı. Sultan burada su ve yiyecek ihtiyacını tazeledi, sonra da güneye doğru yürüdü. Hindliler onu durdurmak için Mundher (veya Mudhera)'da yirmibin kişiyle hücum ettilerse de, mağlup olmaktan kurtulamadılar. Unâ yakınındaki Delvâda halkı ise Sultan'a hiçbir direnme göstermeden itaat ettiler. Nihayet 6 Ocak 1026 tarihinde Sultan ve ordusu Somnât'a ulaştılar. Şehrin hâkimi karşı koymaktansa bir adaya kaçmayı tercih etti. Somnât şehri Gazneli ordusu tarafından kuşatıldı. Kaledeki garnizon, Brahmanlar ve gönüllüler tarafından takviye edilmişti. Bunlar, Sultan Mahmûd'un ordusuna karşı cesaretle direndiler. Gazneli ordusunun 7 Ocak 1026 Cuma gününe raslayan ilk hücumu sırasında Türkmenler'in ok atmalarındaki ustalık etkisi göstermiş ve şehir duvarları Gazneliler tarafından ele geçirilmişti. Fakat Hindliler meşhur putun bulunduğu tapınağa girip dua ettikten sonra son bir gayretle saldırmışlar ve Gazneli ordusunun ele geçirdiği yerleri tekrar geri almışlardı. Ertesi Cumartesi sabahı (8 Ocak), Gazneli ordusu büyük bir istekle hücumu tazeledi. Hindliler'in onları önlemek için gösterdikleri çaba boşa gitmiş, Gazneli ordusu o gün Somnât kalesini zabt etmişti. Hintliler'in ne bol para va'd ederek Sultan Mahmûd'u tahribten vazgeçirmek istemeleri, ne de puta yalvarmaları fayda sağlamadı. Sultan tapınağa girdi ve müezzine tapınağın üzerine çıkmasını ve ezan okumasını emretti. Tapınaktaki putların hepsini kırıp yaktıktan sonra yok ettiler. O taştan büyük putu yerinden sökerek dört parçaya ayırdılar. Bu parçalardan ikisi Gazne'de Ulu Câmi ve Sultan sarayının kapıları önüne konulmuş, öteki ikisi de Mekke ve Medine'ye gönderilmişti. Gazneli ordusu tarafından tapınaktaki hazineler de yağmalandı. Bir tarihçiye göre, ganimetten Sultan'ın payına düşen beşte bir malın değeri yirmimilyon dinar idi.

Sultan Mahmûd Somnât'da onbeş günden fazla kalmadı. Gazneli ordusunun dönüşünde rivayete göre; katır, at gibi ikiyüzbin yük hayvanı bu zengin ganimetleri taşımakta idi. Sultan askerleri ise böyle zengin bir kafileye ancak muhafızlık yapacak sayıda idiler. Bu sebebten Mahmûd, Hindliler'in yolunu kesmelerini önlemek için dönüşte Mansûra - Pencâb sâhil yönünü tercih etti. Nitekim Hindliler kuvvetli bir orduyla Mahmûd'u yarımadanın kuzeyinde beklemekte idiler. Ancak Sultan'ın dönüşte başka bir yol izlemesi muhtemel bir çatışmayı önledi. Sultan bu ağır yüklere rağmen yine de fetihlerde bulunmaktan geri kalmadı. Karmatî olan Mansûra hâkimi Hafîf, Sultan'ın önünden kaçtı. Gazneli kumandanlar onun ordugâhını bastılar ve birçok taraftarını öldürdüler. Sultan, İndus nehri boyunca Multân'a doğru yürüyüşüne devam etti. Fakat bu bölgenin yerli halkı Catlar sürekli saldırılarla Gazneli ordusuna ağır kayıblar verdirdiler. Sultan Mahmûd uzun ve yorucu bir yürüyüşten sonra Gazne'ye ulaştı (2 Nisan 1026).

Sultan Mahmûd'un Somnât seferi ve zafer kazanması haberi İslâm dünyasında büyük sevinç ve heyecan yarattı. Bu başarıyı takdir eden Abbasî halîfesi Kadir Billâh gönderdiği bir mektup ile Sultan'ı tebrik etmiş ve ona "Kehfü'd - Devle ve'l-İslâm" lakabını vermişti. (Kasım - Aralık 1026). Ayrıca Mahmûd bu zaferinden dolayı devrin şairleri tarafından hararetle övülmüş ve tebrik edilmiştir. Bundan sonra Mahmûd, şöhreti yüzyıllarca devam eden efsanevî bir kahraman olmuş, onun hakkında halk tarafından yaratılan çeşitli hikâye ve destanlar ağızdan ağıza dolaşmıştır.

Onyedinci Hind Seferi

Sultan Mahmûd son ve onyedinci Hind seferini Somnât dönüşü sırasında ordusuna saldıran Catlar'ı cezalandırmak ve bu yol üzerinde güven-

liği temin etmek için yaptı. Ordusunu hazırladıktan sonra Mart 1027'de Multân'a doğru ilerledi. İndus nehrinin iki yakasına hâkim bulunan Catlar gâyet savaşçı ve aynı zamanda usta birer gemici idiler. Sultan bunlarla nehirde savaşabilmek için Multân'da bindörtyüz gemiden oluşan bir filo yaptırdı. Bu gemilerin her birinin önünü ve yanlarını, düşman teknelerini parçalamaya mahsus olmak üzere, sivri çubuklarla techiz ettirdi. Her gemiye de mürettebattan başka yirmişer okçu ve neftçi yerleştirdi. Bu durumdan haberdâr olan Catlar âile ve servetlerini uzak bir adaya gönderdiler. Onlar sonra da dörtbin gemiden oluştuğu rivayet edilen filolarını savaşmak üzere hazırladılar. Sultan Mahmûd nehrin yukarı kısımlarını gemilerle kapattığı gibi, iki kıyısını da filler ve atlılar ile tutmuş idi. İndus nehri üzerindeki savaşta Catlar cesur bir şekilde döğüştülerse de, Mahmûd'un özel teçhizatlı gemileri karşısında tutunamadılar. Catlar'ın gemileri ya delinerek batırıldı veya yakıldı. Onlardan sahile kaçanlar Türkmen okçularının oklarıyla öldürüldüler. Sultan Mahmûd'un Catlar'a karşı intikamı müthiş olmuştu. Gazneli ordusu Catlar'ın âilelerinin ve hazinelerinin bulunduğu adayı da yağmaladı ve oradakileri esir aldı. Cat tehlikesi bu suretle ortadan kalkmış oldu. Sultan Mahmûd Hind kuvvetlerinin başına kumandanlarından Ahmed b. Yınal-Tegin'i tayin ettikten sonra Gazne'ye döndü (Haziran 1027).

Sultan Mahmûd onyedi Hind seferi sonunda önce maddî bakımdan kazançlı çıkmıştı. Onun bu seferinden elde ettiği ganimetlerle Gazneli Devleti devrindeki öteki İslâm devletleriyle ölçülemeyecek derecede zenginleşmişti. Ayrıca o meşhur gaza seferleriyle Hind ülkesinde yüzyıllarca sürecek olan Türk hâkimiyetinin temelini atmıştı.

SULTAN MAHMÛD DEVRİNİN ÖTEKİ OLAYLARI

Sistân'ın Zabtı

Sultan Mahmûd 999 yılında Sistân bölgesine yürümüş ve buranın hâkimi Halef yüzbin dinar para karşılığında aman dilemeye mecbûr olmuştu. Bundan kısa bir süre sonra Halef, oğlu Tahir ile anlaşmazlığa düştü. Halef'in oğlunu mağlup etmek için giriştiği savaş başarısız bir teşebbüs olarak kaldı. Ancak Halef bu başarısız teşebbüse rağmen oğlunun peşini bırakmamış, onu bir hile ile ele geçirmeye ve öldürmeye muvaffak olmuştu (1002). Halef'in oğluna karşı zâlimce davranışı onun etrafındakiler arasında bir korku ve nefret havası estirmişti. Bu sebebten Tahir b. Zeyd başkanlığındaki emîrler ve kumandanlar Sultan Mahmûd'u kendi hükümdarları olması için Sistân'a davet ettiler.

Sultan Mahmûd için bu kaçırılmaz bir fırsattı, nitekim derhal Sistân'a yürüdü (Kasım 1002). Halef onun hareketini haber aldığı zaman, etrafı derin ve geniş bir hendekle çevrili müstahkem Tâk kalesine çekildi. Sultan bu kaleyi kuşattı ve çevresindeki hendeğin doldurulmasını emr etti. Gazneli

ordusu kaleden atılan taşlara ve üzerlerine yağmur gibi yağan oklara rağmen doldurulan hendeği geçtiler ve fillerin şiddetli saldırısına dayanamayıp kırılan kale kapılarına hücum ettiler. Kaleyi savunanlar onlara karşı cesurca savaştılar. Fakat Halef, Gazneli ordusundaki fillerin ayakları altında kendi adamlarının ezilişini gördüğü zaman, bu dehşet verici manzaranın yarattığı korkuyla direnmenin faydasızlığını anladı. O, Sultan'a itaatini bildirerek kaleyi teslim etti (21 Aralık 1002). Halef, Mahmûd'un huzuruna getirildiği zaman, onun ayaklarına kapanarak aff diledi, pahalı hediyeler ve değerli inciler takdim etti. Sultan Mahmûd onun hayatını bağışladığı gibi, bütün servetini muhafaza etmesine izin verdi ve Halef'i arzusu üzerine Cûzcân'a gönderdi. Sultan Sistan bölgesini kumandanlarından birinin idaresine bırakarak Gazne'ye döndü.

Sultan Mahmûd bir süre sonra Sistânlılar'ın Halef'in kız tarafından torunu olan Ebû Bekr Abdullâh idaresinde kendisine karşı ayaklandıklarını haber alarak derhal bu bölgeye yürüdü. Sultan'a bu seferinde kardeşi Nasr, Emîr Altuntaş ve Ebû Abdullâh et-Tâ'î refakat etmekte idiler. Mahmûd Kurban Bayramı (m. 10–11 Ekim 1003)'nda Halefâbâd'a geldi. Âsiler onun geldiğini öğrendikleri zaman müstahkem Erk kalesine kapandılar. Sultan ve ordusu kaleyi kuşattı. Âsiler Gazneli ordusu üzerine bir çıkış yaptılarsa da, bu hareket onlar için başarılı olmadı ve tekrar kaleye çekilmek zorunda kaldılar. Sultan Mahmûd gece karanlığından yararlanarak ordusunu hücuma geçirdi. Gazneli askerler bu hücum sonunda kalenin istihkamlarını ele geçirmeye muvaffak oldular. Onları istihkamlar üzerinde gören âsiler müthiş bir paniğe kapıldılar. Kalenin içine yayılan Gazneli askerler âsilerin bir çoğunu yakaladılar ve bir kısmını da öldürdüler. Böylece Sîstân tekrar Gazneliler tarafından itaat altına alınmış oldu. Sultan bu bölgeyi kardeşi Nasr'ın idaresine bırakarak, Gazne'ye dönmek üzere harekete geçti (24 Ekim 1003).

Sâbık Emîr Halef b. Ahmed'e gelince, 1007 yılına kadar Cûzcân'da yaşadı. Ancak Sultan Mahmûd, bu tarihlerde arasının açık olduğu Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali ile onun mektuplaştığını haber almıştı. Bu sebebten Sultan, Halef'i Gerdîz kalesine yolladı. Halef ölüm tarihi olan Mart 1009'a kadar orada yaşadı. Sultan Mahmûd daha sonra onun mirasını oğlu Ebû Hafs'a verdi.

Şehzâde İsmail b. Nûh'un Sâmânî Devletini Diriltme Teşebbüsü

Karahanlılar'dan Nasr b. Ali 999 yılında Sâmânîler'in başkenti Buhara'ya girmiş ve bu hânedanın bütün mensuplarını Özkend'e götürmüştü. Sâmânî hânedanı mensuplarından İsmâil b. Nûh bir süre sonra tutuklu olduğu yerden kaçarak atalarının devletini yeniden kurmak için teşebbüse geçti. O "Muntasır" lakabı alarak önce Hârezm'e gitti. Burada hâlâ Sâmâniler'e sâdık olarak yaşayan birçok soylular ona katıldılar. İsmâil el-Muntasır

topladığı ordunun kumandanlığını Hâcib Arslan Balu (Yalu)'ya verdi. Arslan Balu, Karahanlılar'ın Buhara vâlisi Ca'fer Tegin'i şehirden çıkartmaya ve esir almaya muvaffak olmuştu. Buhara'dan kaçanlar yine Karahanlılar'ın Semerkand vâlisi Tegin Hân ile birleştilerse de, bunlar İsmâil ile yaptıkları savaşta yenilerek yine kaçmak zorunda kaldılar. İsmâil el-Muntasır tekrar Buhara'ya döndü (1000). Ancak Nasr b. Ali idaresindeki Karahanlılar karşısında bu kez kaçmak zorunda kalanlar İsmâil ve kumandanı Arslan Balu olmuştu.

Öte taraftan İsmâil'in Sultan Mahmûd ve kardeşi Nasr ile mücadelesi öncekleri başarılı gibi göründüyse de, çok geçmeden bu cephede de hüsrana uğradı. O önce Nîşâbûr'a yürümüş ve buraya hâkim olan Nasr'ı 27 Şubat 1001 tarihinde yenerek Herât'a çekilmeye mecbûr etmişti. Fakat Sultan Mahmûd hemen takviye kuvvetleriyle yetişti. İsmâil, Sultan'ın geldiğini haber aldığı zaman, Cürcan'a kaçmıştı. İsmâil bir süre sonra tekrar Horasan'a dönerek Nîşâbûr üzerine yürüdü. Nasr bir kere daha Nîşâbûr'dan çekilmek ve Mahmûd'dan yardım istemek zorunda kaldı. Böylece İsmâil bir kez daha Nîşâbûr'a girdi (21 Eylül 1001). Sultan Mahmûd, kumandanlarından Ebû Sa'id Altuntaş'ı kardeşine yardıma gönderdi. Bu sefer Nasr Nîşâbûr şehri üzerine yürüdü ve İsmâil'i mağlup ederek Cürcan'a kaçmaya zorladı. Neticede Nasr bu mücadeleden üstün çıkarak tekrar Nîşâbûr'u ele geçirdi. Şehir halkı bu duruma çok sevinerek şenlikler tertipledi. İsmail ise bu mağlubiyet ve içine düştüğü sıkıntılı durumun sebebini başkumandanı Arslan Balu'ya yüklemiş ve onu öldürtmüştü. Ancak İsmâil el - Muntasır'ın bütün bu yenilgi ve talihsizliğine rağmen devletini diriltme mücadelesini kolay bırakacak bir şahıs olmadığı anlaşılıyor. Nitekim o Cürcan'dan geri dönerek Serahs'ı ele geçirmişti. Nasr bu şehir civarında yapılan savaşta onu tekrar mağlup etti ve aralarında Ebu'l-Kasım Sîmcûrî olmak üzere birçok kumandanlarını esir ederek Gazne'ye gönderdi (Ocak/Şubat 1002). İsmâil el - Muntasır bu yenilgiden sonra Oğuzlar'ın yanına sığındı ve onlardan yardım istedi. Onun yanına sığınmış olduğu Oğuzlar artık Selçuklu âilesinin idaresinde idi. Bu sıralarda artık yaşlandığı tahmin edilen âile reisi Selçuk'un yerini "Yabgu" unvanı taşıyan oğlu Arslan İsrâil almıştı.

Arslan Yabgu, İsmâil el - Muntasır'a yardımı kabûl etti. Nitekim onun kumandasındaki Oğuzlar İsmâil ile birlikte harekete geçerek Semerkand civarında Sübaşı Tegin idaresindeki Karahanlı ordusunu yendi. Bu yenilgiyi haber alan Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali, Oğuzlar ve müttefiki İsmâil'in üzerine yürüdü. Oğuzlar bir gece baskınıyla Karahanlılar'ın bu ordusunu da bozguna uğrattılar. Onların eline çok miktarda ganimet geçtiği gibi, Karahanlılar'dan onsekiz kumandanı da esir almışlardı (Ağustos 1003). Ancak İsmâil, Oğuzlar'ın Nasr b. Ali'den özür dileyecekleri ve esirleri geri verecekleri haberinin çıkması üzerine, kendi aleyhine Karahanlılar ile anlaşmalarından korkarak onlardan ayrıldı ve buz tutmuş Ceyhun nehrinden geçerek Âmul şehrine geldi (1003/4 yılı kışı). O buradan Sultan Mahmûd'a mektup yazarak yardım istedi. Sultan onun bu arzusunu gâyet iyi karşıladı ve ona lâyık olduğu şekilde hediyeler gönderdi. Mahmûd ayrıca Merv şehri vâlisine İsmâil'e yardımcı olması için emir verdi. Fakat İsmâil muhtemelen Mahmûd'dan böyle birşey ümid etmediğinden, yardımı beklemeden Buhara'ya ilerlemişti. Onun Debûsiye'de Karahanlılar'ın Buhara vâlisini yenmesi, etrafına kalabalık bir kuvvetin toplanmasına yol açtı. İsmâil'e katılan kuvvetler arasında Oğuzlar'dan da bir grup vardı. Bu Oğuz grubunun Selçuklular olduğunda şüphe yoktur. İsmail'in kuvvetlendiğini gören Nasr b. Ali tekrar onun üzerine yürüdü. İki taraf arasında Semerkand civarındaki savaşta İsmâil ve Oğuzlar, Karahanlılar'ı bir kere daha yendiler (Mayıs 1004). Ancak İsmâil için bu zaferin sevinci uzun sürmemişti. Oğuzlar elde ettikleri ganimeti yeterli görerek İsmâil'den ayrıldılar ve yurdlarına döndüler. Nasr b. Ali ülkesinden tekrar asker toplayarak İsmâil'in peşine düştü. Karahanlı kuvvetleriyle İsmâil'in kuvvetleri bir kez daha karşı karşıya geldiler. Savaşın başlamasından kısa bir süre önce İsmâil'in kuvvetleri arasında bulunan Ebu'l-Hasan adındaki bir kumandan idaresi altındaki beşbin kadar asker ile Karahanlılar tarafına geçti. Bu İsmâil'in ordusunun çökmesine ve yapılan savaşta hezimete uğramasına sebeb oldu. İsmâil kurtuluşu kaçmakta bulmuş ve Ceyhun nehrini geçerek Horasan'a girmişti.

Sultan Mahmûd onun kendi bölgesi içine geri döndüğünü haber aldığı zaman, yarattığı karışıklıkları vaktinde önlemek ve yeniden kuvvet toplamasına fırsat vermemek için acele harekete geçmiş ve Belh şehrine gelmişti. Mahmûd, Farîgûn b. Muhammed idaresinde bir Gazneli ordusunu İsmâil'in üzerine gönderdi. İsmâil bu kuvvetin takibinden kurtulabilmek için Kuhistân'a gitmişti. Sultan'ın kardeşi Nasr ve Arslan Câzib onu takip ettiler. İsmâil de onların korkusundan son olarak Bistam'a kaçmış, daha sonra aldığı bir davet üzerine Buhara tarafına yürümüştü. Fakat sürekli savaşmaktan ve dolaşmaktan usanmış olan askerleri onu terk ettiler. Böylece yanında sadece sekiz kişi kalan İsmâil, Karahanlılar'ın takibinden kurtulmak için Merv civarındaki çöle girdi ve Arab İbn Buheyc'in reisi bulunduğu kabileye sığındı. Fakat yanına sığınmış olduğu İbn Buheyc, bu bölgenin âmili Ebû Abdullâh Mâh-rûy'un teşvikiyle onu hâince öldürdü (Ocak 1005). Bu suretle hânedanını diriltmeye çalışan son temsilcisinin ölmesiyle Sâmânî Devleti için tarih sahnesi perdelerini kapamış oluyordu. Sultan Mahmûd İsmâil'in akıbetini haber aldığı zaman, Arslan Câzib'i göndererek Ebû Abdullâh ve İbn Buheyc'i, onun bu kötü sonuna sebeb olduklarından dolayı öldürtmüş ve Arablar'ın obasını yağmalamıştı.

Sultan Mahmûd ve Karahanlılar

Karahanlı hükümdarı Nasr b. Ali Buhara'yı zabt ettikten sonra Sultan Mahmûd ile birbirlerine dostluk mesajları gönderdiler. Daha sonra iki

devlet arasında Ceyhun nehrinin hudud olmasını kabul ettiler. Ayrıca aradaki bu dostluğu kuvvetlendirmek için de Sultan Mahmûd, Nasr'ın kızı ile evlendi. Mahmûd bir elçi heyetini kendi temsilcisi olarak Özkend'e yolladı. Bu elçi heyeti gelini oradan alarak Horasan'a getirdiler. Nasr bu elçileri değerli hediyeler ile geriye göndermişti. Onun verdiği hediyeler arasında; değerli madenî eşyalar, misk, atlar ve develer, her iki cinsden esirler, doğanlar, kürkler ve çeşitli Çin eşyaları bulunmaktaydı (1001).

Ancak Karahanlı Nasr ile Sultan Mahmûd arasındaki bu dostluk kısa bir süre sonra sona erdi. Çünkü Nasr b. Ali Sâmânîler'in bütün mirasına konmak istiyor ve Horasan'ı ele geçirmek için de fırsat bekliyordu. Sultan Mahmûd'un Multân üzerine gitmesiyle bu fırsat kendiliğinden ortaya çıkmış oldu (1006). Nasr b. Ali Sultan'ın Hindistan'da bulunmasından yararlanarak iki koldan Horasan'a kuvvet gönderdi. Onun kardeşi Ca'fer-Tegin kumandasındaki bir kol Belh şehrini, Sübaşıtegin idaresindeki öteki kol da Nîşâbûr ve Tus'u zabtedecekti. Nitekim Karahanlı kuvvetleri Belh ve Nîşâbûr'u ele geçirdiler. Gazneliler kumandanı Arslan Câzib bu durumda Karahanlılar önünden çekilmiş ve Gazne'ye giden yollar tahkim edilmişti.

Sultan Mahmûd bu durumu öğrendiği zaman Multân'ın uzak bölgelerinin itaat altına alınmasını kumandanlarına bırakarak sür'atle Gazne'ye döndü, ordusunu Halaçlar ve Afganlar ile takviye ettikten sonra da Belh'e doğru yürüdü. Cafer Tegin onun harekete geçtiğini öğrendiği zaman, bu şehri terk ederek Tırmiz'e kaçtı. Mahmûd, Arslan Câzib'i ise Sübaşıtegin'e karşı göndermişti. Sübaşıtegin kaçmayı tercih ettiyse de, Gazneliler'in elinden kurtulması oldukça güç oldu. O maceralı bir yolculuktan sonra Buhara'ya gelebildi. Bu sırada Nasr b. Ali, Gazneliler tarafından sıkıştırılan Sübaşıtegin'i kurtarabilmek için, Ca'fer Tegin'i onikibin kişilik bir kuvvetle tekrar Belh üzerine gönderdi. Sultan Mahmûd kuvvetlerini ikiye bölmemek için onun Belh'i almasına ses çıkarmadı, fakat Sübaşıtegin'i mağlup ettikten sonra tekrar Belh'e yöneldi. Ca'fer Tegin için Belh'i tahliye edip Buhara'ya kaçmaktan başka çare kalmamıştı. Bu suretle Sultan Mahmûd Eylül 1006 tarihinde, Karahanlı kuvvetlerini Horasan'dan uzaklaştırmış oluyordu.

Fakat Nasr b. Ali kolay kolay Horasan'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Bu sebeble Karahanlılar'dan Hotan hâkimi olan Yûsuf Kadır Hân'dan yardım istedi. Tahminen kırk-ellibin kişi civarında bulunan birleşik Karahanlı kuvvetleri, Sultan Mahmûd'un "Oğuz Türkleri, Halaçlar, Hind, Afganlı ve Gazne Türkleri'nden" oluşan orduyla Belh'e yirmi km. kadar mesafedeki Katar (Keter) ovasında karşılaştı (5 Ocak 1008). Bu savaşta Nasr b. Ali kahramanca döğüştü ve hatta galibiyet ibresini kendi lehine çevirmek üzereydi. Fakat bizzat Mahmûd'un Karahanlı ordusunun merkezine yönelttiği başarılı hücumlar, öteki Gazneli kumandanların da maneviyatını yükseltmişti. Onlar da idareleri altındaki birliklerle şiddetle Karahanlılar üzerine saldırdılar. Bu savaşta Karahanlı ordusunu çökerten sebeblerden birisi de Sultan Mahmûd'un ordusunun önünde bulunan beşyüz fil olmuştu. Fillerden birisinin Karahanlı ordusunun bayraktarını hortumuyla yakalayarak iki parçaya ayırması, öteki fillerin de Karahanlı süvârilerini atlarından aşağıya alarak ayakları altında ezişi Karahanlı ordusunun yenilgisini çabuklaştırdı. Maneviyatları bozulan Karahanlılar artık yenilmiş ve kaçmaya başlamışlardı. Gazneli ordusu şiddetli kışa rağmen kaçanları takip etti, onlardan birçoğu esir alındı veya öldürüldü. Gazneliler'in eline büyük ganimet geçti. Hindistan'da Suhpâl'in isyanı Sultan Mahmûd'un daha ileriye gitmesini engellemişti, bu sebeble acele Gazne'ye döndü. Bu aynı zamanda Karahanlılar'ın Horasan'ı ele geçirmek için yaptıkları son büyük teşebbüs oldu.

İlig Hân Nasr b. Ali bu yenilgi üzerine ülkesine çekildi ise de, yine Mahmûd ile mücadele için kendisine müttefik arıyordu. Nitekim bu maksadla kardeşi Büyük Kagan Togan Hân Ahmed ve Yusuf Kadır Hân'a müracaatta bulunmuştu. Ancak öte taraftan o bağımsızlığını ilan etmek istiyordu. Bu sebebten Ahmed, kardeşi Nasr'a karşı, Sultan Mahmûd ile bir dostluk anlaşması yaptı. Buna çok kızan Nasr b. Ali'nin kardeşinin ülkesi Kaşğâr'a sefer teşebbüsü şiddetli kış yüzünden sonuç vermemişti (m. 1011–1012). Bundan sonra iki kardeş aralarındaki anlaşmazlığı çözümlemesi için Sultan Mahmûd'a elçiler gönderdiler. Gazneli Mahmûd iki kardeşi arasında aracı olmakla beraber onların elçilerini kabûl ettiği sırada kuvvet ve kudretini göstermekten geri kalmadı. Nitekim Sultan sarayının ihtişamıyla Karahanlı elçilerini etkilemeye çalışmış, onları büyük merasimle ve süslü elbiseli muhafızları arasında huzuruna kabûl etmişti.

İlig Hân Nasr b. Ali 1013 yılında öldü, onun yerine kardeşi Ebû Mansûr Arslan Hân geçti. O Sultan Mahmûd ile iyi komşuluk münasebetlerini devam ettirmek istiyerek bir anlaşma yaptı. Mansûr Arslan Hân, Sultan Mahmûd'a bu maksadla gönderdiği haberde," Senin Hind gazalarıyla, benim de (Müslüman olmayan) Türkler ile meşgul olarak, birbirimizle mücadeleyi bırakmamız hem Müslümanlar'ın hem de İslâmiyetin yararınadır." demişti. Böylece her ikisi de 'kâfirlere" karşı gazayla meşgûl oldular. Öte taraftan Sultan Mahmûd Karahanlılar'ın iç mücadelelerinden ve kendisine hakemlik başvurularından yararlanmak istedi. Nitekim o Halîfe el-Kadir Billâh'dan bir Karahanlı şehri olan Semerkand'ın kendisine bağışlanması husûsunda bir ferman isteyecek kadar ileri gitmişti. Fakat Halîfe onun bu arzusunu şiddetle redetmişti (1013).

Ancak Karahanlılar arasındaki saltanat mücadelesi bitmiyordu. Yûsuf Kadır Hân, Mansûr Arslan Han'ın büyük kaganlığını tanımayarak taht üzerinde hak iddia etti. O bu maksatla Sultan Mahmûd'dan yardım istedi. Sultan Mahmûd bundan sonra Yûsuf Kadır Hân'a yardım etmek için sefere

çıktı ve Ceyhun nehrini geçtiyse de daha ileriye gitmeden geri döndü. Bir gösterişten ileriye gitmeyen bu seferden de anlaşıldığına göre, Sultan Hindistan ile meşgûl olduğu bir sırada Karahanlılar'ın birbirleri ile uğraşmalarını daha uygun bulmuştu. Yûsuf Kadır Hân ise, onun bu davranışından dolayı hayal kırıklığına uğramış, bu sebebten Mansûr ile müzakerelere girişerek onunla anlaşmıştı. Her iki Karahanlı hükümdarı ordularını birleştirerek Mahmûd'a karşı harekete geçtiler ve Horasan'a yürüdüler. Sultan Mahmûd bu birleşik Karahanlı ordusunu Belh civarında yenerek Mâverâünnehir'e geri döndü (m. 1019). Bu durumda Yûsuf Kadır Hân, Mahmûd ile anlaşmayı tercih etti.

Öte taraftan Yûsuf'un kardeşi Ali Tegin m. 1020'de Buhara'yı ele geçirdi. Ali Tegin ölümüne kadar Gazneliler'in Orta Asya'daki isteklerine inatla karşı koymuştu. Ancak Büyük kağan Mansûr Arslan Hân'ın hükümdarlıktan vazgeçerek yerini Yûsuf Kadır Hân'a bırakması, yeni olaylara sebep oldu (1025). Yûsuf Kadır Hân'a, kardeşleri Ali Tegin ve Ahmed karşı çıktılar. Bu durumda Yûsuf Kadır Hân Sultan Mahmûd ile anlaşmak istedi. Sultan Mahmûd yeni komşusu Ali Tegin'e güvenemediğinden bu anlaşma kolaylıkla olmuştu. Sultan ikinci kez Ceyhun nehrini geçti ve Semerkand yakınlarına kadar ilerledi. Onun ikinci kez Mâverâünnehir'i geçmesinin başka bir sebebi de bu bölge halkının Ali Tegin'in zulmünden kendisine şikayette bulunmaları idi. Sultan Mahmûd ve Yûsuf Kadır Hân Semerkand civarında buluştular (Mart/Nisan 1025).

O devrin bir kaynağına göre bu tarihî görüşme şöyle olmuştu," İki hükümdar birkaç süvâri ile ortaya geldiler. Birbirlerini görünce ikisi de attan indiler. Emîr Mahmûd önceden hazinedâra, kumaşa sarılı olarak verdiği kıymetli bir mücevheri Kadır Hân'a teslimini emretti. Kadır Hân da beraberinde bir mücevher getirmişti, fakat heyecan ve telaş içinde vermeyi unuttu. Mahmûd'dan ayrılınca mücevheri hatırladı, maiyyetindekilerden biriyle gönderdi, özür diledi ve karargâhına döndü. Ertesi gün Emîr Mahmûd, işlenmiş dîbâdan bir otag kurdurarak ziyâfet için her ne lâzımsa hazırlattı; bir elçi vasıtasıyla Kadır Hân'ı dâvet etti. Kadır Hân gelince Mahmûd, sofranın mümkün olduğu kadar muhteşem bir şekilde hazırlanmasını emretti. Emîr Mahmûd ile Hân aynı sofraya oturdular. Yemek yendikten sonra eğlence dâiresine geçtiler; nâdide çiçekler, nefis yemekler, mücevherler, sırma işlemeli kumaşlar, billurlar, muhteşem aynalar ve kıymetli eşyalarla yemek salonu donatılmıştı. Kadır Hân bu manzara karşısında hayrette kaldı. Bir müddet oturdular. Kadır Hân şarap içmedi, çünkü Mâverâünnehir hükümdarları ve özellikle Türk hükümdarları arasında şarap içmek âdet değildi. Biraz müzik dinlediler, sonra Kadır Hân kalktı, Emîr Mahmûd ona çok kıymetli hediyeler takdim etti.... (Mahmûd), Kadır Hân'dan büyük bir merasimle ayrıldı, pek çok iltifatlar etti ve özürler diledi. Kadır Hân ordugâhına dönüp bu kıymetli hediyeleri gözden geçirince hayretler içinde kaldı

ve nasıl karşılık vereceğini bilemedi. Haznedârına hazinenin kapılarını açmasını emretti. Oradan çok miktarda para alarak Türkistan mallarıyla gönderdi... Her iki hükümdar son derece memnun olarak birbirlerinden ayrıldılar.". Bu iki hükümdarın görüşmesinde önemli kararlar alındı. Bu kararlara göre; Ali Tegin'in hâkim olduğu yerler Yûsuf Kadır Hân'ın ikinci oğlu Yığan (Boğa) Tegin Muhammed'e verilecek, iki hânedan arasında evlenme yoluyla akrabalık tesis edilecekti. Ayrıca Sultan Mahmûd, Ali Tegin'in müttefiki olan Arslan Yabgu'yu Mâverâünnehir ve Türkistan'dan uzaklaştıracaktı.

Sultan Mahmûd önce Arslan Yabgu'ya karşı harekete geçti. Arslan Yabgu, Sultan'ın geldiğini duyunca çöllere kaçmıştı. Sultan Mahmûd bir elçiyle ona şu haberi gönderdi," Biz daima Hindistan'a gazaya gidiyoruz. İslâm ülkelerinden bir çok insanlar bu gazalara iştirak etmektedirler... Sizden hiç bir kıtanın böyle bir ilahî saadete nail olmaya teşebbüs etmemiş ve benden bu husûsta ricada bulunmamış olmasından hayret içindeyim. Bununla beraber bizim sizinle dostluk kurmak arzumuz tamdır... ancak şefinizin huzurumuza gelmesi gereklidir...". Arslan Yabgu bu davet üzere onbin atlı ile yola çıktı ise de, Mahmûd tekrar bir elçi göndererek maksadının kendisiyle görüşmek olduğunu bildirdi. Arslan Yabgu bu kez üçyüz kadar maiyyetiyle Mahmûd'un Semerkand civarındaki ordugâhına geldi. Onun küçük, fakat sür'atli bir atı vardı. O bir büyüğün veya düşmanın yanına gittiği zaman, kendisini yakalayacaklarını hisseder etmez bu sür'atli ata binerek kaçmaya muvaffak olmaktaydı. Sultan Mahmûd bu durumu bildiği için daha önceden adamlarına emir vermiş, onlar da bir bahaneyle Arslan Yabgu'nun atını götürmüşlerdi. Nihayet ziyafet meclisinde her ikisi arasındaki meşhur mülâkattan sonra, Sultan onun önemli bir kuvvete sahib olduğunu anlamıştı. Mahmûd kendi ülkesine gelebilecek zararları önlemek için Yabgu'yu hileyle tutuklayarak Hindistan'da, Keşmîr'e giden geçitte bulunan, Kalincâr kalesinde hapsettirdi. Arslan Yabgu ölüm tarihi olan 1032 yılına kadar o kalede kalmıştı.

Öte taraftan Ali Tegin de Sultan'ın hareketini öğrendiği zaman Semerkand ve Buhara'yı terk ederek çöllere kaçmıştı. Sultan onu takip için kumandanlarından Bilge Tegin'i görevlendirdi. Ali Tegin Gazneli kuvvetlerin takibinden kurtulmasına rağmen karısı, kızları ve ağırlıkları Bilge Tegin'in eline geçti. Bilge Tegin onları Semerkând'a getirdi. Ancak bu başarıya rağmen Sultan Mahmûd müttefiki Yûsuf Kadır Hân'ın çıkarını düşünmeden Belh üzerinden Gazne'ye döndü. Onun yine de Ali Tegin'i bütünüyle ortadan kaldırmayı düşünmediğini ve sürekli bir Karahanlı saltanat mücadelesi tercih ettiği anlaşılıyor. Nitekim Sultan'ın Somnât seferi hazırlıkları için Mâverâünnehir'den ayrılmasından hemen sonra, Ali Tegin geri döndü. O Yûsuf Kadır Hân'ı mağlup ederek tekrar Semerkand ve Buhara'ya hâkim oldu. Bu fırsattan yararlanan Mahmûd ise, Huttâl, Saganiyân, Kubadiyân ve Tırmiz gibi şehirleri Gazneli Devleti'ne daha sıkı olarak bağlamaya ça-

lıştı. Bu suretle Sultan Mahmûd, eski Sâmânî Devleti'nin mirâsını içine alan topraklara bütünüyle hâkim oluyordu.

Öte taraftan Karahanlı Muhammed b. Yûsuf (Yığan Tegin), Mahmûd'un kızı Zeyneb ile evlenmek ve kendisine va'd edilmiş olan toprakları almak için Sultan'dan yardım sağlamak üzere Belh'e gelmişti. Ancak o burada soğuk bir şekilde karşılandı. Mahmûd ona "Sizin şimdilik geri dönmeniz lâzım. Çünkü biz şimdi Somnat üzerine yürümek istiyoruz, önce bu işi bitirelim. Siz de Türkistan hanlığını ele geçirin, o zaman bunun tedbirini alırız" demişti. Muhammed b. Yûsuf hayal kırıklığına uğramış olarak Belh şehrini terketti. O yardım alamadığı gibi, Zeyneb ile de evlenememişti. Ancak bundan sonra Yûsuf Kadır Hân ve oğullarının talihleri açılmıştı. Onlar önce Özkend'i, sonra da Balasagun'u ele geçirdiler (1026/1027).

Sultan Mahmûd Somnât seferinden döndükten sonra (1026), Yûsuf Kadır Hân ile görüşmek için Fakih Ebû Bekr Husayrî'yi Merv şehrine gönderdi, daha sonra da yardım için o tarafa bir Gazneli ordusu gönderilmiş olmalıdır. Neticede Ali Tegin mağlup edilmiş ve Sultan Mahmûd ile bir barış yapmıştır. Bu barışa göre Ali Tegin'in Mâverâünnehir'deki hükümdarlığı tanınıyordu. Yûsuf Kadır Han ile Sultan Mahmûd arasındaki dostâne münasebetler ise devam ediyordu.

Hârezm'in Zabtı

Öte taraftan Sultan Mahmûd her fırsatta Hârezm'i itaat altına almaya çalışmaktaydı. Buranın hâkimi Me'mûnîler'den Ebu'l-Abbâs Me'mûn, Sultan'ın kızkardeşi Hurrey-i Huttalî (veya Hurrey-i Kalçı) ile evlenmişse de, Mahmûd'dan korkmakta ve bu sebeble Gazneliler'e karşı Karahanlılar ile ittifâk yapmak istemekteydi. Fakat Karahanlılar onunla görüşmelerde bulunmakla beraber bir askerî anlaşma yapmaya yanaşmıyorlar, daha çok Gazneliler ile onun arasında aracı olmayı tercih ediyorlardı. Me'mûn bu aracılık teklifini kabul etti. Mahmûd ise 1016–17 kışında Karahanlılar'a elçi göndererek Hârezmşâh ile bir anlaşmazlığı olmadığını nâzikâne bir şekilde bildirmişti. Ancak Sultan, Me'mûn'a da bir mektup göndermiş ve Hârezmşâh'ı tehdit etmişti. O bu mektubunda, "Aramızda ne şartlarla sulh ve ittifak yapıldığı ve Hârezmşâh'ın bize ne kadar borçlu olduğu bilinmektedir... Burada hükûmet, icraatında tam mânâsıyla zaaf ve acz içinde idi. Bu millet beni öfkelendirdiği için hükümdarların iradesine karşı muhalefet gösteren hâinleri cezalandırmak ve yol göstermek vazifesini yerine getirmek üzere bir müddet Belh'de kaldım. 100.000 süvarî ve piyade ile 500 fil topladım. Aynı zamanda kardeşimizi ve eniştemiz olan Emir'i ikaz edeceğiz ve memleketin nasıl idare edildiğini göstereceğiz. Zayıf bir emîr bu vazifeyi yerine getiremez. Ancak bizden özür dilendikten sonra Gazne'ye döneceğiz. Bununla beraber aşağıdaki üç şarttan birini yerine getirmelidir : 1) Vâdettiği gibi itaat etsin ve Sultan adına hutbe okutsun, 2) Bize lâyık olan hediyeler ve para göndersin, 3) Bizden merhamet dilemek üzere memleketinden imamlar, fakihler ve diğer ilerigelenleri göndersin" diyordu. Nihayet Karahanlılar'ın aracılığı ile Sultan Mahmûd ile Hârezmşâh arasında bir barış yapıldı. Bu barışa göre; Harezmşâh, Sultan Mahmûd'a tâbi olacaktı. Ebu'l-Abbâs Me'mûn Nesâ ve Ferâve şehirlerinde hutbeyi Sultan adına okuttu. Başkent Gürgenç dışındaki şehirlerde de öyle yapılacaktı. Ayrıca anlaşma gereği; şeyhler, kadılar ve devletin ilerigelenleriyle birlikte Sultan Mahmûd'a seksenbin dinar para ve üçbin at gönderildi. Mahmûd buna memnun olarak Gazne'ye döndü. Öte taraftan hutbenin Sultan Mahmûd adına okunmaya başlaması, Hârezm ordusu kumandanları arasında bir anlaşmazlığa yol açmıştı. Hutbenin okunmasını istemeyenler bu durumun ülkenin itibarına gölge düşürdüğünü ileri sürdüler. Bu kumandanlar arasından Buharalı Alptegin ve arkadaşları Me'mûn'u öldürerek (17 Mart 1017), yerine onyedi yaşındaki yeğeni Ebu'l-Hâris Muhammed b. Ali'yi geçirdiler. Bu sırada Karahanlılar arasında da bir saltanat mücadelesi başgöstermişti. Sultan Mahmûd ise Karahanlılar'ın bu iç mücadelesinden ve Yûsuf Kadır Hân'ın yardım istemesinden yararlanarak görünüşte eniştesi Me'mûn'un bir intikamcısı olarak, hakikatte ise Hârezm'i zabt etmek için harekete geçmek istiyordu. Nitekim bu maksatla önce Hârezm'e bir elçi yollandı. Memûn'u öldürmüş olanların gönderilmesi ve hutbenin tekrar Mahmûd adına okunması istendi. Hârezm'deki isyana önderlik edenler Sultan'ın kızkardeşi Hurrey-i Kalçı'yı geri gönderdiler, hattâ beş-altı kişiyi Me'mûn'un katilleri olarak yakaladılar. Ancak Sultan Mahmûd'a itaat ve hutbeyi onun adına okutmak husûsunda harekete geçmediler. Mahmûd'un Alptekin ve öteki önderleri, öldürmek üzere, kendisine teslimini istemesi, iki taraf arasında bir savaşı kaçınılmaz kılmıştı. İlk öncü savaşında; Hârezmliler Gazneli öncülere ağır kayıblar verdirdiler. Fakat Sultan zamanında yetişerek Gazneli öncü birliklerini bütünüyle yok olmaktan kurtardı. Nihayet 3 Temmuz 1017 tarihindeki iki taraf arasındaki savaşta, Sultan Mahmûd'un ordusu Alptegin kumandasındaki Hârezm ordusunu yenerek bu bölgenin başkenti Gürgenç'e girdi. Mahmûd bu suretle Hârezm bölgesine hâkim oldu ve buradaki Me'mûnîler hânedanına son verdi. İsyanın üç elebaşısı fillere çiğnetildi. Öteki âsiler suçlarının derecesine göre çeşitli cezalara çarptırıldılar. Me'mûnîler hanedanının bütün mensupları Gazneli ülkesinde muhtelif kalelerde hapsedildi. Karahanlılar kendi iç mücadelelerinden dolayı bu fiilî durumu kabul etmek zorunda kaldılar. Sultan Mahmûd Hârezm'i Hâcib Altuntaş'ın idaresine vererek Gazne'ye döndü. Esir edilen Hârezmli askerler de zincire vurularak Gazne'ye götürüldüler. Fakat sonra affedilerek Gazneli ordusuna alındılar ve Hindistan seferlerinde görev yaptılar.

Sultan Mahmûd ve Oğuzlar

Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmûd tarafından tutuklanmasına Selçuklu âilesinin, muhtemelen, bu sırada aralarında bir birlik bulunmaması, başka

bir ihtimalle Mahmûd'a kafa tutacak kadar kuvvetli olmamalarından tepki gösteremedikleri anlaşılıyor. Buna karşılık Arslan Yabgu'ya bağlı dörtbin çadırlık bir Oğuz grubunun ilerigelenleri Sultan Mahmûd'a, Selçuklular'dan zulüm görmekte olduklarını ve Mâverâünnehir'de geçim darlığı içinde bulunduklarını bildirerek, Horasan'a geçmelerine müsaade edilmesini rica ettiler. Bir iddiaya göre de, onların Mâverâünnehir'den ayrılmasına Selçuklu âilesi içindeki önderlik mücadelesi sebeb olmuştu. Sultan Mahmûd onlardan özellikle askerî kuvvet olarak faydalanabileceğini düşünerek, Tûs valisi Arslan Câzib'in muhalefetine rağmen, Oğuzlar'ın Ceyhun nehrini geçmelerine müsaade etti. Başlarında Yağmur, Buka, Göktaş ve Kızıl Beyler'in bulunduğu bu Oğuz grubu Serahs, Ebiverd ve Ferâve sahralarında yerleştiler. Arslan Câzib, Mahmûd'a ok atmamaları için onların baş parmaklarının kesilmesini yahut da Ceyhun nehrine atılmaları tavsiyesinde bulunmuştu. Sultan onun bu sözlerine hayret etmiş ve "Sen merhametsiz, katı yürekli bir adam imişsin" cevabını vermişti.

Ancak olaylar Arslan Câzib'e hak verdirecek şekilde gelişti. Oğuzlar (Türkmenler) yerli halkı sıkıntıya düşürmeye başladılar. Nitekim 1028 yılı başında Nesâ, Bâverd ve Ferâve halkı Türkmenler'den Sultan Mahmûd'a şikâyette bulundular. Sultan, Arslan Câzib'i Türkmenler üzerine gönderdi. Fakat Arslan Câzib birkaç kez Türkmenler ile karşılaştı ise de, bu mücadelede başarı kazanamadı. Halkın devam eden şikayetleri üzerine Mahmûd, Arslan Câzib'i becerisizlikle itham etti. Arslan Câzib bu hakikatı kabul etti ve verdiği cevabda, Türkmenler'in bir eyâlet ordusunun yeterli olamayacağı derecede kuvvetlendiğini bildirerek bizzat Sultan'ı mücadeleye çağırdı.

Sultan Mahmûd hastalığına rağmen harekete geçti (m. 1028), önce Tûs'a yürüdü ve Arslan Câzib'i gerekli yardımcı kuvvetler ile takviye ederek Türkmenler üzerine gönderdi. Ferâve kervansarayı (Rıbât-ı Ferâve) yakınında iki taraf arasındaki savaşta, Arslan Câzib idaresindeki Gazneli kuvvetleri Türkmenleri ağır bir yenilgiye uğrattı. Türkmenler'den bu savaşta dörtbin kişi öldürüldü, geri kalanları Balhan Dağları'na, Dihistân'a ve bir kısmı da Kirmân'a kaçtılar. Kirmân'a kaçanlar orada da çok kalamayarak Isfahan'a geldiler. Isfahan hâkimi Kâkûyîler hanedanından Alâüddevle Muhammed b. Düşmenziyâr (1008-1041) onları kendi ordusuna asker kaydetti. Ancak Türkmenler'in buradaki rahat hayatları çok kısa sürdü. Sultan Mahmûd'dan gelen bir emir üzerine Isfahan hâkimi Alâüddevle Türkmenler'e bir tuzak kurdu ise de, onun Türk hizmetkârlarından birisi durumu soydaşlarına bildirdi. Bu durumu öğrenen Türkler adı geçen yerden ayrıldılar ve yollarını kesmeye çalışan Alâüddevle'nin bir birliğini yenerek Azerbaycan'a ve Balhan Dağları'na kaçtılar. Sultan Mahmûd ölünceye kadar içte ve dışta Türkmenler'i takip ettirerek ülkesini onlardan temizledi. Fakat bu geçici bir süre için olmuş, onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Mes'ûd devrinde, Türkmenler tekrar Horasan'a inerek Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır.

Gûr Bölgesinin Zabtı

Afganistân'ın Helmend vadisi ile Herât arasında bulunan dağlık bölgeye Gûr veya Gûristân denilir. Bu bölgeye bazan Mendîş adı da verilir. Bazı başarısız kalan teşebbüslere rağmen Sebüktegin etki sahasını Gûr'un doğusuna kadar uzatmış ve Gûr hâkimi Muhammed b. Sûrî ona tâbi olmuştu. Sebüktegin'in ölümünden sonra İbn Sûrî Gazneliler'e karşı düşmanca davranmaya başladı. Onun idaresinde Gûrlular yol kesmekte, türlü kötülükler yaparak Sultan Mahmûd'un halkını rahatsız etmekte idiler.

Bu eyâletin Gazneli vâlileri İbn Sûrî üzerine yürüdükleri zaman, o ulaşılmaz dağlık bölgelere sığınarak kurtulmaya muvaffak oluyordu. Nihayet Sultan Mahmûd m. 1011 yılında bizzat harekete geçti. Öncü olarak iki büyük emîri Altuntaş ve Arslan Câzib'i gönderdi. Sultan kendisi de Büst şehrinden bu bölgeye doğru ilerledi. Gazneli ordusunun geldiğini öğrenen Gûrlular sür'atle dağlara çekilerek, kendilerini savunmaya çalıştılar ve bunda da başarılı oldular, Altuntaş'ı dar boğazlarda sıkıştırarak yendiler. Sultan Mahmûd ordusunun güç duruma düştüğünü öğrenince ağırlıklarını, küçük yaşta olan iki oğlu Mes'ûd ve Muhammed ile kardeşi Yûsuf'u Zemindâver şehrinde bırakarak sür'atle ilerledi. Gûrlular onun karşısında aynı başarıyı gösteremediler. Gazneli ordusu Gûr bölgesinin başkenti Âhengerân şehrine yürüdü. Muhammed b. Sûrî onbin kişilik ordusuyla Sultan'a karşı koymaya çalıştı. İki taraf arasında öğleye kadar devam eden savaş sırasında, Sultan Mahmûd sahte bir geri çekilme hareketi yaparak Gûrluları dağlık bölgeden ovaya çekmeyi başardı. Burada da devam eden savaşta Gazneli ordusu Gûrluları mağlup etti. İbn Sûrî ve oğlu Şis, Sultan Mahmûd'un eline esir düştüler ve Gazne'ye gönderildiler. Ancak İbn Sûrî esîr olmaktansa ölmeyi tercih etti ve yüzüğünde gizlediği zehiri içerek öldü. Sultan Mahmûd Gûr bölgesini İbn Sûrî'nin, müslüman olan, diğer bir oğlu Ebû Ali'ye bıraktı. Ayrıca bu bölgede İslâmiyeti yaymak için din adamları görevlendirildi.

Sonraki yıllarda Gûr bölgesine birkaç sefer daha yapıldı. Sultan Mahmûd 1015 yılında, muhtemelen Gûr bölgesinin güney - batısında bulunan Hvâbin'e yürüdü ve bazı kaleleri ele geçirdikten sonra Gazne'ye döndü. Birkaç yıl sonra Sultan Mahmûd, oğlu Mes'ûd'u Gûr'un Teb adı ile meşhur kuzey -batı bölgesini itaat altına almakla görevlendirdi. Mes'ûd 1 Eylül 1020 tarihinde bu bölgeye gitmek için Herât'dan ayrıldı. O Teb bölgesinde birçok kaleleri zabt ettikten sonra buranın hâkimi de itaatini bildirdi, ayrıca Garcistân tarafında ele geçirdiği bütün kaleleri teslim etmeye söz verdi. Mes'ûd, Tûr adındaki başka bir kaleyi de bir hafta süren şiddetli çarpışmalardan sonra zabt ederek Herât'a döndü. Bu suretle bütün Gûr bölgesi Sultan Mahmûd'un idaresi altına girmiş oldu.

Kusdar Bölgesinin İtaat Altına Alınması

Kabaca bugünkü Belucistân'ın kuzey - doğusuna düşen Kusdâr bölgesi hükümdarı Sebüktegin zamanında Gazneliler Devleti'ne bağlanmıştı. Sebüktegin 977/978 tarihinde Kusdâr şehrini zabt etmiş ve buranın hükümdarı yıllık harac vermek ve hutbeyi kendi adına okutmak şartıyla serbest bırakılmıştı. Ancak bu bölge hükümdarı 1011 yılında ülkesinin dağlık oluşuna güvenerek Sultan Mahmûd aleyhine Karahanlılar ile irtibat kurmuş ve yıllık haracı göndermemişti. Mahmûd aynı yılın Aralık ayında onun üzerine yürüdü. Sultan önce Herât'a gidiyormuş gibi yaparak âniden Kusdâr bölgesine döndü ve bu şehri kuşattı. Buranın hâkimi Sultan'a itaati kabul ettiği gibi, yıllık haraca ilave olarak onbeş fil ve yüklü bir tazminat ödemeye söz verdi. Sultan bu şartları ve onun hükümdarlıkta kalmasını kabul ettikten sonra Gazne'ye döndü.

Garcistân'ın Zabtı

Garcistân, Afgan Türkistânı içinde, Murgâb'ın yukarı vadisinde bir ülkedir. Sultan Mahmûd 999 yılında bu bölgenin Şîr (veya Şar) denilen hâkimi Ebû Nasr Muhammed b. Esed'e devrin meşhur tarihçisi Ebû Nasr el-Utbî'yi elçi olarak gönderdi ve Şîr'den itaat etmesini istedi. Şîr de bunu kabûl ederek hutbeyi Sultan Mahmûd adına okuttu. Ancak bir süre babasının yerine geçen Şîr Muhammed, Sultan'ın bir Hind seferine katılmadığı gibi, Horasan'ı zabt için de Karahanlılar'ı gizlice teşvik etmişti. Sultan Mahmûd bu durumu haber aldığı zaman, kumandanlarından Altuntaş, Arslan Câzib ve Merv-rûd şehri vâlisi Ebu'l-Hasan el-Menî'î'yi Garcistân üzerine gönderdi. Gazneli kuvvetler yolun bütün güçlüklerine rağmen bölgenin başkentine girmeye muvaffak oldular. Şîr Muhammed zaptı güç bir dağ kalesine çekildiyse de, burada tutunamayarak sonuçta Gazneli kuvvetlerin eline esir düştü. O Belucistan'daki Mesteng şehrine gönderildi ve birkaç yıl sonra orada öldü. Bu suretle Garcistân 1012 yılında Gazneli Devleti hudutları içine alınmış oldu. Sultan Mahmûd bu bölgeyi Ebu'l-Hasan el-Menî'î'nin idaresine verdi. Yaşlı Şîr Ebû Nasr Muhammed ise Gazne'ye getirildi, kendisine büyük hürmet gösterildi ve h. 406 (1015–1016) yılında adı geçen şehirde öldü.

Nîşâbûr Şehri'nde Kıtlık

Sultan Mahmûd devrinin önemli olaylarından birisi de 1011 yılında Horasan şehirlerinde ve özellikle Nîşâbûr'da görülen kıtlıkdır. Görülmemiş derecede ağır geçen bir kış mevsiminden sonra mahsul elde edilememiş bu da kıtlığa sebep olmuştu. O devrin tarihçisi Utbi'nin rivayetine göre bu kıtlık sırasında sadece Nîşâbûr'da yüzbin kişi ölmüştü. Halk tarlalardaki otları yemiş, yeni gömülmüş cesetler mezarlardan çıkarılmış ve insan eti açıkça sokaklarda satılmıştı. Kandırılarak uzak bölgelere çekilen insanlar öldürülmekte onların yağları dahi eritilmekte idi. Bu sebeble halk şehir merkezinden uzak yerlere ancak silahlı olarak veya grublar hâlinde gidebiliyordu. Köpekler ve kediler bütünüyle yok edilmişlerdi. Gazneli görevliler tarafından bu işte suçlu olanlar şiddetle cezalandırıldılar, fakat bu da bir sonuç vermemişti.

Sultan Mahmûd bu günlerde şehirdeki görevlilere ve güvenilir kimselere anbardaki hububatın dağıtılması için emirler verdi. Nitekim anbarlardaki hububat fakirler ve ihtiyacı olanlara dağıtıldı. Ancak bu durum 1012 yılında mahsul alıncaya kadar sürmüştü.

Sultan Mahmûd ve Ziyârîler

Gazneliler'in özellikle Cürcân ve Taberistân'a hâkim olan Ziyârîler Devleti ile yakın münasebetleri vardı. Bu hânedanın başında bulunan Kabûs b. Vuşmgîr zalîmliği yüzünden ordusunun isyanıyla karşılaşmış ve tahtından uzaklaştırılarak yerine oğlu Felekü'l-Me'âlî Menûçehr geçirilmişti (1012).

Sultan Mahmûd ise, Kabûs'un diğer bir oğlu Dârâ'yı desteklemekteydi. Dârâ daha önce babasıyla anlaşmazlığa düşmüş ve Gazne'ye Sultan'ın yanına sığınmıştı. Mahmûd, bu sebeble, onu desteklemeye karar vermiş ve Arslan Câzib kumandasındaki bir orduyu Dârâ'yı Ziyârîler tahtına çıkarmak için göndermişti. Fakat Menûçehr, Sultan Mahmûd'a tâbi olmak ve yıllık ellibin dinar harac ödemeyi va'd etmek suretiyle tahtında kalabildi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Sultan Mahmûd bir kızını Menûçehr ile evlendirdi (1013). Ancak bu evlilik Menûçehr'e bir üstünlük sağlamamış, o da öteki vasaller gibi zaman zaman Mahmûd'un seferlerine asker göndermiştir. Bu seferlerden birinde 1013 yılında Sultan Mahmûd, Hindistan'da Nandana'ya yürüdüğü sırada, Menûçehr Deylemli askerlerden yardımcı bir birlik yolladı. Sultan Mahmûd batıya Rey şehrine doğru yürüdüğü zaman, Menûçehr onu kendi toprakları içinde karşılamış, dörtyüzbin dinar para ödemeye ve Gazneli ordusunun erzak ihtiyacını gidermeye zorlanmıştı.

Öte taraftan Rey şehrinin düşmesinden sonra Menûçehr, Sultan'ın Gazneli ordusunu kendi ülkesini ele geçirmek için kullanabileceğini düşünerek korkmuş ve bu yüzden Mahmûd'a karşı düşmanca bir tavır takınmıştı. Ayrıca o kendi ülkesinden Gazne'ye giden yolları kapattı, bütün köprüleri ve çevreyi tahrib etti. Sultan Mahmûd onun yaptıklarını öğrendiği zaman çok kızdı ve bütün güçlüklere rağmen Gazne'ye dönmeden Menûçehr'e bir ders vermek istedi. Menûçehr ise Sultan'ın kendi ülkesine doğru ilerlemesinden çok korkmuş, onu önleyebilmek ve yerinde kalabilmek için özür dileyerek beşyüzbin dinar ödemiştir. Mahmûd onun itaatini sağladıktan sonra Gazne'ye döndü (1029). Bundan birkaç ay sonra da, 1029 yılı sonunda, Menûçehr öldü. Onun yerine geçen oğlu Anûşirvân da Gazneliler tarafından emîrliği tanınabilmesi için beşyüzbin dinar para ödemeye mecbur olmuştu.

Sultan Mahmûd ve Büveyhîler

Sultan Mahmûd'un ilk saltanat yıllarında Kirmân bölgesine Büveyhî hânedanından Bahâ üd - Devle Ebû Nasr Fîrûz (990-1012) hâkimdi. Sultan'ın kudretli şahsiyeti ve faaliyetleri karşısında tutunamayacağını anlayan ve bu sebebten korku içinde yaşayan Bahâ üd - Devle hediyeler ve elçiler göndererek onunla dostluk kurmuş bir ittifak tesis etmişti. Bu yakınlaşmayı gözönüne alan Sultan Mahmûd'un Büveyhîler'e karşı siyaseti bundan sonra tam bir müdahale şeklinde olmadı. Ancak onun Kirmân'da hâkimiyetini tesis için bir fırsat beklediği görülmektedir. Mahmûd'un eline bu fırsat Bahâ üd - Devle'nin ölümüyle geçti. Bahâ üd - Devle'nin ölümünden sonra (1012) yerini, Halîfe el - Kadir Billâh tarafından "Sultan üd - Devle" unvanı verilen ve hükümdarlığı tasdik olunan oğlu Ebû Şucâ (1012–1021) almıştı. Ancak bir müddet sonra Ebû Şuca'ya Kirmân vâlisi olan kardeşi Ebu'l-Fevâris isyân etti (m. 1016–1017). Şirâz cıvarında iki kardeş arasında yapılan savaşta Ebu'l-Fevâris mağlup olarak önce Kirmân'a kaçtı. Fakat o takip edildiğini anladığı zaman yardım istemek için Sultan Mahmûd'un yanına gitmekten başka çaresi kalmamıştı. Bu nedenle Ebû'l-Fevâris önce Büst şehrine gitti.

Sultan Mahmûd için Kirmân'a müdahale etmek fırsatı doğmuştu. Ebu'l-Fevâris'in geldiğini öğrenince Sistân vâlisine haber göndererek onun karşılanmasını emretti. Sistan vâlisi tarafından Ebu'l-Fevâris'e herkesi şaşırtacak derecede ikramlarda bulunuldu. Ebu'l-Fevâris daha sonra Gazne'ye gitti. Sultan Mahmûd onu istikbâl etti ve ikramlarda bulundu, kendisine hediye olarak altın, gümüş, atlar ve sürüler verdi. Ebu'l-Fevâris, Sultan Mahmûd'un huzûrunda üç ay kaldı. Burada gördüğü itibar başka emîrlerin onu kıskanmalarına dahi sebeb oldu. Nihayet Ebu'l-Fevâris Sultan'dan hükümdarlığı ve Kirmân'ı tekrar ele geçirebilmek için yardım istedi. Sultan Mahmûd da kumandanlarından ve devletin ileri gelenlerinden Ebû Saîd b. Muhammed et - Tâ'î'yi bir orduyla onun yanına kattığı gibi, para ve silahca da yardımda bulundu.

Ebû'l-Fevâris ve Ebû Saîd beraberce Kirmân üzerine yürüdüler. Sultan üd - Devle'nin orada bırakmış olduğu kuvvetler onlara mukavemet edemeyeceklerini anladıkları zaman geri çekildiler. Ebu'l-Fevâris bu suretle yeniden Kirmân'a hâkim oldu, oradan Fars bölgesine geçerek Şirâz'ı da aldı. Ebu'l-Fevâris bundan sonra Gazneli ordusu dönünceye kadar herhangi bir anlaşmazlığa sebebiyet vermemek ve bunların kendi ülkesini ele geçirmeye çalışmalarını önlemek için Gazneliler'e dürüst davranmaktaydı. Fakat onlara karşı yine de soğukluğunu hissettirmemeye muvaffak olamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Ebu'l-Fevâris ile Gazneli kumandan Ebû Saîd'in arasının açıldığı o devrin kaynakları tarafından da belirtilmiştir. Çünkü, Ebû Saîd onun yanında daha fazla durmayarak geri dönmüş ve Sultan Mahmûd'a onu şikayet etmiştir.

Böylece kısa bir süre için Sultan Mahmûd'un himayesine girmiş olan Ebu'l-Fevâris, Ebû Sâid idaresindeki Gazneli kuvvetlerin yanından ayrılmasından sonra, biraz da kendi endişeli davranışı yüzünden Gazneli hükümdarının yardımından uzak kalmış bulunuyordu. Nitekim Ebu'l-Fevâris m. 1017/1018 tarihinde Sultan üd - Devle'ye yenilmiş ve hâkim olduğu vilayetleri bırakıp kaçmıştı. Sultan Mahmûd ise daha çok Hindistân ile meşgûl olduğundan Kirmân üzerine bir ordu göndermemişti. Kirmân daha sonra oğlu Sultan Mes'ûd zamanında Gazneliler tarafından zabt edilecektir.

Öte taraftan Büveyhîler'den Rey hâkimi Mecdü'd-Devle b. Fahrü'd - Devle ise idareyi annesi Seyyide'ye bırakmak zorunda kalmıştı. Çünkü Mecdü'd-Devle devlet işlerinden daha çok vaktini harem zevkleri ve ilimle uğraşmakla geçirmekteydi. Sultan Mahmûd ise hutbe ve sikkenin adına olması ve harac göndermesi için Seyyide'ye haber yollamış, bu istekleri yerine getirilmediği takdirde savaşa hazır olmasını bildirmişti. Seyyide'nin Sultan Mahmud'a cevabı ise ilgi çekicidir : "Eğer eşim hayatta olsaydı, bu husûsda Sultan böyle emir buyuruyor diyerek endişe içinde olur ne tedbir almak gerekiyor derdim. Ancak şimdi bu endişeden uzağım. Çünkü Sultan akıllı bir padişahdır ve savaş işinin sonucunun şüpheli olduğunu bilir. Eğer benimle savaşa gelir ve beni mağlup ederse, bir kadını mağlup etmeye muvaffak olduğu için bir şöhret kazanamaz. Eğer ben onu mağlup edersem, bu acı kıyamete kadar onun devleti üstünden yok olmaz". Rivayete göre bu cevabtan sonra Sultan Mahmûd Rey vilâyetine iltifat etmemiştir. Ancak bu husussta başka bir kaynağın ifadesi daha değişiktir. Mahmûd'un hayatının son yıllarında Vezîr Meymendî, Cibâl bölgesi işlerine niçin daha önceden karışmadığını sormuştu. Sultan "Eğer Rey şehrini bir erkek idare etmiş olsaydı, Nîşâbûr'da devamlı karargâh kurmuş bir ordu muhafaza etmek gerekecekti. Ancak Rey'de bir kadın bulunduğu sürece Büveyhîler'den Horasan için gerçek bir tehlike mevcut değildir." demişti.

Seyyide 1028 tarihinde öldüğü zaman oğlu Mecdü'd-Devle idareyi tekrar eline aldı. Ancak o devlet idaresinde tecrübesizdi. Bu bakımdan ordusu kendisinden memnun değildi. Neticede Deylemli askerler hareketleriyle Rey sâkinlerini dehşete düşürdüler, hattâ Mecdü'd-Devle'yi dahi tehdit ettiler. Bu durumda Mecdü'd-Devle'nin Sultan Mahmûd'dan yardım istemekten başka çaresi kalmamıştı. Diğer bir rivayete göre de, bu daveti Mecdü'd - Devle'nin ordusu yapmıştı. Hangi taraftan gelirse gelsin Sultan Mahmûd böyle bir fırsatı sabırsızlıkla bekliyordu. Nitekim o Hâcib Ali Karib idaresinde sekizbin kişilik bir kuvveti derhal Rey üzerine göndermiş ve bu kumandanına Mecdü'd-Devle'yi tutuklamasını emr etmişti. Sultan Mahmûd gittikçe bozulan sağlığına rağmen kendisi de harekete geçti ve önce Cürcan'a gitti. Belki de o önce buraya gelmekle Mecdü'd-Devle'ye Selçuklular'dan ulaşması mümkün bir yardımı önlemek istiyordu. Hâcib Ali Karib Mayıs 1029 tarihinde Rey şehrine geldi. Mecdü'd-Devle yanında yüz kişilik bir kuvvet olduğu hal-

de Gazneli ordusunu karşılamaya çıktı. Hâcib Ali onu ve yanındakileri tutuklayıp Gazneli ordugâhına gönderdi. Sonra da Gazneli subayları yollayarak Rey şehrinin kapılarını ele geçirdi. Bu muvaffakiyet haberini alan Sultan Cürcan'dan ayrılarak 26 Mayıs 1029 tarihinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Rey şehrine girdi. Mecdü'd-Devle'nin Gazneli kuvvetlerini karşılamaya çıkması ve daha sonra Sultan ile arasında geçen konuşmalardan çıkarabileceğimiz sonuç Mahmûd'u onun davet etmiş olmasıdır. Sultan'ın eline Rey şehrinde büyük ganimet geçti. Mecdü'd - Devle ve oğlu Ebû Dulef ise hapsedilmek üzere Hindistan'a gönderildi. Ele geçen ganimetler arasında bir milyon değerinde mal, beşyüzbin dinar değerinde mücevher, altıbin elbise bulunuyordu.

Sultan Mahmûd ayrıca bu bölgede dinî yönden karışıklıklara sebeb olan Batınîleri cezalandırdı. O Rey'de bulunduğu sırada komşu ülkeler hükümdarları itaatlerini bildirmek için onun huzuruna geldiler. Ancak genellikle "Sâllâr" ismi ile meşhur olan Tarum, Zencan, Ebher, Sercihân ve Şehrizûr şehirleri hakimi Müsâfirî hânedanından II. İbrâhîm b. II. Merzubân bu görevi yapmamıştı. Mahmûd, II. İbrâhîm'i cezalandırmak için onun eski rakibi Cüstanî hanedanından el-Merzubân'ı büyük bir orduyla harekete geçirdi. El-Merzubân, Müsâfirîler'e ait Kazvîn'i aldı ise de, Sultan Gazne'ye döndüğü zaman II. İbrâhîm bu şehre tekrar sahib oldu. Mahmûd, Rey ve cıvarındaki bölgenin idaresini oğlu Mes'ûd'a bırakarak Nîşâbûr'a döndü.

Mes'ûd beraberinde el - Merzûbân olduğu halde II. İbrâhîm'e karşı harekete geçti. II. İbrâhim önce Sercihân kalesine çekildi ise de, sonra Gazneli kuvvetleri ile savaşı kabul etmek zorunda kaldı. Mes'ûd, II. İbrâhîm'in bazı adamlarını rüşvet ile kandırarak onu esir almaya muvaffak oldu (13 Eylül 1029). II. İbrâhîm'in oğlu ise Gazneliler'e itaatı ve yıllık vergi ödemeyi kabûl etti. Mes'ûd daha sonra Kakuyî hânedanından Hemedân'ı ve Ocak 1030 tarihinde de Isfahan'ı zaptederek Gazneli toprakları içine kattı.

Sultan Mahmûd bu bölgeleri ele geçirdiği sıralarda bir kervan Irak'dan Hindistan'a gidiyordu. Ancak Nih çölünde hırsızlar bu kervanı vurdular ve halkını öldürerek mallarını aldılar. Ölüler arasında yaşlı bir kadının da oğlu vardı. Yaşlı kadın bu durumdan Sultan'ın huzûrunda şikayetçi oldu. Sultan Mahmûd, "Bu vilâyet başkentten uzaktır, korumak gerekmiyor. "dedi. İhtiyar kadın ise," O zaman bakman gereken kadar vilâyet zabt et. Kıyamet günü Allâh'a hesab vermen gerekecek." dedi. Sultan onun bu sözünden acı duydu ve ihtiyar kadının gönlünü almak istedi. Sultan daha sonra bir tellâla emir vererek "Nih çöl'ünden Hindistan'a gitmek isteyen herkesin can ve malına kefîlim" diye etrafa haber verdirdi. Büyük bir kervan toplandı. Kervan halkı Sultan'dan muhafız istediler. Sultan yüz süvâri ile bir gulâmı bunların yanına kattı. Kervan'ın reisi Sultan'a "Eğer bu muhafız kuvveti bin kişi de olsa azdır. Kufs ve Belûc hırsızları bin kişiden fazla olarak hırsızlığa geliyorlar." dedi. Mahmûd ona "Rahat ol, ben tedbîrde gâfil değilim." dedi. Kervan hareket etti. Sultan ise gulâm'a ne şekilde bir tedbîr alması gerektiğini açıklamıştı. Kervan Isfahan'a ulaştığı zaman, Sultan'ın gulâmı birkaç yük meyva satın alarak bunları zehirle karıştırdı. Çölde hırsızların yakınlarda olduğu anlaşıldığı zaman, gulâm bir bahaneyle bu meyvaları ortaya çıkardı. Bu sırada hırsızlar kervana yetiştiler. Muhafızlar göstermelik bir savaştan sonra kaçtılar. Bu durumda kervan halkından feryadlar yükseldi. Onlar hırsızların önünde "Mal sizin olsun, canımızı bağışlayın" diye yalvardılar. Hırsızlar onların bu güçsüz durumunu görünce kervan halkının canlarını bağışladılar. Öte taraftan hırsızlar çölde meyvayı görünce, önce bu taze ve güzel meyvaları yemekle meşgûl oldular. Ancak meyvayı yemeleriyle ölmeleri bir ânda oluyordu. Bir müddet sonra Gazneli muhafızlar da geri döndüler ve sağ kalan hırsızları kılıçtan geçirdiler. Gazneli muhafızlar önceden Kirmân vâlisi Ebû Ali İlyâs'a da haber vermişlerdi. O da bir ordu ile ulaştı, daha sonra hırsızların evlerine hücum ettiler ve onlardan küçük - büyük herkesi öldürdüler. Böylece o yol yıllarca bu hırsızlardan temizlenmiş oldu.

Sultan Mahmûd'un Afganlara Karşı Seferleri

İndus nehri ile Gazne arasındaki dağlık bölgede yaşayan Afganlar, Sultan Mahmûd'un ülkesinin hudud bölgelerine zaman zaman yağma akınları yapmakta ve Horasan ile Hindistan arasındaki kervanları vurmaktaydılar. Afganlar ayrıca Kanavc seferi dönüşü (m. 1019), Sultan'ın birliklerine dağ geçitlerinde hücum etmişlerdi. Bu sebebten Sultan aynı yılın sonlarında onlara karşı bir sefer tertibledi. Bu sefer sonucunda Afganlar cezalandırıldı.

Sultan Mahmûd'un daha sonra Kabîl'in doğusundaki Nûr ve Kirât vadilerinin putperest Afganları üzerine hücum ettiğini görüyoruz. Nûr ve Kirât Kâfiristan (bugünkü Nûristân)'da Lamğan'ın kuzeyindeki iki nehrin ismidir. Sultan Mahmûd arslana taptıklarını öğrendiği bu bölge halkı arasında İslâm dinini yaymak istiyordu. Nitekim o Mayıs 1020 tarihinde bu bölgeye yürüdü ve sarp dağlardan ordusunu geçirebilmek için yanına zanatkârlar aldı ve yollar yaptırdı. Kirât hakimi Mahmûd'a itaat ve taraftarlarından büyük kısmıyla islâm dinini kabûl etti. Sultan ona hürmetle muamelede bulunmuş ve vassali olarak yerinde bırakmıştı.

Nûr vâdisi halkı ise, Kirât vadisindekilerin aksine hareket ederek Sultan'a karşı düşmanca davrandılar. Sultan kumandanlarından Ali Karîb'i o bölgeye gönderdi. Ali Karîb bu bölgeyi itaat altına alarak bir kale yaptırdı ve bir Gazneli garnizonu bırakarak oradan ayrıldı. Sultan Mahmûd da bu bölgenin islâmlaşması için hocalar tayin ettikten sonra Gazne'ye döndü.

Sultan Mahmûd ve Mekrân Hâkimleri

Mekrân, Umân körfezinin kenarından itibaren Sind, Kirmân ve Belucistân'ın bir kısmını içine alan bir ülke olup, buranın emîrleri önceleri Büveyhîler'e tâbi idiler. Ancak Büveyhîler'in kuvveti çökmeye yüz tuttuğu

sırada Mekrân emîri Ma'dân önce Sebüktegin'e, onun ölümünden sonra da Mahmûd'a itaat etmişti. Ma'dân 1025 yılında ölmüş ve iki oğlu İsâ ve Ebu'l-Mu'asker taht için mücadeleye girişmişlerdi. Bu mücadeleyi kaybeden Ebu'l-Mu'asker ülkeyi terk ederek Sistan'a kaçmaya muvaffak oldu.

Sultan Mahmûd'un Somnât seferinden dönüşünde (1026), Ebu'l-Mu'asker Gazne'ye gitti ve burada iyi karşılandı. İsâ ise kardeşine yardım edileceğini anlayınca, Sultan'a bağımlı olmak zorunda kaldı. Fakat bir süre sonra 1029 yılında, Sultan Mahmûd'un Selçuklular ile meşgûl olduğunu gören İsâ, Gazneliler'e karşı düşmanca bir tavır takınarak bağımsızlığını ilan etti. Sultan bu durumu haber aldığı zaman, İsâ'nın üzerine yürümek ve tahta Ebu'l-Mu'asker'i yerleştirmek istedi ise de, ecel bunu gerçekleştirmesine müsaade etmedi.

Sultan Mahmûd'un Dinî Cephesi

Sultan Mahmûd Sünnî mezhebe bağlı idi. Ayrıca o hadis bilir, huzûrunda Şâfiî ve Hanefî hukukçuları arasında tertip ettirdiği münazaraları dikkatle dinler ve onlara sualler sorardı. Sultan Hindistan'daki putperestlere olduğu kadar İslâm ülkelerinde dinî yönden kargaşalık çıkaran grublara karşı da mücadele etmiştir. Sultan Mahmûd Bâtınîliğe göz açtırmamasına rağmen, ülkesi içindeki Kerrâmîler'e gösterdiği yakınlık ile de dikkati çekmektedir. Kerrâmiye adını, kurucusu Ebû Abdullâh Muhammed b. Kerrâm (ölümü 869)'dan alan bir mezhebdir. Bu mezheb bilhassa Horasan'da çok taraftar bulmuş, Sebüktegin tarafından da himaye görmüştür. Sultan Mahmûd da Kerrâmîler'e sempati duymaktaydı ve saltanatının ilk yıllarında öteki karışıklık çıkaran grublara karşı onları bir silah olarak kullanmaktaydı. Bu devirde Nîşâbûr'daki Kerrâmîler'in sayısı yirmibin kadar gösterilmekte ve bunlar Horasan'da mühim bir kuvvet oluşturmaktaydılar. Karahanlılar 1006 tarihinde Nîşâbûr'u işgal ettikleri zaman, Kerrâmîler'in şehirdeki kuvvetlerinden ve bir olay çıkarmalarından korktuklarından onların reisi Ebû Bekr Muhammed b. İshak'ı gözaltına almışlardı. Fakat Ebû Bekr Muhammed Gazneli orduları yaklaşırken Karahanlılar'ın elinden kurtulmayı bilmiş ve bu sebebten Sultan Mahmûd tarafından daha çok himâye görmüştü.

Fatımî halifesi el-Hâkim (996–1021) tarafından Sultan'a elçilikle gönderilen Tahertî adındaki dâi (davet eden)nin yargılanması ve öldürülmesinde Ebû Bekr Muhammed önemli rol oynamıştı. Ayrıca bu olaydan sonra Ebû Bekr Muhammed'e geniş yetkiler verildi. Onun "Mezhebi bozuk" dedikleri idam edildi veya ağır cezalar verildi. Ancak Ebû Bekr Muhammed ve öteki Kerrâmîler'in bu yetkilerini kötüye kullanmaları birçok şikâyetlere sebeb oldu. Öte taraftan 1013 yılı içinde hacca gitmiş ve Abbâsî halîfesi el - Kadir'in yakınlığını kazanmış olan Kadı Sa'îd dönüşünde Gazne'ye Sultan Mahmûd'un sarayına gelmişti. Burada yapılan dinî bir münazarada Kadı Sa'îd, Kerrâmiye mezhebinin sünnilik dışında fikirleri ihtivâ ettiğini ortaya koydu. Bunun üzerine Ebû Bekr Muhammed, Kerrâmî inançlarını redetmekle canını kurtarabildi. Bundan sonra Kerrâmîler Sultan Mahmûd'un gözünden düştüler. Nitekim Sultan Horasan'daki vâliler ve mahallî yöneticilere bu mezhebin taraflarının araştırılması ve onların câmi ve minberlerden uzaklaştırılması için emir verdi. Bu mezhebe açıktan açığa taraftar olanlar cezalandırıldı.

Abbâsî Halîfeleri ile Münasebetler

Sultan Mahmûd başlangıçta Abbâsî Devleti ile iyi münasebetler içinde bulunmuş, Sâmânîler tarafından halîfe olarak tanınmamış bulunan el-Kadir Billâh'ı halîfe tanımıştı. Kadir Billâh Sultan'ın bu davranışından memnun olmuş ve ona hil'at ve hediyeler gönderdi. Yine Halîfe, İslâm dinini yaymak için Mahmûd'un putperest Hintliler'e karşı yaptığı gazaları memnunlukla izlemiş ve Mahmûd'a bu gayretinden dolayı ünvanlar vermişti. Sultan buna karşılık şiî inançlı Fatımî Halîfeleri'ne hiç yüz vermedi. Gazneli ülkesinde Fâtımî Halîfesi ile haberleşen gizli bir teşkilât yakalanmış ve birçok kişi öldürülmüştü. Hattâ Sultan Mahmûd'a Fâtımî elçisi olarak gönderilen Tahertî de idam edilmişti. Bu olaydan sonra Abbasî Halîfesi, Mahmûd'a "Nizâmü'd-Dîn" ve "Nâsırü'l-Hakk" lakablarını verdi.

Sultan Mahmûd'un Abbâsî Halîfesi ile arası, Karahanlılar'a âit Semerkand şehrinin fermanının kendisine verilmesini istediği zaman açıldı. Halîfe cevabında," Bunu yapamam ve eğer bu işi benim fermanım olmadan yapmaya kalkışırsan, bütün dünyayı sana karşı ayaklandırırım." demişti. Sultan Mahmûd dâimâ desteklediği Abbâsî Halîfesi'nden böyle bir cevab alınca kızmış ve Kadir Billâh'ın elçisine "Bin fil ile Bağdad'ı yok etmek isteğinde olduğunu" söylemişti. Ancak bir müddet sonra Halife'den gelen üç harfli bir mektubun tefsir edilmesiyle Mahmûd bu davranışından dolayı mahcub oldu (1014). Öte taraftan Halîfe'den gelen mektup merasimle açıldığı zaman, içinde yalnız dua ve "elif, lâm, mim" harflerinin yazılı olduğu görülmüştü. Herkes bu şekildeki bir mektuba şaşırmış ve bunun ne manaya geldiğini anlayamamıştı. Neticede Ebû Bekr Kuhistanî adındaki bir bilgin bunun Kur'an'daki "Elemtere Keyfe" sûresine işaret olduğunu ileri sürer. Bu sûrede Habeşistan hâkimi Necaşi'nin Yemen vâlisi olan şahıs tarafından Kabe'yi yıkmak için gönderilen ve önünde "Mahmûd" adını taşıyan bir fil bulunan ordunun başına gelen yok olmaya işaret vardır.

Bundan sonra Halîfe ile Sultan Mahmûd'un arasını açacak bir olay daha olmuştu. Mekke'ye 1024 yılında gönderilen Horasan hacılarının başında Hacc Emîri olarak, Nîşâbûr'un ileri gelen âilesi Mikâil oğulları'ndan Hasenek denilen Ebû Ali Hasan b. Muhammed bulunuyordu. Hasenek dönüşte çöl yolunu tehlikeli bulduğundan Fatımî bölgesi içinde olan Suriye ve Filistin yolunu takip etti. Mısır Fatımî halifesi ez - Zâhir onu ve öteki hacıları hararetle karşılamış, onlara hediyeler ve hil'atler vermişti. Abbasî Halîfesi,

Hasenek'e hediyeler verilmesini hoş karşılamamış, bunun Sultan Mahmûd'un bir tertibi olmasından ve bir Gazneli - Fâtımî yakınlaşmasından şüphelenmişti. Nitekim Abbasî Halîfesi bu sebeble Hasenek'in Karmatî olduğunu öne sürerek idamını istedi. Mahmûd bu iddiaya son derece kızmış ve saçma bulmuştu. Ancak elçilerin gidip gelmesinden sonra, Abbâsî Halîfesi'ni tatmin etmek için Fatımî Halîfesi'nin Hasenek'e verdiği hediye ve hil'atler Bağdad'a yollandı ve halkın önünde yakıldı (1025). Bu olaya son derece canı sıkılan Sultan Mahmûd" ölünceye kadar Halîfe'ye karşı içinde gizli bir nefret beslemiştir.". Sultan belki de nefretin tesiriyle bir müddet sonra Hasanek'i vezir yaptı. Bu olay gizliden gizliye bile olsa, Halîfe ile Mahmûd'un arasını daha da çok açacak nitelikteydi. Bütün bu olaylara rağmen sünnîliğin tam bir koruyucusu olan Mahmûd, dâimâ Halîfe'nin ismini paralarının üstüne bastırmaya, seferlerinden sonra elde edilen ganimetten Bağdad'a hediyeler göndermeye ve fetih-nâmelerinde kendisini bu inancın bir savaşçısı olarak göstermeye dikkat etmişti.

Sultan Mahmûd ve Hacc

Irak ve Horasan'dan hacca gitmek istemeyenler zaman zaman Arap çapulcuların ve Karmatîler'in yol kesmeleri sebebiyle hac görevini yerine getiremiyorlardı. Nitekim m. 1021 tarihinde Horasan ileri gelenlerinden bir grup ve bilginler Sultan Mahmûd'a başvurdular ve ona "Sen Müslümanlar'ın en büyük hükümdarısın cihad hususundaki gayret ve faaliyetin herkesce bilinmektedir. Bildiğiniz gibi hac kesintiye uğradı. Bu olay ile ilgilenmek gerekir ... Lütfedip bu meseleyle biraz ilgilenin." dediler. Sultan Mahmûd onların bu isteklerini kabûl etti ve ülkesinin başkadısı Ebû Muhammed en-Nâsıhî'yi Hacc Emîri tayin etti. Sultan, başkadıya sadaka olanların dışında Araplar'a dağıtmak üzere otuzbin dinar verdi. Ayrıca Horasan'dan hacca gitmek isteyenlerin hazırlanmaları için tellâl dolaştırdı. Hacca gitmek isteyenlerden büyük bir kalabalık toplanarak yola çıktılar. Horasanlı hacılar Feyd bölgesine ulaştıkları zaman, Araplar tarafından kuşatıldılar. Hacc Emîri Ebû Muhammed onlara beşbin dinar para verdi ise de buna râzı olmadılar ve hacıları tutuklamaya karar verdiler. Ancak bu sırada Semerkantlı bir gencin ok atarak reislerini öldürmesi üzerine Araplar dağıldılar. Bu suretle kurtulan Horasan hacıları hacca gidip, sağ salim ülkelerine dönmeye muvaffak oldular.

Sultan Mahmûd'un Ölümü ve Şahsiyeti

Sultan Mahmûd hayatının büyük bir kısmını savaş meydanlarında geçirmiş, özellikle Hindistan'a yaptığı seferler onu çok yormuş ve hastalanmasına sebeb olmuştu. O doktorların bütün tavsiyelerine rağmen bir türlü istirahat etmiyor, bir hükümdarın yapması gerekli bütün vazifeleri yerine getiriyordu. Onun hastalığı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Tarihçiler ge-

nellikle Sultan Mahmûd'un verem hastalığından öldüğünü kabul ederler. Sultan Mahmûd dinlenip tedavî olacağı yerde, hareketli hayatına devam etmiş ve bu sebeble sıhhati gün geçtikçe kötüye gitmiştir. Mahmûd 1029/1030 kışını Belh'de geçirdi, fakat bu şehrin havası ona hiç iyi gelmedi. O bu nedenle Gazne'ye döndü ise de (tahminen 22 Nisan 1030), iklim değişikliği de iyi bir netice vermedi. Sultan Mahmûd 30 Nisan 1030 tarihinde ellidokuz yaşında iken öldü.

O Türk - İslâm dünyasının müstesnâ devlet adamlarından biri idi. Mahmûd öldüğü zaman Gazneli Devleti; batıda Azerbaycan hududlarından doğuda Hindistan'ın Yukarı Ganj vâdisine, Orta - Asya'da Hârezm'den Hind Okyanus'u sahillerine kadar uzanan çok geniş bir sahayı kapsıyordu. O Hindistan'a yaptığı gazalar sebebiyle "gazî" lakabıyla ve "putperest Hindular'ın çekici" olarak şöhret kazanmıştı. Sultan Mahmûd; Allâh'dan korkan, zekî, uzak görüşlü, ihtiyatlı ve âdil bir hükümdardı. Nitekim bu özellikleriyle ilgili birçok hikayeler tarih kitablarına geçmişti. Nizâmü'l-Mülk'ün *Siyâset - Nâmesi*'ndeki bir hikâyede geçtiği üzere, o oğlunu dahi yargılamaktan çekinmemişti. Bu hikâyeye göre; "Bir tüccar, Sultan Mahmûd'un zulme uğrayanlara adalet dağıttığı yere geldi, Sultan'ın oğlu Mes'ûd'dan şikâyet etti ve yakındı. Ey efendimiz, tüccar bir adamım. Bir müddettir burada kaldım. Kendi şehrime dönmek istediğim halde dönemiyorum. Çünkü senin oğlun Mes'ûd benden altmışbin dinarlık eşya ve kumaş satın almıştır. Bu eşyanın parasını bana vermiyor. Emîr Mes'ûd'u benimle birlikte Kadı'ya göndermeni isterim, dedi.

Sultan Mahmûd, bu sözden dolayı kızdı ve üzüldü; bunun üzerine oğlu Mes'ûd'a sert bir haber gönderdi ve "Tüccarın hakkını derhal ulaştırmanı isterim; eğer bir sebep göstereceksen, çabuk kalk, kendisiyle birlikte Karar Meclisi'nde hazır ol, şeriatın gerektirdiğini yerine getirsinler" diye emretti. Tüccar, Kadı Sarayı'na gitti. Elçi Mes'ûd'un yanına gelerek babasının mesajını verdi.

Mes'ûd âciz kaldı, hazinedârına, "Bak bakalım hazinede nakid ne kadar altın toplanmıştır" dedi. Hazinedar gitti ve geri geldiği zaman, "Yirmibin dinardan fazla param yok" dedi. Mes'ûd," O parayı alınız, tüccara götürünüz, geri kalan kırkbin dinar için üç gün süre isteyiniz ki, ödeyeyim" dedi. Yine Mes'ûd elçiye "Sultan'ın katına arzet ki, yirmibin dinarı nakid olarak bu saat ödedim, geri kalan kırkbin dinar için üç güne kadar tüccardan aman diledim ... Sultan ne emreder diye ayakta bekliyorum" dedi. Elçi gidip geldi ve "Sultan, Yargı Meclisi'nde hazır ol veya geri kalan kırkbin dinarın tamamını tüccara teslim et. Şunu gerçekten bil ki, bu parayı tamamıyla tüccara ödemediğin ve ben onun ağzından 'Mes'ûd hakkımı bana ödedi' sözünü işitmediğim sürece, benim yüzümü bir daha göremezsin, diyor' dedi. Bu durumda Mes'ûd'un söz söylemeye gücü kalmadı; o her tarafa adam gönderdi ve herkesten borç istedi, ikindi namazı vakti olduğu zaman,

altmışbin dinarı tüccara ulaştırmıştı. Mes'ûd ve tüccar teşekkür etmek için Sultan'ın katına çıktılar. Ancak o zaman Sultan Mahmûd, Mes'ûd'dan râzı oldu.

Bu haber dünyanın her tarafına yayılınca, tüccarlar Hıtay'dan, Çin'den ve Mısır'dan Gazne'ye doğru yola koyuldular ve bütün dünyada ne kadar zarif şeyler varsa bu şehre getirmeye başladılar".

Sultan Mahmûd'un acele karar vermediği ve ihtiyatlı davrandığı husûsundaki bir hikaye ise Muhammed Avfi'nin *Cevâmiü'l-Hikâyet* adlı kitabında geçmektedir. Bu hikayeye göre; "Herât şehrinde o ülkenin meşhurlarından bir bilgin ve onun güzel bir sarayı vardı. Sultan Mahmûd'un Herât'a yaptığı gezilerden biri sırasında, Abdurrahman Hâk o yaşlı bilginin sarayında konakladı. Abdurrahman, Sultan'ın yakın adamlarından idi. O bir gün eğlence meclisinde Sultan'a şunları söyledi, 'Benim konakladığım saray bir ihtiyarın mülküdür. Bu şahıs halk nazarında kendisini bir bilgin olarak tanıtmıştır. Orada bir halvet-hâne (yalnız başına oturulup ibâdetle vakit geçirilen yer) var, ihtiyar gece oraya gitmekte ve sabaha kadar dışarı çıkmamaktadır. Onun orada ne yaptığını sordum. Bütün gece namaz kıldığını söylediler. Bir gece ansızın o halvet-hâneye gittim. Onu bir şarab testisini ve putu halvet - hânenin önüne koymuş ve putun önüne diz çökmüş ona hizmet ederken gördüm. O putu ve şarab testisini aldım ve karar vermesi için Sultan'ın önüne getirdim' dedi. Sultan Mahmûd o anda bu sözlerden acı duydu, sonra 'O ihtiyarı hazır bulundurun, bu işte inceden inceye araştırma husûsunu yerine getirelim. Ancak önce sen elini başıma koy, bütün olanları doğru söylediğine benim canım ve başım üzerine yemin et. Ondan sonra o husûsta gerekli olanı yerine getirelim' dedi.

Abdurrahmân Hâk bu sırada söyledikleri için utanç duydu ve 'Senin can ve başın üzerine yalan söyledim' dedi. Sultan Mahmûd 'Ey civanmerd Sen niçin bu zavallı hakkında böyle davrandın' dedi. Abdurrahman 'onun güzel bir sarayı vardı, ben orada konakladım. Eğer bu sözleri söylersem, padişahın dîn husûsunda hamiyyeti vardır. Derhal onun öldürülmesini buyurur ve o sarayı bana bağışlar' dedi. Sultan sabretme kuvveti verdiği ve aceleden meydana gelecek dertlerden koruduğu için Allâh'a şükürler etti, ayrıca bir daha da Abdurrahmân Hâk'a itibar etmedi.

Nizâmü'l-Mülk'ün *Siyaset-nâme*'sine göre; Sultan Mahmûd güzel yüzlü ve yakışıklı değildi. Çekik yüzlü, kuru (cildli), uzun boylu, kalkık burunlu ve köse idi. Dâimâ toprak yemesi sebebiyle kırmızı yüzlü idi. ... O bir gün sabah erken has odasında namaz seccadesinde oturmuş, namaz kılmış, önüne ayna ve tarak koymuş, ayetler okuyor ve dua ediyordu ki, veziri Ahmed b. Hasan odanın kapısından içeri girdi.... (Sultan) aynayı yüzüne tuttu, kendi yüzünü gördü, gülümsedi. Ahmed b. Hasan'a, "bu zaman (da) gönlümden ve hatırımdan ne geçtiğini biliyor musun?" dedi.

Vezir - "Efendimiz daha iyi bilir" dedi.

Sultan - "Yüzümün güzel olmamasından (dolayı) halkın beni sevmemesinden korkuyorum. Halk, padişah âdetince, güzel yüzü sever" dedi.

Vezir - "Ey efendimiz, halkın seni sevmesi için bir iş yap..." dedi.

Sultan - "Ne yapayım?" diye sordu.

Vezir - "Altunu düşman bil ki, cümle âlem seni dost edinsin" dedi. Mahmûd'un bu söz hoşuna gitti, "Bu sözün altında bir fayda vardır" dedi. Sonra Mahmûd o zaman atâ ve ihsan elini açtı. Neticede bütün dünya onu sevdi ve onun övücüsü oldu.

Tarihçi İbnü'l-Esîr'e göre, Sultan Mahmûd orta boylu, yakışıklı bir insandı. Güzel bir sîması vardı, küçük gözlü, kızıl saçlıydı. Halkına çok iyi davranır, onlara şefkatle muamele ederdi. Tenkid edilecek yegane tarafı çeşitli yollarla halkın mallarını almaya kalkışmasıydı.

Sultan Mahmûd adam öldürtmekten çekinmiş, esir aldığı birçok hükümları hapsetmekle yetinmiştir. O özel hayatında gûy (bir çeşit top oyunu) oynamayı sever, sık sık ava gider ve eğlence meclisleri tertip ederdi. Sultan aynı zamanda gösterişe meraklı idi. Nitekim pek debdebeli bir şekilde sürdürdüğü saray hayatının ihtişam ve büyüklüğünü yabancı devlet elçileri geldiği zaman göstermekten geri kalmaz, bu maksadla resmigeçitler ve ziyafetler tertip eder, misafirlere zengin hediyeler verirdi.

SULTAN MUHAMMED B. MAHMÛD DEVRİ

Sultan Mahmûd daha ölmeden önce hâkim olduğu ülkeleri beş erkek çocuğundan büyük olan ikisi arasında bölmüştü. Bu taksime göre; Muhammed'e Gazneliler ülkesinin oturmuş eyâletleri Gazne, Horasan, Belh ve Kuzey Hindistan verilmişti. Büyük oğlu Mes'ûd'un hissesine ise yeni zabt edilmiş ve geleceği meçhul Rey, Isfahan ve Cibal düşmüştü. Sultan Mahmûd her iki oğlundan da bu taksime uyacakları husûsunda yemin almıştı. Tabiatıyla bu adaletsiz bölme Mes'ûd'u kızdırmıştı. Hattâ bu taksimi beğenmeyen Sultan'ın bazı gulamları (köleleri) da Mes'ud'u tahta geçirmeyi planladılar. Ancak Mes'ûd bu teklifi şiddetle reddetti. Bununla beraber durumdan haberdâr olan Sultan Mahmûd'un oğlu Mes'ud'a karşı burukluğu artmış ve ölümünden kısa bir süre önce onu veliahdlıktan uzaklaştırarak bütün ülkesini Muhammed'e bırakmıştı. Mes'ûd bu sırada Rey şehrinde bulunuyordu ve iddia edildiğine göre, onun herhangi bir başarı elde etmemesi için Sultan Mahmûd orada zayıf bir kuvvet bırakmıştı. Ancak Sultan'ın zayıf karakterli Muhammed'i tutmasına rağmen, saltanat için yapılacak mücadeleyi tecrübeli ve cesur Mes'ud'un kazanacağını anlamış olduğu, fakat kendi sağlığında Muhammed'in hürmet görmesini istediği rivayet ediliyor.

Sultan Mahmûd 30 Nisan 1030 tarihinde öldüğü zaman, Muhammed de başkent Gazne'de bulunmuyordu, öte taraftan Gazne'de duruma Emîr Ali b. İl - Arslan Hacib (Karib) hâkim olmuş ve şehirde çıkması muhtemel

kargaşalık ihtimallerini önlemişti. Bundan sonra başta Sultan Mahmûd'un kardeşi Yusuf ve Emir Ali Karib'in dâhil olduğu Gazneli devlet büyükleri bu sırada başkente getirilen otuzüç yaşındaki Muhammed'e biat ederek babasının yerine tahta oturttular.

Muhammed tahta geçer geçmez, Mes'ud'un isyan etmesinden korktuğundan kendisine taraftar bulabilmek için Gazneli hazinesini açtırmış, maiyyet ve ordu mensuplarına çok mal ve para dağıtmıştı. Ayrıca o amcası Yusuf'u ordu kumandanlığına tayin etti. Muhammed'in saltanat tahtına oturması, Mahmûd'un ölümü nedeniyle kargaşa çıkma ihtimali görülen başkent Gazne'de işlerin düzene girmesine sebep olmuştu. Bütün bu alınan tedbirlere rağmen dağılma yolunda ilk çatırdayan Sultan Muhammed'in tarafı idi. Birkaç kumandan ve saray gulamlarından bir grup başlarında Ayaz ve Ali Dâye olduğu halde Mes'ud'un yanına gitmek için Gazne'den kaçmışlardı. Sultan Muhammed'in onları önlemek çabaları ise boşuna olmuştu.

Mes'ûd'un Tahtı Ele Geçirmek için Yaptığı Hazırlıklar

Muhammed Gazneliler tahtına çıktığı zaman ağabeyi Mes'ud devletin batısında Isfahan şehrinde idi. Mes'ud'a babasının ölüm haberi 26 Mayıs 1030 tarihinde gelmişti. Bu durumda Mes'ud batı bölgesini kardeşi Muhammed ile yapacağı taht mücadelesi için terketmek zorunda idi. Bu bakımdan kardeşi ile yapacağı mücadele sırasında batıda kendisine bağlı birisini bırakmayı düşünmüş ve sabık Isfahan hakimi Kakuyîler'den Alaüddevle Muhammed b. Düşmenziyar (1008–1041)'ı Isfahan'da vekil olarak bırakmıştı. Mes'ud 29 Haziran 1030 tarihinde Isfahan'dan ayrılarak Rey'e hareket etti. O Rey şehrinden bir elçisini kardeşi Muhammed'in huzuruna Gazne'ye gönderdi. Onun gayesi kardeşini tebrik edip, baş sağlığı dilerken miras meselesini de ortaya koymak idi. Mes'ud yazdığı mektubda şu hususları öne sürüyordu; Kendi elinde bulunan ve zabt etmeği düşündüğü Irak ve Rum (Anadolu) vilayetlerine, yani babasının taksimine râzıdır. İki kardeş birlik olmalı ve aralarındaki anlaşmazlığın kalkmasıyla dünya onların buyruğu altına girmelidir... Ancak kardeşi kendi vekili gibi kalmalı, hutbelerde ve sikkelerde önce kendi adı okunmalı ve kesilmelidir.

Sultan Muhammed ise ağabeyine gönderdiği cevabda; kendisinin veliahd olduğunu, babalarının ölmeden önce ona verdiği Rey ile yetinmesini, ayrıca hiçbir şekilde onun vekili olamayacağını bildirmişti. Sultan Muhammed ağabeyine bu cevabı yazmasına, saray gulamlarından bir kısmının Mes'ud'un tarafına kaçmasına rağmen, ilerde gelebilecek tehlikeyi sezmemiş ve eğlenmeğe başlamıştı. Fakat yakınları ufukta beliren tehlikeyi gördüler, ona yaptığının hata olduğunu ve böyle davranmakta devam ederse halkın onu yereceğini ve Mes'ud'un hükümdarlığı ele geçireceğini söylediler. Sultan Muhammed ise önceleri bu söylenenlere kulak asmamıştı.

Mes'ud kardeşinden aldığı cevap üzerine Bağdat'a Halife'nin yanına gitmek istedi. Fakat Nişabur'da bulunan Horasan orduları kumandanı Hacib Asıgtegin Gazî'nin kendisini sultan tanıdığını ve hutbeyi adına çevirdiğini, civardaki devlet büyükleri ile halkın da aynı şekilde hareket ettiğini öğrendi. Mes'ud'u rahatlatan ikinci olay Abbasî halifesi el-Kadir'in onu Mahmûd'un veliahdı olarak tanıması idi. Halife tarafından babasının veliahdı olarak tanınması kardeşiyle yapacağı mücadelede kendisine büyük bir destek idi. Bundan sonra Mes'ud'a başta amcası Yusuf olmak üzere Gazneli devlet adamlarından kendisini destekleyen ve acele gelerek saltanat tahtına geçmesini isteyen mektuplar geldi. Ayrıca Mesûd'un Gazne'de bulunan annesi ve halası da bu kullara itimat edilmesi gerektiğini bildirmişlerdi. Mes'ud bu mektubları aldığı zaman yakın adamlarını toplayıp durumu onlarla görüştü. Neticede onlar acele hareket etmeyi ve asıl gayeye ulaşmayı kararlaştırdılar. Nihayet Mes'ud 17 Temmuz 1030'da Rey şehrinden ayrıldı, Beyhak köylerinden birisine geldiği zaman Horasan sipehsaları Gazî kalabalık bir orduyla onu karşılayarak hizmetinde olduğunu belirtti. Mes'ud onu ordusuna başkumandan tayin etti. Mes'ud daha sonra Nişabur'a gitti ve burada halk tarafından büyük bir merasimle karşılandı (13 Ağustos 1030). Bu sırada Nişabur'a Abbasî Halifesi'nin elçisi de geliyordu. Halife'nin fermanıyla Mes'ud babasından kalan bütün ülkelere sahip oluyor, ele geçirdiği ve bundan sonra zabt edeceği yerlerde de onun hâkimiyeti kabul ediliyordu. Ayrıca Halife Kadir Mes'ud'a hediyeler gönderiyor ve lakablar veriyordu. Halife'den manevî de olsa kendisine büyük destek sağlayan Mes'ud ayrıca kardeşine karşı yeni müttefikler aramaktaydı. Nitekim Karahanlı hanedanından Buhara'ya hakim olan Ali Tegin'e bir elçi göndererek yardım istemiş, karşılığında Huttal vilayetini vereceğini bildirmişti. Mes'ud bu sırada Balhan Dağları'ndaki Türkmenler'in Horasan'a dönmelerine müsaade etmiş, Kızıl, Göktaş, Buka adındaki reislerin idaresindeki bu Türkmenleri hizmetine almıştı. Bu iki olay Mes'ûd'un başına ilerde iş açacak iki hata idi. Gazne'den devamlı mektublar alması ve bir kısım kuvvetlerin de kendi tarafına geçmesiyle Mes'ud artık devletin merkezine yürümeğe karar verdi ve bu maksatla da 16 Eylül 1030 tarihinde Nişabur'dan ayrıldı.

Öte taraftan Muhammed sultan oluşundan dört ay sonra Mes'ud'un üzerine yürümeğe karar vererek harekete geçti. O Gazne'deki sarayından yola çıkmak üzere atına binmek isterken külâhı başından düşünce halk bunu uğursuzluk saydı. Öte taraftan Hârezm hâkimi Altuntaş da Muhammed'e haber gönderip kardeşiyle çekişmekten vazgeçmesini ve ona tâbi olmasını tavsiye etti. Ancak o bu sözleri dinlemedi. Öte taraftan Tekinâbâd denilen yere gelindiği zaman, bütün ordu kumandanları ve büyükleri bir araya toplanarak Muhammed'e artık Mes'ud'a tabi olduklarını bildirdiler. Sultan Muhammed onlara birşey yapamayacağını anlamış ve çaresiz bu oldu - bit-

tiyi kabul etmek zorunda kalmıştı. Neticede Muhammed sultanlıktan uzaklaştırılarak Teginâbâd'ın Kuhtiz kalesinde hapsedildi (4 Ekim 1030).

SULTAN MES'ÛD

Yaptığı İlk İşler

Bu olaydan sonra Gazneli kumandanlar ve devlet büyükleri Mes'ûd'a Teginâbâd'daki durumu bildirerek itaat ettiklerini, Muhammed hakkında ne düşündüğünü, yapılacak işler husûsunda cevap beklediklerini yazdılar. Onlar bu durumu Gazne'ye de müjdelediler, ayrıca Teginâbâd'da Cuma günü Mes'ûd adına hükümdarlık alâmeti olarak hutbe okuttular. Devlet büyükleri bu olay sebebiyle ortaya altın ve gümüş paralar saçtılar. Ancak bu sırada sâbık sultan Muhammed'e de iyi davranılıyordu. Gazne şehrinde de Mes'ûd'un sultanlığı sevinçle karşılandı.

Öte taraftan haberciler 11 Ekim 1030 tarihinde Herât'ta bulunan Mes'ûd'un huzuruna gelerek "sultan" olduğunu ve kardeşinin tutuklandığını bildirdiler ve Teginâbâd'da yazılan mektubu verdiler. Sultan Mes'ûd bu olaydan sonra Teginâbâd'da bulunan Ali Karîb'e bir mektup yazarak; yapılacak işlerin yanısıra Herât'dan Belh'e gideceğini ve kışı orada geçirdikten sonra baharda Gazne'ye geleceğini bildiriyor, Ali Karîb'i de yanına çağırıyordu. Sultan'ın yanına çağırdığı başka bir şahıs da Mahmûd zamanında Hârezm'i idareyle görevlendirilen Altuntaş idi. İdare ettiği bölge sebebiyle "Hârezmşâh" ünvanı verilen Altuntaş görünüşte Gazneliler Devleti'ne tâbi, fakat Hârezm'in coğrafî durumu dolayısıyla hakikatte bağımsızdı. Buna rağmen Altuntaş Sultan Mes'ûdun davetini kabul ederek Herât'a geldi. Onun verdiği nasihatler Gazne'deki büyüklerin Mes'ûd lehine birleşmesinde önemli rol oynamıştı. Hâcib Ali Karîb 2 Kasım 1030'da Herât'a ulaştı ve ertesi günü de Sultan'ın huzuruna çıktı. Sultan Mes'ûd, Ali Karîb ve kardeşini tutuklattı, sonra da öldürterek onların servetlerine el koydu. Onun öldürülme sebebi olarak saltanat mücadelesine karışması gösterilmişti. Ancak Mes'ûd'un bu davranışı kendisine karşı ilk huzursuzluk belirtilerinin ortaya çıkmasına sebep oluyordu. "Kavm-i Mahmûdî" veya "Mahmûdiyân" denilen yani eskiden Sultan Mahmûd'a hizmet eden devlet büyükleri Mes'ûd'un bu davranışı sebebiyle korkuya kapılmışlardı. Ayrıca Sultan Mes'ûd kardeşi Muhammed'i Gûr'un doğu bölgesinde bulunan Mendîş kalesine göndererek gözlerine mil çektirdi.

Mes'ûd tahta çıktığı zaman Mekrân bölgesine hâkim olan âsi İsâ'nın yerine kardeşi Ebu'l-Muasker'i geçirmek için oraya bir ordu göndermeye karar verdi ve buraya gönderilecek ordunun kumandanlığına Yaruk - Toğmuş'u tayin etti. Yaruk - Toğmuş yedibin kişiyle Humartaş idaresindeki Türkmenler'den oluşan bir ordu ve beraberinde Ebu'l-Muasker olduğu halde Mekrân'a gitti. İki taraf arasındaki savaşta Mekrânlılar hezimete uğrayarak kaçtı, İsâ da ölüler arasında idi. Yaruk - Toğmuş, Ebu'l-Muasker'i Mekrân'da tahta geçirdikten sonra geri döndü (Aralık 1030).

Sultan Mes'ûd'un aldığı başka bir karar ise amcası Yusuf'u Kusdar valisi tayin etmesi idi. Yusuf'un oraya tayininde daha önce Sultan Muhammed zamanında Gazneli ordusunda başkumandanlık yapması, bu yüzden askerlerin onunla birlik olabileceği düşüncesi rol oynamıştı. Mes'ûd, Yusuf'dan çekindiğinden onu kontrol için gizlice peşine adamlar tayin etti. Öte taraftan Hârezmşâh Altuntaş da Sultan Mes'ûd'a güvenememekte ve bir an önce ülkesine dönmek istemekteydi. Nihayet o Sultan'dan ülkesine dönebilmek için müsaade aldı ve gece yarısı âdeta kaçarak gitti. Altuntaş'ın düşmanları ise durumu Sultan'a bildirerek yakalanması için bu hareketin iyi bir fırsat olduğunu ileri sürdüler. Mes'ûd ona geri gelmesi için haberci gönderdi. Ancak Altuntaş bazı Türk boylarının hareket hâlinde olduklarını, ülkesinde bulunmaması sebebiyle tehlikeli bir durum meydana gelebileceğini ileri sürerek bu emri dinlemedi ve yoluna devam etti.

Sultan Mes'ûd ise Herât'dan ayrılarak Belh şehrine geldi (14 Aralık 1030). O daha Herât'da iken Kâlincâr Kalesinde tutuklu bulunan sâbık vezir Hâce Ahmed b. el-Hasan el-Meymendî'yi serbest bıraktırmış ve Belh'e getirtmişti. Sultan'ın Belh'e gelmesi için haber yolladığı ikinci kişi Hindistan orduları kumandanı Eryaruk idi. Bu iki şahıs Belh'e gelerek Sultan'ın huzuruna çıktılar. Mes'ûd'un maksadı Hâce Ahmed'i vezirliğe tayin etmekti. Hâce Ahmed bu görevi kabul etmeden önce şartları olduğunu söyledi. Sultan onun isteklerini kabul ederek vezirliğe tayin etti. Öte taraftan Mes'ûd'un babasının başka bir veziri "Hasenek" denilen Ebû Ali Hasan b. Muhammed ile görülecek bir hesabı vardı. Çünkü Hasenek, Sultan Mahmûd'un veliaht seçimi sırasında Muhammed'in tarafını tutmuştu. Mes'ûd Hasenek'i tutuklattığı sırada onun daha önce Hacca gidişi sırasındaki olaylar sebebiyle Karmatî mezhebinden olduğu ileri sürüldü. Babasının "Mahmûdiyân" denilen adamlarını temizlemek isteyen Mes'ûd için bu iddia bulunmaz bir fırsattı. Hasenek için Belh şehrinde Divan mensupları, kadılar ve fakihlerden oluşan büyük bir mahkeme kuruldu. O burada muhakeme edilip, suçlu bulunduktan sonra 24 Şubat 1031'de idam edildi.

Sultan Mes'ûd Belh'de bulunduğu sırada Hârezmşâh Altuntaş gönderdiği bir mektubda Gazneli Devleti'nin dış siyasetinin ne şekilde idare edileceği hakkında görüşler bildiriyor ve Karahanlılar'a elçiler göndererek anlaşmak gerektiğini vurguluyordu. Sultan Mes'ûd, Altuntaş'ın verdiği fikirlerin ışığı altında Karahanlılar ile anlaşmak için elçiler göndermeye karar verdi. Gazneli elçileri 7 Mart 1031'de Karahanlı hükümdarı Yusuf Kadır Hân'ın yanına Kaşğâr'a gitmek üzere Belh'den ayrıldılar. Bir süre sonra Kaşğâr'dan gelen haberler bu elçilerin zorluklar ile karşılaştıklarını gösteriyordu. Çünkü Ekim 1032 tarihinde Yusuf Kadır Hân'ın ölümüyle daha önce başlamış olan görüşmeler kesilmişti. Yusuf Kadır Hân'ın yerine oğlu Süley-

man (Arslan Hân) geçti. Bu durumu haber alan Sultan Mes'ûd Kaşğâr'a bir mektup yazarak Süleyman Hân'a babasının ölümünden dolayı başsağlığı diledi ve tahta geçişinden dolayı tebrik etti. Bundan sonra görüşmeler tekrar başladı ve ancak üç yıl sonra bir anlaşmaya varıldı. Ayrıca iki taraf arasında evlilik yoluyla akrabalık kuruldu.

Sultan Mes'ûd daha sonra Eryaruk'u tutuklattı, Gûr bölgesindeki bir kaleye göndererek orada öldürttü ve mallarına el koydurdu. Bu olay Eryaruk'un samimî arkadaşı ve Mes'ûd'un tahta geçmesinde yardımcı olanlardan Asıgtegin Gazî'nin Sultan'ın yanından kaçmasına sebep oldu. Ancak Mes'ûd onun peşinden bir birlik göndererek yakalattı ve mallarına el koydu. Asıgtegin önce Gazne kalesine, sonra da Gerdiz kalesine gönderildi ve orada öldü. Fakat Sultan Mes'ûd kumandanlarına ve yakınlarına karşı gösterdiği bu denli şüphenin, kıskançlık ve onları gözden düşürmenin cezasını ilerde elbette çekecekti.

Sultan Mes'ûd Belh'de bulunduğu sırada Kirmân'dan gelen casuslar, bu bölgenin karışıklık içinde olduğunu, buranın hâkimi Büveyhiler'den Ebû Kâlicâr'ın akrabaları ile uğraştığından düzen ve adaleti sağlayamadığını bildirdiler. Mes'ûd hâkimiyeti altındaki Sistân bölgesine komşu Kirmân'ı bulunduğu yerin önemi dolayısıyla zabt etmek istiyordu. Nitekim oraya gönderilecek ordunun kumandanlığına ve müstakbel Kirmân valiliğine Ahmed b. Ali Nûştegin'i tayin etti. Bu Gazneli ordusu dörtbin suvari ve beşyüz piyadeden oluşuyordu. Ayrıca Sistan valisine ikibin Sistanlı piyade hazırlaması bir yazıyla emr olundu. Kirmân'a gidecek ordu techizatını tamamladıktan sonra teftiş edilmek üzere sahraya çıktı. Sultan Mes'ûd kumandanlara ve askerlere bir konuşma yaptı. Ahmed b. Ali Nûştegin kumandasındaki bu Gazneli ordusu resmi geçitten sonra Kirmân'a hareket etti (Nisan - Mayıs 1031). Gazneli ordusu Deylemlileri mağlup ederek dört ay içinde Kirmân'a hâkim oldu. Ebû Kâlicâr ise Kirmân'ın zabt edilmesinden üzüntü duymuş ve Gazneliler'e bir elçi göndererek serzenişte bulunmuşsa da onların kuvvet ve kudretinden çekinerek fazla ses çıkarmamıştı.

Sultan Mes'ûd'un Gazne'ye Gelmesi ve Buradaki Faaliyetleri

Sultan Mes'ûd nihayet 8 Mayıs 1031 tarihinde Belh şehrinden ayrılarak Gazne'ye doğru ilerledi. O ayrıca Kusdar'da bulunan amcası Yusuf'a bir mektup göndererek Gazne'ye gelmesini istedi. Mes'ûd daha babasının sağlığında, kızını vermediği için, amcasına kırgındı. Yusuf'un sâbık sultan Muhammed'in ordu kumandanı olması bu kırgınlığı daha da artırmıştı. Öte taraftan amcasının peşine taktığı casusların, Yusuf'un Türkistan'a kaçmak istediğini ve Karahanlılar ile mektuplaştığını bildirmeleri bardağı taşıran son damla oldu. Mes'ûd ile amcası Gazne'ye yakın bir yerde buluştular. Sultan amcasını tutuklatarak hapsettirdi. Yusuf son gönderildiği kalede çok yaşamadı ve 1032 yılında öldü. Mes'ûd böylece korktuğu ve kendisine rakip olarak gördüğü kişilerin birinden daha kurtuluyordu.

Sultan Mes'ûd 2 Haziran 1031 tarihinde devletin merkezi Gazne'ye ulaştı ve halk tarafından büyük bir coşku ile karşılandı, gündüz ve gece şehirde eğlenceler yapıldı, her taraf süslendi. Ertesi günü Sultan büyük bir kabul resmi düzenledi ve hakikî olarak babasının tahtına oturdu. Şehir halkı grup grup Sultan'ın huzuruna geldiler, devlet büyükleri ve Sultan'ın maiyyetine mensup olanlar bu mutlu gün dolayısıyla etrafa paralar saçtılar. Şairler yine bu mutlu günü ifade eden şiirler söylediler. Sultan Mes'ud ertesi gün, Türkler'de görülen âdetlerden birine uygun olarak, atalarının türbelerini ziyaret etti.

Büveyhî Devleti'nde ve Abbasî Halifeliği'nde zaman zaman zayıf hükümdar ve halifelerin tahta geçişleri sırasında orduların sadakat ve desteğini sağlamak için "Mal-ı bey'at" denilen hediye ve paralar dağıtılırdı. İşte sâbık sultan Muhammed de tahta geçişi sırasında sadakatlarını sağlamak için kumandanlara, memurlara, saray mensuplarına ve askerlere yetmiş - seksen milyon gümüş para dağıtmıştı. Öte taraftan başta Ebû Sehl Zevzenî olmak üzere bazı devlet adamları Sultan Mes'ûd'u geçmişte dağıtılan bu para ve hediyeleri geri almak için iknaya muvaffak oldular. Nitekim Sultan Mes'ûd verilen hediye ve bahşişlerin geri alınmasını emr etti. İki - üç gün içinde Sultan Muhammed zamanında verilen hediyelerin listesi hazırlandı. Ancak bu olay görevlilerin tepkisine yol açtı, birçokları hediyeleri geri vermektense kırmayı veya yok etmeyi tercih ettiler. Bu olayda en büyük zarara tabii ki, Sultan Mes'ûd uğradı. O bu aç gözlü ve keyfî davranışı yüzünden daha saltanatının başlarında birçok kişinin kendisinden soğumasına sebep oldu.

Sultan Mes'ûd daha sonra iki önemli göreve tayinler yaptı. Bunlardan birincisinde o Taş Ferrâş adında bir kumandanını Irak ordusu başkumandanlığına tayin etti. Ayrıca Yağmur, Buka, Göktaş ve Kızıl adlı beylere de bütün Türkmenler ile Taş'ın yanında toplanmaları emr edildi. Bu sırada Taş Ferrâş'a, ilerde tehlikeli bir durum yaratabilecek bir görev de verilmiş, ondan bu Türkmen reislerinin yakalanması istenmiştir. Vezir Ahmed Meymendî Sultan'ın bu kararına yerinde bir görüşle itiraz etti. Ancak Sultan'ın kararında ısrarı üzerine Vezîr çaresiz kalarak bu teklife boyun eğdi. Sultan'ın ikinci olarak görev verdiği kişi Ahmed Yınaltegin olmuştu. Mes'ûd bir süredir boş bulunan Hindistan başkumandanlığına Sultan Mahmûd'un hazinedârı olan Ahmed Yınaltegin'i tayin etmişti. O emrindeki kuvvetler ile Sultan Mes'ûd'un önünde bir geçit resmi yaptıktan sonra Hindistan'a hareket etti (17 Ağustos 1031).

Abbasî halifesi el - Kadir Billâh Kasım 1031 tarihinde ölmüş, yerine oğlu ve veliahtı Kaim bi - Emrillâh geçmişti. Yeni Halife, Sultan Mes'ûd'dan biat almak için bir adamını elçi olarak gönderdi. Sultan Mes'ûd bu elçiyi Belh şehrinde huzuruna kabul etti. Daha sonra Sultan, Gazneli Devleti ileri gelen-

leri ve Abbasî elçisinin de katıldığı bir merasimle Belh Ulu Câmi'inde Halife Kaim bi - Emrillâh adına hutbe okundu (27 Aralık 1031). Mes'ûd birkaç gün sonra yine merasimle yemin ederek yeni Halife'ye biat etti ve bu husûsta ileri sürdüğü şartlar yazılı olarak elçiye verildi. Abbasî elçisi Halife'ye gönderilen Gazneli elçiler ile Bağdat'a dönmek üzere Belh'den ayrıldı (9 Ocak 1032).

Öte taraftan Ebû Sehl Zevzenî Hârezmşâh Altuntaş'ın düşmanı idi ve onu öldürmek istiyordu. Bu bakımdan kuvvetli bir orduya sadece Altuntaş'ın sahip olduğunu söyleyerek onun öldürülmesi gerektiği fikrini Sultan Mes'ûd'a işliyordu. Nihayet bu konunun devamlı konuşulması etkisini gösterdi. Sultan gizlice Altuntaş'ın öldürülmesi için emir verdi. Ancak bu plan gizli kalmamış, bir içki meclisinde açıklanmıştı. Durumu öğrenen Altuntaş da gerekli tedbirleri aldı. Ancak bu olay Sultan ve öteki devlet ilerigelenlerine korkulu anlar yaşattı. Onlar Altuntaş'ın Karahanlılar'dan Buhara hâkimi Ali Tegin ile birleşerek Gazneli Devleti'nin başına belâ olmasından korktular. İlk önce Ebû Sehl görevden uzaklaştırıldı. Sultan Mes'ûd da Altuntaş'a mektup yazarak suçlunun cezalandırıldığını bildirdi ve özür diledi. Böylece Sultan'ın tedbirsizce davranması yüzünden ortaya çıkması muhtemel büyük bir olay özellikle Gazneli Vezîri'nin gayretiyle önlenmişti.

Debûsiye Savaşı

Buhara'daki Gazneli casuslar Ali Tegin'in rahat durmadığını ve askerî hazırlıklar yaptığını haber vermişlerdi. Onun hazırlıklar yapmasının başlıca sebebi; Mes'ûd kardeşi Muhammed ile taht mücadelesine girişeceği sırada, Ali Tegin'den yardımcı kuvvet istemesi, buna karşılık Huttâl vilayetini vermeyi va'd etmesiydi. Ancak Mes'ûd'un Gazneli tahtına rahatlıkla oturması Ali Teginin yardımını gerektirmemiş ve tabiatıyla Huttâl da ona verilmemişti. Şimdi Ali Tegin bu va'd edilen yeri almak için zor kullanmak istiyordu. Belh'de iken bu durumu haber alan Sultan Mes'ûd devlet ileri gelenleriyle görüşmüş ve Ali Tegin ile savaşma görevini Altuntaş'a vermeyi kararlaştırmıştı. Hârezmşâh Altuntaş verilen bu görevi kabul ederek harekete geçti. Sultan Mes'ûd onbeşbin kişilik bir orduyu Altuntaş'a yardımcı kuvvet olarak gönderdi. Altuntaş idaresindeki orduyla Ali Tegin'in askerleri, Buhara - Semerkant yolunun aşağı - yukarı ortasında bir yerde bulunan, Debûsiye kasabasında karşılaştılar. Ali Tegin'in yanında Selçuklu Türkmenleri'nin de katıldığı büyük bir ordu vardı. Her iki taraf sabahtan akşama kadar savaştılarsa da, üstünlük sağlayamadılar. Altuntaş'ın bizzat savaşa girmesi muhtemel bir yenilgiyi önlemiş, ancak kendisi de ağır yaralanmıştı. Neticede iki taraf arasında geri çekilmek üzere bir andlaşmaya varıldı. Altuntaş bu andlaşmadan hemen sonra öldü. Ali Tegin Semerkand'a çekildi. Gazneli ordusu Belh'e dönerken, Altuntaş'ın kuvvetleri de Kethüdası Ahmed'in başarılı idaresiyle Harezm'e gittiler (1032).

Sultan Mes'ûd Altuntaş'ın yerine Harezm'e oğlu Harun'u tayin etti. Fakat bu tayin o bölgenin doğrudan doğruya Harun'un idaresinde olması demek değildi. Mes'ud da artık Harezm'i kontrol altına almak istiyor ve bu sebeble de oğlu Sa'id'e "Harezmşah" ünvanı veriyordu. Harun ise Sa'id'in vekili oluyordu. Harun daha sonra Sultan'ın yanından ayrılarak Harezm'e gitti.

Batıdaki Olaylar

Öte taraftan Sultan Mes'ud'a tabi olan Kakuyîler'den Alaüddevle Muhammed 1032-1033 kışında Gazneliler'e isyan etti. Alaüddevle önce bir başarı kazanamadı ise de, daha sonra Hemedan, Kerec ve Isfahan'ı ele geçirmeye muvaffak oldu. Hindistan'daki Ahmed Yınaltegin'in isyanı Sultan Mes'ud'u Alaüddevle ile bir barış yapmaya mecbur etti. Alaüddevle, Sultan Mes'ud'a tabi olacak ve yıllık harac verecekti. Bu yöndeki başka bir isyan da Kazvin şehrinde görüldü. Yaruk - Toğmuş idaresindeki Gazneli ordusu isyanı bastırarak Kazvin'de sükuneti sağladı.

Bu olaylar sırasında Gazneli veziri Ahmed el-Meymendî Herat'da öldü (31 Aralık 1032). Daha sonra Sultan Mes'ud birkaç adayı gözden geçirmiş, bunlar içinde Harezmşah Altuntaş'ın kethüdası Ahmed Abdüssamed'i tercih etmiş ve vezir olarak atamıştı.

Irak sipehsaları Taş Ferraş, Sultan'dan aldığı emirle, Türkmen reislerine karşı harekete geçmiş ve Rey yolunda onlardan Yağmur ve ileri gelenlerinden elli kadarını öldürtmüştü. Buna rağmen Humartaş idaresindeki Türkmenler Gazneli ordusundaki görevlerine devam ederek Rey şehrine gelmişlerdi. Ancak Yağmur'un oğlu ve öldürülen öteki Türkmen reislerinin oğulları babalarının intikamını almak için bulundukları Balhan Dağı'ndan inerek etrafa akınlara başladılar. Sultan Mes'ud aldığı tedbirler ile bu akınları engelledi. Fakat bu hareket öteki Türkmenlere de sirayet etmiş ve önce Gazneli ordusunda bulunan Türkmenler'de kıpırdamalar başlamıştı.

Öte taraftan Rey'den gelen bir mektubda Gazne ordusundaki Türkmenler'in harekete geçtiği Sultan'a bildiriliyordu (6 Haziran 1033). Sultan Mes'ûd bu olay karşısında tedbir aldı ise de özellikle Vezir Ahmed ve devlet adamlarından Ebû Nasr Mişkan bu tedbiri yerinde bulmadılar. Hattâ Ebû Nasr yerinde bir görüşle bu tedbirin sonuçlarını önceden tahmin etti ve Cüzcan'daki vekiline mektup yazdırarak elinde bulunan onbin koyunun râyiç fiat üzerinden derhal satılmasını istedi. Ona bu şekilde hareket etmesinin sebebi sorulduğunda, "Türkmenler bu tedbirden sonra harekete geçip etrafı yağma edecekler. Koyunlar şimdi satılırsa elime birşey geçer, boşuna yağma edilmiş olmaz." şeklinde ilgi çekici bir cevap verdi. Daha sonraki olaylar bu tecrübeli devlet adamının haklı olduğunu ortaya koyacaktır.

Bu sırada Mes'ûd'u meşgul eden olaylardan biri de; Karahanlı Ali Tegin'in teşvikiyle Türk kabilelerinden Kumeciler'in Huttelan şehri civarına

gelmesi ve orada karışıklık çıkması idi. Sultan, Vezîrini bin kişilik bir birlik ile bu bölgeye gönderdi. Gazneli Vezîri Huttelan, Toharistan ve cıvarında sükûnu sağladıktan ve bölgeyi kumandanlardan Bilgetegin'in idaresine bıraktıktan sonra Sultan Mes'ûd'un huzuruna döndü (1034).

Hârezmşâh Harun'un İstiklâlini İlan Etmesi

Harezm hakimi Harun'da da 1034 yılı ilkbaharında itaatsizlik işaretleri görülmeye başladı. İsyan için görünüşteki sebep, onun Sultan Mes'ud'un sarayında rehine olarak bulunan kardeşinin ölümü idi. İsyanın hakikî sebebi ise, Horasan'da Türkmenler'in çıkardığı karışıklıklardan istifadeyle onun istiklâlini ilan etmek istemesiydi. Harun, Gazne'ye giden yolları tutmuş ve hükümdarlık alâmetleri kullanmaya başlamıştı. Ayrıca o Karahanlılar'dan Ali Tegin ve Selçuklular ile de ittifak yapmıştı. Bu ittifaka göre, Harun Merv şehrine, Ali Tegin de Tırmîz ve Belh üzerine yürüyecekti. Sultan Mes'ud Harezm'deki bu durumdan 29 Temmuz 1034'de haberdar olabildi. O Harezm ileri gelenlerine, Harun'a nasihat etmeleri ve bir karışıklık çıkarmadan sakinleştirilmesi için mektublar yazdırdı, fakat bu bir netice sağlamadı. Harun Ağustos ayında hutbeyi, Mes'ud'un ismini çıkarmak suretiyle, kendi adına okuttu ve bu suretle istiklâlini ilan etmiş oldu.

Öte taraftan Harun'un müttefikleri olan Selçuklular'dan Tuğrul ve Çağrı Beyler bir çok asker, çadırlar ve sürüleriyle ona yardım için Harezm hududuna geldiler. Harun onlara otlaklar ve konaklayabilecekleri yerler verdikten sonra Horasan'ın fethinde öncülük yapacaklarını bildirdi. Bu sırada Ali Tegin öldü (Aralık 1034). Sultan Mes'ud bu haberi duyduğu zaman bazı tedbirler aldı, Ali Tegin'in yerine geçen oğlu Yusuf'a lakablar vererek mektublar gönderdi. Ancak bu mektublar bir fayda sağlamadı. Yusuf, Harun ile yapılan andlaşmaya sadık kaldı. Ali Tegin-oğulları Harun ile üzerinde anlaştıkları planı tatbik ettiler ve Çağaniyan bölgesini yağmaladılar, sonra da Tırmiz önüne geldiler, buraya bir kaç kez taarruz ettilerse de bir netice sağlayamadılar. Harun'un öldürülmesi üzerine bu seferden vazgeçtiler.

Harun'un Öldürülmesi

Sultan Mes'ud, Harun'un Harezm'de istiklalini ilan etmesine, Karahanlılar ve Selçuklular ile işbirliği yapmasına üzülmekteydi. Ancak Gazneli Abdussamed eskiden görev yaptığı bu bölgede adamları olduğu için boş durmuyor, bazı tedbirler alıyordu. Harun da Ali Tegin-oğulları ile harekete geçmek için hazırlıklarını tamamlamış ve ordugâhını şehir dışında kurmuştu. Bu ordugâhta Gazneli Vezîri'nin satın aldığı adamlar bir fırsatını bularak Harun'u ağır yaraladılar. Harun bu olaydan sonra üç gün yaşadı ve 15 Nisan 1035 tarihinde öldü. Harezm'in merkezi Gürgenç'de çıkan karışıklıklar Altuntaş'ın adamları tarafından önlendi. Nihayet Harun'un "Handan"

lakablı kardeşi İsmâil emirlik tahtına oturdu. Ordu ve devlet ileri gelenleri ona biat ettiler (11 Mayıs 1035). Sultan Mes'ûd kendi tarafına çekebilmek için İsmâil'e ve devlet ileri gelenlerine mektublar gönderdi ise de, bu bir fayda sağlamadı. Gazneliler Devleti için Horasan, Rey, Hindistan'da bir çok önemli işler dururken, bir de Harezm meselesi ortaya çıkmıştı.

Ahmed Yınaltegin'in İsyanı

Hindistan başkumandanı Ahmed Yınaltegin görev yerine geldiği zaman burada kendi işlerine karışmaya hazır birini buldu. Bu Hindistan'daki sivil yönetimin başı olan Kadı Ebu'l-Hasan Şirazî idi. Ancak Lahor'daki askerler ve gönüllüler, Sultan'ın yanında da Vezîr'in desteği başlangıçta Ahmed'in işlerinin yolunda gitmesine sebep olmuştu. Nitekim Ahmed Lahor'daki Hindistan ordusuyla harekete geçmiş ve yerli prenslerden yıllık haracları aldığı gibi, Benares şehrine bir akın yaparak yağmalamıştı (1033). Ahmed'in başarılı işler yapmasına rağmen, Kadı Şirazî Gazne'ye devamlı olumsuz mektublar gönderiyordu. O bu mektublarında Ahmed'in elde ettiği malın çoğunu gizlediğini, çok azını Sultan'a gönderdiğini, Türkistân'dan Türk köleler getirttiğini, oradaki Türkmenleri kendisine bağladığını, ayrıca "Ben Mahmûd'un oğluyum" dediğini yazıyordu. Nihayet bu mektublar Sultan Mes'ûd'a tesir etti. Ahmed'in Mahmûd'un oğlu olduğunu ileri sürmesi, her zaman şüpheci olmuş Mes'ûd için yeni bir rakibin doğuşu demekti. Sultan Mes'ûd Hindli Tilek'i başkumandan tayin ederek Hindistan'a gönderdi. Ahmed Yınaltegin bu olaylardan sonra açıkça isyan etti ve etrafına topladığı kuvvetlerle harekete geçti. Tilek'in âsilere şiddetle davranması, yakaladıklarının sağ ellerini kestirmesi sonucu Ahmed Yınaltegin'in isyanı bastırıldı. Ahmed kendisine sâdık üçyüz atlı ile kaçmaya çalıştı. Ancak Tilek'in Catlar'a mektup yazarak yakalanması için para va'd etmesi Ahmed'in sonu oldu. Catlar onu yakalayarak öldürdüler ve oğlunu esir ettiler. Onun kesik başı ve esir edilen oğlu Sultan Mes'ûd'un huzuruna gönderildi (Ekim 1034).

Kirmân'ın Elden Çıkması

Horasan ve Hârezm'de karışıklıklar ve Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkmaları sebebiyle Gazneliler'in Kirmân bölgesiyle gerekli şekilde ilgilenemedikleri, vali Ahmed b. Ali Nuştegin'in de asker üzerindeki otoritesinin zayıfladığı anlaşılmaktadır. Bu sebeble Gazneli askerler de Kirmân'da tecavüzlere ve hırsızlıklara başladılar. Bölge halkı bu duruma tahammül edemez oldu. Kirmân ileri gelenleri Büveyhîler'den yardım istediler. Bu istek üzerine onbin kişilik bir Büveyhî ordusu Kirmân'a geldi ve Gazneli kuvvetleri ile karşılaştı. Büyük bir savaş neticesinde Ahmed b. Ali Nuştegin'in büyük gayretine rağmen, Hindliler'in savaşta zayıf kalmaları, diğerlerini de ümidsizliğe düşürdü ve Gazneliler'in yenilgisine sebep oldu. Ahmed b. Ali Nuştegin'in ordusu dağıldı, kendisi yakınlarından bir grup ile Nişa-

bur'a gitti. Böylece 1034 yılı içinde Gazneliler'in Kirmân'daki hâkimiyetleri sona erdi ve burası tekrar Büveyhîler'in eline geçti.

Sultan Mes'ud'un Türkmenlere Karşı Harekete Geçmesi

Sultan Mes'ûd Hârezm meselesinin, Horasan ve Rey civarındaki Türkmen isyanlarının merkezden çözümlenemeyeceğini anlayınca harekete geçmeye karar verdi. Nitekim o 13 Eylül 1034 tarihinde Gazne'den ayrılarak Büst şehrine geldi. Ayrıca Horasan Divanı reisi Surî de yazdığı mektubda Türkmenler'in yaptıklarını bildiriyor ve Sultan'ın acele Horasan'a gelmesini istiyordu. Sultan daha sonra Herat'a oradan da Serahs şehrine yürüdü. Ancak o Türkmenler'in hareketi karşısında ne yapılacağı husûsunda bir karar veremedi ve birkaç gün Serahs'da kalarak olayların gelişmesini beklemeyi tercih etti. Türkmenler de Tırmiz hududundaki Kubadiyan kasabasına gelerek yağmaya ve etrafı tahribe başladılar. Tırmiz emîri Hâcib Beytegin bunların üzerine yürüdü. Türkmenler kaçarak Andhuy kasabasına doğru çekildiler, Hâcib Beytegin Şuburgan kasabası civarında onlara yetişti ve orada iki taraf arasında savaş başladı. Bozulan Türkmenleri takip eden Beytegin atılan bir ok ile yaralandı ve aldığı bu yara ölümüne sebep oldu. (Aralık 1034). Beytegin'in ölümünden sonra faaliyetlerini daha da artıran ve Serahs civarına sarkmış olan Türkmenler Gazneli ordusunun önünden çekilerek Merv tarafına gittiler. Bunu haber alan Gazneli kumandan Nuştegin Hâdim kendi gulâm ve askerleri ile Merv şehrinden onların üzerine yürüdü. İki taraf arasındaki savaşta bozguna uğrayan ve çöllere kaçan Türkmenler olmuştu.

Sultan'ın Dihistân ve Taberistân Seferi

Sultan Mes'ûd bu olaylardan sonra Vezîri ile bir görüşme yaptı ve Merv tarafına giderek kışı orada geçirmeye karar verdi. Bu karar üzerine hazırlıklara başlandı ise de üçüncü bir toplantıda Mes'ûd fikrini değiştirdiğini bildirdi. Ona göre; Türkmenler hakkında alınan tedbirler yeterlidir ve Nişabur tarafına gitmeye karar vermiştir. Bu suretle Batı tarafında bozulmuş işlerin düzeltilmesi sağlanacak ve Cürcanlılar iki yıllık ödemedikleri vergiyi göndereceklerdir. Vezir ve devlet ilerigelenleri bu fikri beğenmemekle beraber kabul etmek zorunda kaldılar. Fakat toplantıdan sonra kendi aralarında yaptıkları konuşmalarda bu fikrin hatalı olduğunu belirttiler.

Sultan Mes'ûd Serahs'dan hareketle Nişabur'a geldi ve burada da devlet ilerigelenleriyle bir toplantı yaptı. Vezir Horasan'ı bu karışıklık içinde bırakarak Dihistân'a gitmenin doğru olmayacağı görüşünde ısrar ediyordu. Ancak Sultan da kararında ısrarlı idi, onun fikri devlet ilerigelenleri tarafından çaresiz kabul edildi. Nitekim Sultan Mes'ûd 25 Ocak 1035 tarihinde Nişabur'dan ayrılarak Cürcan'a ulaştı. Buranın hâkimiyetini elinde tutan Ebû Kâlicâr ve öteki Cürcan reisleri Sultan ve Gazneli ordusunun geldiğini duyunca korkularından kaçmayı tercih ettiler. Sultan daha sonra Cürcan'dan ayrılarak Esterâbâd ve Sarî şehirlerine uğradı ve oradan Âmül'e ilerledi. Âmül reisleri ve halk temsilcileri Sultan'ın huzuruna gelerek itaatlerini bildirdiler. Sultan bu itaatten memnun kalarak Âmül'ün haracının bağışlandığını bildirdi. Mes'ûd daha sonra Nâtıl şehrini şiddetli bir savaştan sonra zabt etti. Ancak o Nâtıl'da gördüğü mukavemetin karşılığını talihsiz Âmül halkından çıkarmak maksadıyla şehirden bir milyon dinarlık bir harac istedi. Bu haracı ödemeyen Âmül şehri Gazneli askerler tarafından yağmalandı. Sultan Âmül'e yaptığı bu seferden dolayı pişman olmuştu. Çünkü o bu seferden bir kâr sağlamamış, ayrıca bölge halkı da bundan zarar görmüştü.

Gazneliler'in Nesâ Yenilgisi

Sultan Cürcan'a ulaştığı zaman (19 Mayıs 1035), Horasan Divanı reisi Surî'den haberciler gelmişti. Bu haberciler Selçuklular'ın Surî'ye göndermiş oldukları mektubları getirdiler. Selçuklular bu mektubda Horasan'a gelmelerinin sebeblerini belirterek bundan sonra Gazneli Devleti'nin halkı olacaklarını, içlerinden birini sarayda bulunduracaklarını, geri kalanların hükümdarın her emrettiği işi yapmaya hazır olduklarını bildirerek bu hizmetlerine karşılık Nesâ ve Ferâve şehirlerinin kendilerine verilmesini istiyorlardı. Sultan Mes'ûd bu mektuba çok kızdı ve Türkmenleri Horasan'dan çıkarmak için hazırlıklara başladı. Bu arada Mes'ûd Cürcan'dan ayrılarak Nişabur'a gelmiş (2 Haziran 1035) ve Türkmenler üzerine gönderilecek Gazneli ordusuna kollektif bir sistem içinde on kumandan ve onların başına da Hâcib Beytoğdı tayin edilmişti. Böyle bir kumandanlık sisteminin oluşmasına, tecrübeli ve tecrübesiz kumandanların bir araya gelmesine Hâcib Beytoğdı itiraz etti ise de, bu itiraz Sultan tarafından kabul edilmedi. Nihayet onbeşbin atlı ve ikibin de saray gulâmından oluşan ve fillerin de yer aldığı Gazneli ordusu Nesâ tarafına hareket etti.

Bu sefer sırasında Gazneli ordusunun düzeni; Selçuklular'ın pusu kurarak boş bıraktıkları çadırlar ve hayvanlara, ganimet elde etmek için, saldırmaları sonucu bozuldu. Bunu ikinci bir hata izledi. Tecrübesiz kumandanlar Hâcib Beytoğdı'ya haber vermeden, arkalarındaki suya ulaşmak için, emirlerindeki askerleri geriye çektiler. Gazneli ordusunun savaş düzeninin bozulduğunu gören Selçuklular pusudan çıkarak hücum ettiler. Bu hücum Gazneli ordusunun kesin yenilgisine ve bütün ağırlıklarını kaybetmesine sebep oldu. Hâcib Beytoğdı ise canını zor kurtardı. Böylece Selçuklular bu Gazneli ordusunu Nesâ yöresinde ağır bir yenilgiye uğrattılar (29 Haziran 1035). Bu sırada Nişabur'da bulunan Sultan Mes'ûd'a önce galibiyet müjdesi gelmiş, o da şenlikler yapılmasını emretmişti. Ancak ardından gelen mağlubiyet haberi Sultan'ın neşesini kaçırdı. Bu yenilgiden sonra Sultan devlet büyükleri ile bir toplantı yaptı. Toplantı sırasında herkes yenilgi için bir sebep

ararken, Ebû Nasr Mişkan en acı tenkidi yaptı. O Sultan'a eğlenceden el çekmesini, ordunun sevgisini kazanmasını, devlet büyüklerinin düşünce ve görüşlerine önem vermesini söyledi. Sultan da onun söylediklerine hak verdi. Daha sonra Selçuklular ile yapılan görüşmeler neticesi, Gazneliler Devleti Musa Yabgu'ya Ferâve'yi, Çağrı Bey'e Dihistan'ı ve Tuğrul Bey'e de Nesâ'yı veriyordu. Selçuklular bu üç vilâyetle yetinecekler ve üç reisten biri Gazneli Sultanı'nın huzurunda rehine olarak bulunacaktı.

Gazneliler'in bu mağlubiyet haberi üzerine Karahanlılar'dan Ali - Tegin - oğulları harekete geçerek Çağaniyan ve Tırmiz'e doğru ilerlediler. Gazneliler'in bu harekete karşı asker toplamaları ve tedbir almaları, Karahanlılar'ın geriye dönmelerine sebep oldu. Ayrıca, Arslan Hân dışında, öteki Karahanlı hanedan mensupları da Selçuklular'ın zaferine çok memnun olmuşlar ve onları isyana teşvik eden mektublar göndermeye başlamışlardı.

Öte taraftan Selçuklular'ın yanından Nişabur'a dönen Gazneli elçisinin kanaati onlara güvenilemeyeceği şeklindedir. Bu elçinin işittiğine göre "Onlar kendi aralarında Gazneliler Devletini küçümsüyorlardı." Sultan Mes'ud bu bilgiler üzerine, Selçuklular'ın hemen harekete geçeceğini tahmin etmemekle beraber, bazı tedbirler almayı faydalı gördü. Ancak o hayvanlara ot bulmanın güçlüğü sebebiyle Nişabur'da kalmanın mümkün olmadığını belirtti. Mes'ûd 25 Eylül 1035 tarihinde Nişabur'dan ayrıldı ve Herat yoluyla Belh'e gitti.

Sultan Belh şehrinde iken Ali Tegin - oğulları'nın başında bulunan Yusuf'dan bir elçi heyeti geldi. Yusuf'un elçileri olaylar sebebiyle özür dilediler. Sultan Vezirin de teşvikiyle onların özürlerini kabul etmiş ve böylece iki hanedan arasında bir barış yapılmıştı.

Sultan Mes'ûd'un Türkmenler'e Karşı Tedbirler Alması

Sultan Mes'ud Belh'de iken yaptığı işlerden birisi de başta Vezir olmak üzere Gazneli devlet büyüklerine hil'atler ve hediyeler dağıtması olmuştu. Onun bu hilatleri dağıtmaktaki gayesinin devlet büyüklerini kendisine bağlamak ve daha iyi iş görmelerini sağlamak olduğu anlaşılıyor. Bu işler görüldüğü sırada Horasan bölgesi, Büst, Serahs ve Cüzcanan şehirlerinden gelen mektublarda; Selçuklular'ın tekrar faaliyete geçtikleri, her yerde halkı incittikleri ve birçok kötülükler yaptıkları, eğer bu husûsda yeterli tedbirler alınmadığı takdirde Horasan'ın harab olacağı bildiriliyordu. Sultan Mes'ud bu haber üzerine Vezir ve öteki devlet büyükleriyle bu konuyu görüştü. Neticede Büyük Hacib Sübaşı'nın onbin atlı ve beşbin piyadeyle Horasan'a gitmesi ve bu bölgenin acele temizlenmesi kararlaştırıldı. Sultan Mes'ûd bu orduyu Türkmenler üzerine gönderdikten sonra Belh'den ayrılarak başkent Gazne'ye döndü (20 Mayıs 1036). O oğlu Şehzâde Mecdûd'u Hindistan Emîri tayin ederek Lahor'a göndermişti.

Alâüddevle Muhammed Kakuyî'nin İsyanları ve Batı'daki Olaylar

Isfahan hâkimi Alâüddevle Muhammed, Sultan Mes'ûd'a tâbi olmaktan vazgeçerek bağımsızlığını elde etmek istemişti (1034). Fakat müttefiki Ferhat b. Merdavic'in ölümüyle, Alâüddevle'nin bağımsızlık ümidi kayboldu. Bu durumda o Huzistân'a kaçtı. Onun bu yokluğu sırasında Isfahan'daki hazineleri Gazneli kuvvetleri tarafından yağmalandı. Gazneliler'in eline geçenler arasında Alâüddevle'nin koruyucusu olduğu meşhur bilgin İbn Sinâ'nın kütüphanesi de vardı. Bu kütüphane daha sonra Gazne'ye nakledildi. Bir süre için hareketsiz kalan Alâüddevle 1036 yılında geri döndü ise de tekrar başarısızlığa uğrayarak kaçmak zorunda kaldı. O bu mücadele sırasında ordusunu Türkmen yardımcı kuvvetleriyle takviye ediyordu. Neticede Alâüddevle ile Gazneliler arasında barış yapıldı. Gazneliler'in bu barışı kabul etmeleri, gittikçe artan Türkmen baskısı sebebiyle Cibâl bölgesini böyle bir savaş durumu içinde bırakmak istememelerinden kaynaklanıyordu. Nihayet Alâüddevle Isfahan'ı da ikta suretiyle Sultan Mes'ûd'dan almaya muvaffak olmuştu (1036 yılı sonu).

Selçuklular'ın başarılarından cesaretlenen Irak'daki Türkmenler de harekete geçerek Rey şehrine yürüdüler. Onlar yolları üzerinde bulunan Dâmegan ve Simnan gibi şehirleri yağmaladılar. Gazneli kumandan Taş Ferraş fillerin de yer aldığı üçbin kişilik ordusuyla Türkmenler'e karşı harekete geçti. İki taraf arasında Rey civarındaki savaşı Türkmenler kazandılar. Türkmenler Taş Ferraş'ı esir ettiler ve daha önce kendilerinden öldürülenlerin intikamını almak maksadıyla onu parçaladılar. Bu başarıdan sonra Türkmenler Rey şehri önünde göründüler. Buradaki Gazneli görevli Ebû Sehl Hamduy yardım almak ümidi kalmayınca şehri kaderiyle baş başa bırakarak Horasan'a çekildi. Onun gidişiyle Gazneliler'in batıdaki hâkimiyetleri de kesin olarak sona eriyordu (Şubat 1038). Alâüddevle Muhammed, Ebû Sehl'in ayrılmasından hemen sonra, emrindeki bazı Türkmen yardımcı kuvvetleriyle, Rey şehrini işgâl etti.

Selçuklular'ın Harekete Geçmesi ve Alınan Tedbirler

Öte taraftan Sultan Mes'ûd Kurban Bayramını (4 Ekim 1036), Gazne'de kutlamış ve ertesi günü takip edilecek hareket hakkında devlet büyükleriyle bir toplantı yapmıştı. Bu toplantıda; Sultan'ın beraberinde Vezir olduğu halde önce Büst tarafına gitmesi, tehlikeli bir durum meydana çıktığı takdirde Herat'a yönelinmesi, yoksa oraya Vezir'in gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca Şehzâde Mevdud ve Başkumandan Ali Dâye de kuvvetli bir orduyla Belh'e gidecek ve orada kalacaktı. Bu suretle Horasan Gazneli büyükleri ve askerleriyle dolu olacak ve bir olay ânında hemen müdahale edilecekti. Nitekim bu kararlar tatbik edildi ve Sultan Mes'ûd 7 Ekim 1036'da Büst'e gitmek üzere Gazne'den ayrıldı.

O Büst'e çok yakın bir yerde konakladığı sırada Selçuklu Beyleri'nin gönderdiği iki elçi Gazneli ordugâhına geldiler. Selçuklular, daha önce kendilerine verilen yerlerin idareleri altındaki insanlara yetmediğini ileri sürerek Merv, Serahs ve Bâverd gibi şehirlerin de bu bölgelere ilave edilmesini istiyorlardı. Buna karşılık onlar Sultan'ın askerleri olmayı ve her güç işde hazır bulunmayı teklif ediyorlardı. Sultan Selçuklular'ın bu isteklerine çok kızmıştı ve derhal savaş ilanına taraftardı. Ancak Vezir Selçuklular'ın henüz sükûnet içinde olduğunu, onlara tatlı - sert bir cevap verilmesini ve gelişecek olaylar sonucu barış veya savaşa karar verilmesini teklif etti. Sultan Vezir'in bu sözleriyle sakinleşti ve onun planını uygun gördü. Selçuklu elçileriyle iki - üç gün süren görüşmeler sonunda onlara güven veren, fakat oyalayıcı sözler söylendi.

Bir müddet sonra Horasan'dan Sultan Mes'ûd'a gelen mektublarda (13 Ocak 1037), Türkmenler'in muhtelif yerlere dağılarak akınlar yaptıkları bildiriliyordu. Bu haber Sultan Mes'ûd'u çok üzdü, derhal Vezîr'i çağırarak Herât'a gitmesini, Hâcib Sübaşı ve Horasan ordusuyla birleşmesini ve hazırlıklar tamamlandıktan sonra Türkmenler'in Horasan'dan çıkarılmasını emretti. Vezir emrindeki bin atlıyla Herat'a doğru yola çıktı. Bir müddet sonra Vezir'den gelen bir mektubda (19 Nisan 1037), Horasan'ı Türkmenler'den temizlemek için Sultan'ın yazı Herat'da geçirmesi teklif ediliyordu. Sultan bu fikri kabul etmemiş "Merv ve öteki şehirler askerlerimiz ile doludur. Bu bakımdan Herat'da bulunmamıza hiç lüzum yoktur." diyerek Büst'den Gazne'ye dönmüştü (28 Mayıs 1037). Daha sonra Vezir Gazneli ordusunun hazırlıklarını tamamlayarak ciddî tedbirler aldı, Hacib Sübaşı da Merv'e giderek her tarafa bir şahne gönderdi. Bu alınan tedbirler neticesi Selçuklular Nesa ve Ferave tarafına çekildiler. Sultan Mes'ûd bu haberden memnun kalarak son durumu görüşmek üzere Vezir'i Gazne'ye çağırdı.

Öte taraftan Karahanlılar'dan Buğra Han Muhammed Gazneliler aleyhine Selçukluları teşvike devam ediyor ve istedikleri kadar asker göndereceklerini bildiriyordu. Selçuklular'a giden bir Karahanlı casusunun yakalanmasından sonra Sultan Mes'ud ileri gelen devlet adamları ile görüştü ve Karahanlılar'a elçi göndermeye karar verdi. Ebû Sadık isimli bir şahsın başkanlığındaki elçi heyeti 22 Ağustos 1037 tarihinde Gazne'den ayrıldı. Bu elçi heyeti Karahanlı hüiümdarları Arslan Han Süleyman b. Yusuf ve kardeşi Buğra Han Muhammed ile birbuçuk yıl kadar süren görüşmelerden sonra görevini başarıyla tamamlamış ve Karahanlılar ile Sultan Mes'ud arasındaki dostluğu sağlamıştı.

Sultan Mes'ud'un Hansi Kalesine Seferi

Sultan Mes'ud Karahanlılar'a elçi gönderdikten sonra Hindistan'a bir sefer yapmak istediğini açıkladı. Vezir ve öteki devlet ileri gelenleri Horasan ve Irak-ı Acem'in karışıklık içinde bulunduğu bir sırada Hindistan'a sefer

yapmasının doğru olmayacağını belirttiler. Ancak Sultan bu fikirleri ve tavsiyeleri dinlemeyerek Hindistan'a gitmekte kararlı olduğunu gösterdi. Ayrıca bu sırada Şehzâde Mevdûd, Başkumandan Ali Dâye ve Vezir idaresinde bir Gazneli ordusu da Selçuklular'ın çıkaracağı bir olaya hemen müdahele edebilmek için Belh şehrine doğru hareket etti. Bundan sonra hazırlıklarını tamamlayan Mes'ud da Kâbil yoluyla Hindistan'daki Hansi Kalesi'ne gitmek üzere Gazne'den ayrıldı (6 Ekim 1037). Gazneli ordusu Hansi'ye ulaştı ve Çavlıanlar'ın elinde bulunan bu müstahkem kalenin eteğinde ordugâh kurdu. Burası şimdiye kadar zabtedilememiş olması nedeniyle "Bâkire" kalesi adını taşıyordu. Gazneli ordusu bu kaleyi kuşattıktan sonra savaşa başladı, fakat kaledekiler şiddetle mukavemet ediyorlardı. Sultan kendi hassa kuvvetlerine bahşiş vererek daha gayretli savaşmalarını sağladı. Nitekim bunun faydası görüldü. Gazneli ordusu tarafından beş tünel kazılması sonucu kale duvarı yıkıldı. Bu suretle içeri giren Gazneli ordusu Hansi Kalesi'ni zabtetti (31 Aralık 1037).

Sultan Mes'ud'un bu seferi sırasında Gazneliler tarafından başka kaleler de zabt edilmiş ve itaat altına alınmıştır. Hansi'den sonra Gazneli ordusu Delhi'nin yirmiüç mil kuzeyinde bulunan Sunipat kalesine yöneldi. Buranın hakimi Cay Dibay kurtuluşu kaçmakta buldu. Sultan'ın emriyle kale yağmalandı ve içinde putların bulunduğu mabetler yıkıldı. Gazneliler ordusu daha sonra Delhi'nin yüz mil kadar doğusundaki Rampur olması muhtemel şehre doğru ilerledi. Buranın hakimi de Sultan'a itaat ettiğini bildiren haber ve hediyeler gönderdi. Sultan onun itaatini ve hediyeleri kabul ederek geriye döndü ve 11 Şubat 1038'de Gazne'ye ulaştı.

Gazneliler'in Talhâb Bozgunu

Sultan Mes'ud'un Hindistan gazasında kazandığı başarının sevinci, Horasan'dan gelen haberler nedeniyle çok kısa sürmüştü. Sultan'ın yokluğu sırasında Türkmenler Talekan ve Faryab'ı yağma etmişlerdi. Zarara uğrayan başka yerler de vardı. Belh'de bulunan Gazne ordusunun kış mevsiminde Türkmenler'e karşı harekete geçmesi mümkün olmamıştı. Sultan bu haberi duyunca Hindistan'a yaptığı sefer dolayısıyla pişmanlık duydu. Öte taraftan Şehzade Mevdûd ve Başkumandan Ali Daye de Belh'den Gazne'ye dönmüşlerdi (24 Mart 1038).

Selçuklular ile savaşacak olan Gazneli kumandan Sübaşı bu sırada Nişabur'da idi. Ancak bu kumandan Selçuklular ile kesin bir savaşa cesaret edemiyor, aynı zamanda işi ticarete dökerek askerlere sattığı buğdaydan kazandığı paralarla kesesini dolduruyordu. Sultan Mes'ud bu durumu öğrendiği zaman onu azarlayan ve ihtarda bulunan mektublar göndererek savaşa teşvik ediyordu. Nihayet bu baskılara dayanamayan Sübaşı Selçuklular ile bir meydan savaşı yapmak için Sultan'dan izin istedi. Sultan Mes'ud Selçuklular'ın durumu hakkında bilgi aldıktan sonra Hacib Sübaşı'ya bir meydan savaşı

için gerekli izni verdi. Sübaşı, Sultan'dan aldığı emir üzerine Nişabur'dan harekete geçti ve Selçuklular ile Serahs civarındaki Talhâb denilen yerde karşılaştı. İki taraf arasında sabahtan öğleye kadar devam eden şiddetli savaşta Gazneli ordusu ağır bir yenilgiye uğradı ve bütün ağırlıkları Selçuklular'ın eline geçti (1038 yılı Mayıs ayı sonu). Hacib Sübaşı beraberinde ancak yirmi gulam olduğu halde Herat'a gelebilmişti.

Bu yenilgiden sonra Sultan Mes'ûd Vezir ile son durumu görüşürken Harezm bölgesinin Şâh Melik'e verilmesini öne sürdü. Daha önce de bunu arzulamış olan Vezir bu fikri kabul etti. Böylece Selçuklular'ın başdüşmanı Şâh Melik Harezm bölgesine tayin edilerek ondan yararlanılmaya çalışıldı.

Selçuklular'ın Nişabur'u İşgali

Selçuklular Sübaşı idaresindeki Gazneli ordusuna karşı zafer kazandıktan sonra Nişabur'u işgal ettiler. Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yınal, Sübaşı'nın mağlubiyetinden oniki gün sonra Nişabur'a gelmiş ve şehrin teslimini istemişti. Halkın ileri gelenleri yaptıkları toplantı sonucu bir savaşa girişmeden şehri Selçuklular'a teslime karar vermişlerdi. İbrahim Yınal şehre girmiş ve aynı zamanda durumu Tuğrul Bey'e bildirmişti. Böylece Sultan Mes'ud adına okunan hutbe "Sultan ül-muazzam-Büyük sultan" unvanıyla Tuğrul Bey adına çevrildi (Haziran 1038). Bu olaydan on gün kadar sonra da Tuğrul Bey Nişabur'a gelmiş ve Sultan Mes'ud'un tahtına oturmuştu. O şehir halkına son derece âdil davranacağı hususunda söz verdi.

Sultan Mes'ud bu durumu öğrenince Nişabur ileri gelenlerine harekete geçtiğini bildiren ve onların maneviyatlarını yükselten mektublar gönderdi. Mes'ud daha sonra Vezir'den Velvaliç şehrine gelerek ordunun ve özellikle hayvanların ot ihtiyacını karşılayacak hazırlıklar yapmasını istedi. Sultan da hazırlıklarını tamamladıktan sonra ellibin kişiye yaklaşan ordusuyla 6 Ekim 1038'de Gazne'den ayrıldı.

Böritegin Üzerine Sefer

Karahanlılar'dan Ebu İshak İbrahim b. I. Nasr, Ali Tegin-oğulları'nın eline esir düşmüş, fakat buradan kaçmayı başararak Özkend'de bulunan kardeşi Aynüddevle Muhammed'in yanına sığınmıştı. Bu sırada Böritegin ünvanını taşıyan İbrahim orada da kalamayacağını anlamış, muhtemelen kendisine sığınacak yeni bir yer bulmak maksadıyla Gazneli veziri Ahmed b. Abdüssamed'e bir mektub yazmıştı. Vezir de bu durumu Sultan'a bildirerek Böritegin ile dost olmak gerektiğini öne sürdü. Ancak Böri Tegin, Mes'ud'un verdiği cevabdan memnun kalmıyor, Ali Tegin-oğulları'nın eline düşerse Gazneliler'den bir yardım göremeyeceğini anlayarak bir Türk kabilesi olan Kumeciler'in arasında kaçıyordu. Böritegin daha sonra etrafına üçbin kadar atlı toplayarak Gazneliler toprakları üzerindeki halka zararlar vermeye başladı. Sultan Mes'ud bu haberler üzerine Selçuklular'a karşı yürütülen seferden vazgeçerek önce Böritegin meselesini çözümlemek kararını verdi. Böritegin onun bu kararını öğrendiği zaman, Vezir'e mektup yazarak olaylardan habersiz olduğunu ve Mes'ud'un huzuruna gelmek istediğini bildirdi. Sultan ise Böritegin üzerine bizzat yürümekte kararlı idi. Nihayet öteki devlet ileri gelenlerinin ve kumandanların tepkisi üzerine Mes'ud, Sipehsalar Ali Dâye'yi onbin kişilik bir kuvvetle Böritegin üzerine Huttelan tarafına gönderdi (26 Ekim 1038).

Sultan Mes'ud da Cüzcân'dan hareket ederek Belh'e geldi ve Başkumandan Ali Dâye'yi de bu şehre çağırdı. Çünkü Sultan fikrini değiştirmiş ve Böri Tegin üzerine kendisi sefere çıkmaya karar vermişti. Nitekim o bu maksadla hazırlıklara girişti ve kış mevsiminin başladığı bir sırada Böri Tegin'in bulunduğu yönde yürüyüşe başladı. Gazneli askerlerin soğuk ve kardan bu seferde çektiği sıkıntı ve zorluk her türlü tasvirin üstünde idi. Buna rağmen Sultan inadından vazgeçmeyerek yürüyüşe devam ediyor ve iradesiyle her türlü zorluğu yeneceğini düşünüyordu. Fakat bu sırada gelen başka bir haber Sultan'ı daha ileri gitmekten ve bütün askerlerin ölümüne sebep olmaktan vazgeçirdi. Bu habere göre, Çağrı Bey kuvvetli bir orduyla Cüzcân üzerine yürümüştür ve Ceyhun kenarına ulaşarak muhtemelen bu nehir üzerindeki köprüyü yıkacaktır. Sultan Mes'ûd bu haberden son derecede telaşa düşerek izlemekte olduğu hareketi değiştirdi. Ayrıca Böri Tegin de bulunduğu yerden ayrılarak başka bir tarafa gitmişti. Sultan onu yakalamaktan ümidini kesti ve Ceyhun üzerindeki köprünün de yıkılmasından korkarak acele geri döndü ve Tırmiz'e ulaştı (25 Ocak 1039). Sultan'ın geri döndüğünü işiten Böri Tegin fırsatı kaçırmamış, Gazneli ordusunun ağırlıklarının bir kısmını ele geçirmişti. Mes'ûd ise Tırmiz'den ayrılarak Belh şehrine geldi. Bu sırada Çağrı Bey de Faryâb ve Şuburgan'a giderek etrafı yağmalamıştı. Bu arada on Türkmen atlısı Sultan'ın Belh'de konakladığı bahçenin yanına kadar gelerek dört Hindli piyadeyi öldürmüşler ve Mes'ûd'a âit bir fili de çalıp götürmüşlerdi. Bu olay artık Gazneliler Devleti'nin temellerinin çürüdüğü ve Gazneli askerlerin ve devlet büyüklerinin görevlerinde sorumsuz ve tedbirsiz davrandıkları hakkında halkda mevcut olan görüşleri kuvvetlendirmişti. Nitekim halk "Bu adamlar o kadar gaflet içindeler ki, düşmanları Sultan'ın filini bile götürebiliyorlar." diyerek hislerini belli ediyordu. Sultan Mes'ûd bu haber sebebiyle çok üzüldü, fil bekçilerine ağır hakaretlerde bulundu, onlardan filin bedeli olarak yüzbin dirhem alınmasını ve bu olayda ihmali görülen Hindli fil bekçilerinden birkaç tanesinin döğülmesini emretti.

Ulya-âbâd Savaşı

Bu olaylardan sonra Çağrı Bey'in hâcibi olan Altı adındaki bir Türkmen emrindeki ikibin atlıyla Belh civarındaki iki köyü yağmalamıştı. Sultan Mes'ûd'un gönderdiği Gazneli kuvvetler karşısında Altı ve emrindekiler Ulya-âbâd'a çekildiler. Bu durumdan haberdar olan Çağrı Bey cesaretlendi ve Şuburgan'dan Ulya-âbâd'a geldi. Sultan Mes'ûd otuz filin de yer

aldığı ordusunu hazırlayarak harekete geçti. İki taraf arasında 6 Nisan 1039 tarihinde şiddetli bir savaş başladı. Gazneli ordusunda muhtelif sınıflara mensup askerlerden başka altıbin de saray gulâmı vardı. Gruplar hâlinde yapılan savaşta bir sonuç alınamayacağını anlayan Sultan Mes'ûd'un bin gulâm ile Çağrı Bey'in emrindeki Türkmenler üzerine hücum etmesi savaşın gidişini değiştirdi. Türkmenler bozguna uğrayarak çöllere çekildiler. Gazneli askerler bu kaçanları takip etmek istedilerse de, Sultan çölde takibin tehlikeli olacağını söyleyerek onları engelledi. Ayrıca o Selçuklu esirlere iyi davranarak serbest bırakmıştı. Mes'ûd 14 Nisan 1039'da Belh şehrine döndü.

Böritegin'den Elçi Gelmesi

Bu savaştan biraz sonra Karahanlı Böritegin'den Sultan Mes'ûd'un huzuruna bir elçi geldi. Böritegin gönderdiği mektubda hatasını itiraf ediyor ve kusurunun bağışlanmasını rica ediyordu. Bu sırada Çağaniyan bölgesinin hâkimi genç yaşta ölmüş ve yerine geçecek erkek çocuk bırakmamıştı. Böritegin de Çağaniyan'daki Kumeciler'in desteğini sağlamıştı. Bu bakımdan Sultan adı geçen bölgenin idaresini Böritegin'e verdi. Sultan'ın maksadı Böritegin'i kendi tarafına çekip, Selçuklular'ın ittifakından ayırmaktı. O Türkmenler ile savaşırken, Mâverâünnehir yönünden emîn olmak istiyordu. Bu suretle Sultan, Böritegin ile Ali Tegin - oğulları'nın arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak birbirleriyle çarpıştıracak, onların Ceyhun'u geçmelerine engel olacaktı. Bu Sultan için uygun bir plan olarak gözüktüyse de tatbikatta o kadar başarılı değildi. Bir az sonra Böritegin Çağaniyan'ı işgâl etti. Fakat bu işgâl şimdiye kadar Gazneliler'e taraftar ve Türkmenler'e karşı olan Ali Tegin - oğulları'nın Sultan'dan nefret etmelerine sebep oldu. Böritegin de, kendisine yaptığı bütün iyi niyet gösterilerine rağmen, Sultan'a güvenemiyordu. Onun fırsat bulur bulmaz, kendisini ezeceğini biliyor, bu bakımdan sahte bir dostluk gösteriyordu. Bir süre sonra Sultan ile Selçuklular arasında yeni bir savaş başlar başlamaz, Böritegin de Selçuklular'ın tarafını tuttu.

Serahs Savaşı

Sultan Mes'ud 12 Mayıs 1039 tarihinde Serahs'a gitmek üzere Belh şehrinden ayrıldı. Onun emrindeki kırk - ellibin kişilik ordu teçhizat bakımından mükemmeldi. Bu Gazneli ordusunun karşısına çıkacak bütün Türkistan ordularını yenebilecek güçte olduğu söyleniyordu. Sultan Ramazan ayının başında (27 Mayıs 1039) Talekan şehrine geldi ve orada iki gün kaldıktan sonra ordusunu düzene sokarak yürüyüşe devam etti. Bu sırada haberciler, Tuğrul Bey'in Nişabur'dan, Musa Yabgu'nun da Merv'den Serahs'a geldiğini bildirdiler. Çağrı Bey de zaten orada idi. Söylendiğine göre Selçuklular'ın yirmibin atlısı vardı. Öte taraftan Sultan Mes'ud daha önce Selçuklular tarafına kaçan Gazneli askerlere de güvenmekte idi. O savaş sırasında bu kaçak askerlerin kendi sancağını görünce geri döneceğini sanıyordu. Çünkü o bunun

için para sarfetmişti. Ancak Mes'ûd çok geçmeden yanıldığını gördü. İki ordu arasında Talhâb denilen yerde başlayan öncü savaşlarında, daha çok Selçuklular tarafına geçen Gazneli askerler Sultan'ın ordusuna karşı çarpıştılar. Onların kendi tarafına geçeceğini sanan Sultan Mes'ud bu suretle aldatıldığını anlamış oldu. Sultan Mes'ud Ramazan ayı sebebiyle kan dökmemek için savaşmıyor, Bayram'dan sonra bir meydan savaşı yapmak istiyordu. Bu sebebten iki taraf arasındaki çarpışmalar Ramazan ayı'nın sonuna kadar sürdü. Bayram'ın ertesi günü Sultan Mes'ud ordusunu tekrar savaş düzenine sokarak harekete geçti, Tuğrul Bey, Çağrı Bey ve Musa Yabgu idaresindeki Selçukluları Serahs çölündeki savaşta bozguna uğrattı (27 Haziran 1039). Mes'ud çekilen Selçuklu kuvvetlerini yarım fersah kadar izledi. Daha sonra da Pîrî adında bir kumandan idaresinde bir miktar asker Selçuklular'ın peşine gönderildi. Ancak Pîrî ve emrindekiler korkuya kapılarak görevlerini yerine getirmediler. Onlar ordugâhtan biraz uzaklaştıktan sonra uygun bir yerde istirahat ettiler ve geri dönerek kimseyi bulamadıklarını söylediler. Herkes onlara inanmıştı, aslında hakikat hiçte öyle değildi.

Sultan Mes'ud 30 Haziran günü Serahs'a ulaşarak bir su kenarında konakladı. İşte bu sırada Selçuklu öncüleri tekrar göründü, bunlar daha sonra Gazneliler'in kenarında konakladıkları suyun yönünü değiştirdiler. şimdi Gazneli ordusunu meşgul eden en önemli mesele su bulmak olmuştu. Gazneli kuvvetleri Selçuklular üzerine yürüdü. İki taraf arasındaki savaş ikindi vaktine kadar sürdü, gerek Gazneli ve gerekse Selçuklu ordusundan çok sayıda ölü ve yaralı vardı. Savaştan dönen Gazneli ordusu mensupları galibiyet genellikle Selçuklular'da kaldığından üzgündüler. Ordudaki gizli haberciler ise Sultan'a askerlerin gevşek ve zayıf durumda olduğunu bildirdiler. Ayrıca kumandanlar da ot kıtlığından ve yoksulluktan şikâyetçi idiler. Sultan gizlice ordunun içine girmiş ve kumandanların söylediklerini gözleriyle görmüştü.

Gazneliler ile Selçuklular Arasında Geçici Barış

Bu olaylardan sonra Gazneli veziri Sultan'a Selçuklular ile bir andlaşma yapmak fikrini savunmuş, devlet ilerigelenlerinin de katıldığı bir toplantıda uzun görüşmelerden sonra bu fikir kabul edilmişti. Gazneli elçisi olarak Ebû Nasr Zevzenî seçildi. Vezir'den gerekli talimatı alan Ebû Nasr Selçuklular'ın yanına gitti. Selçuklu reisleri elçinin gelişinden sonra toplanarak durumu görüştüler. Neticede onlar da Gazneli Veziri'nin barış teklifini kabule karar verdiler. Bu andlaşma şartları şöyle idi :

a) Gazneliler geri dönecek ve Herât'a gidecek,

b) Selçuklular daha önce bulundukları vilâyetlerde kalacaklar,

c) Halka taarruz etmemek ve mallarına el koymamak şartıyla Nesâ, Bâverd, Ferâve ve çevresi Selçuklular'a teslim edilecek.

d) Selçuklular hâlen hâkim oldukları üç yerden (Nişabur, Serahs ve Merv) çekilecek ve onlara verilen vilâyetlere gidecekler,

e) Gazne ordusu Herât'a çekildiği zaman Selçuklu elçileri de buraya gelecek ve kesin andlaşma işi orada ele alınacaktı.

Selçuklular bu şartları kabul ettikten sonra kendilerine verilmiş olan yerlere doğru çekildiler. Gazneli elçisi ordugâhına döndüğü zaman Vezîr'e Selçuklular hakkındaki görüşlerini açıklamış, onların bu fırsattan yararlanarak hazırlık yapmayı uygun gördüklerini, Gazne ordusu Herât'a döndüğü zaman eski hareketlerini tekrarlayacaklarını ve Selçuklular'a güvenilmemesi gerektiğini belirtmişti. Buna karşılık Gazneli Veziri de kendisine güvenmekte, o da hazırlık yapacağını ve tedbirler alacağını, Selçuklular rahat durursa üzerlerine gidilmeyeceğini ifade etmişti. Gazneli ordusu bu geçici barıştan sonra Herât'a ulaştı (Ağustos 1039).

Sultan Mes'ûd birkaç gün istirahat ettikten sonra her tarafa öncü kuvvetleri gönderdi. Bunlar görev alanlarına giderek oralarda Gazneli hâkimiyetini tekrar sağladılar. Her tarafta vergi memurları yeniden işe başlayarak paralar topladılar. Böylece Sultan Selçuklu işgâli altında kalan topraklar üzerinde idarî teşkilâtı yeniden düzenlemeye çalışıyordu. Mes'ûd Herât'a geldikleri zaman Selçukluları karşılayarak taraftarlık göstermiş, isteyerek veya istemeyerek onları övmüş olan kimseleri cezalandırmaya başladı. Nitekim o kendisine nasihat eden şâir Mes'ûd Râzî'yi Hindistan'a sürdü. Çünkü Mes'ûd Râzî şiirinde "Muhalifler karıncalar idiler, yılan oldular. Yılan olmuş karıncalardan çabuk öç al. Bundan böyle onlara zaman verme, Zira yılan zaman bulursa ejderha olur." demişti.

Sultan Mes'ûd Herât'da iken Tuğrul Bey'in Nişabur'a döndüğünü, Çağrı Bey'in Serahs'da kaldığını öteki Türkmenler'in Nesâ ve Bâverd'e gittiklerini öğrendi. Bu durum Selçuklular'ın andlaşma şartlarına uymayarak işgâl ettikleri yerlerden çekilmediklerini gösteriyordu. Sultan Mes'ûd Herât'daki hazırlıkların yanısıra Cürcân hâkimi Ebû Kâlicâr ve oradaki görevlilerden Ebû Sehl Hamduy ve Surî'ye mektup gönderdi, Tus ve Nişabur tarafına yürüyeceğini haber vererek onların da Nişabur'da bulunmalarını emrediyor, dünyayı Selçuklular'dan temizleyeceğini bildiriyordu. O Kurban Bayramını Herât'da kutladı (2 Eylül 1039) ve büyük bir merasim yaptırdı. Bayram günü atlı ve yaya askerler bütün silah ve teçhizatları ile meydana geldiler, sözüne güvenilir yaşlılar bütün ömürleri boyunca böyle bir ordu görmediklerini söylediler.

Fakat Selçuklular da boş durmuyorlar, her taraftan gelen mektublara göre, onlar da gelecekteki bir savaş için hazırlanıyorlardı. Bu sırada Selçuklular Karahanlılar'dan Böritegin'e yardımcı olarak onun Ali Tegin-oğulları'nı mağlup etmesini sağlamışlardı. Bu sayede Böritegin'in Mâverâünnehr'i ele geçirmesi yakınlaşmıştı. Selçuklular Hârezmşâh Altuntaş'ın oğlu İsmâil Handan ile de dost idiler. Ceyhun nehri her taraftan aşılmış ve Ho-

rasan'ı yağmalamak için akın akın insanlar gelmeye başlamıştı. Mektublarda anlatılan bir olay bu devrede Horasan'daki Gazneli otoritesinin nasıl sıfıra indiğini gayet güzel gösterir. Âmül'de tek eli, tek ayağı ve tek gözü olan ihtiyar bir kadın gördüler elinde bir kazma vardı. Niçin geldiğini sordukları zaman, Horasan ülkelerinin hazinelerinin yerin altından çıkarıldığını işittim. Biraz da ben götüreyim diye geldim." şeklinde bir cevap verdi. Bu mektubdan çıkan neticeye göre; artık herkes Mes'ûd'un idaresinin çökmekte olduğunu anlamış ve ortada otoritesiz kalan Gazneli Devleti'nden birşeyler koparmak istemiştir. Bu durumu anlamayan tek kişi belki de Sultan Mes'ûd'dur.

Sultan Mes'ud'un Nîşâbûr'a Yürümesi

Sultan Mes'ûd Gazne'den istediği teçhizat ve askerler geldikten sonra 9 Kasım 1039'da Herat'dan ayrılarak Buşenc'e doğru ilerledi. Onun emrindeki ordu savaş filleriyle, ağırlığı hafif çok sayıda piyade ve atlılardan oluşuyordu. Sultan Buşenc sahrasında ordusunu savaş düzenine soktu. Bu düzene göre; Sultan merkeze, Sipehsalar Ali sağ kanata ve Büyük Hacib Sübaşı da sol kanada kumanda edecekti. Ayrıca bu orduda elli tane seçkin fil vardı. Tuğrul Bey bu sırada Nişabur'da idi. Sür'atle hareket eden Sultan Mes'ud doğrudan Nişabur'a gidecek olursa, Tuğrul Bey'in kaçacağını bildiği için önce Tus şehrine yürüyüp onu şaşırtmak istiyordu. Bu durumda Tuğrul Bey Nişabur'dan daha geç harekete geçecekti. Mes'ud düşündüğünü uygulamak için bulunduğu yerden sür'atle Tus'a doğru ilerledi. Tuğrul Bey ise yol üzerine yerleştirdiği gözcüler vasıtasıyla Mes'ud'un geldiğini ve yolları kapatacağını öğrenerek sür'atle Nesa tarafına çekildi. Bu hususda kendisine şansı da yardımcı olmuştu. Sultan Mes'ud'un rahatsızlanması ve bindiği filin sürücüsünün hayvanı yavaş sürmesi, Tuğrul Bey'e yaramıştı. Daha sonra Sultan sür'atle yürüyüşe devam etti ise de, Tuğrul Bey'i yakalayamadı. Gazneli öncüleri Habûşân kasabasına geldiği zaman, Tuğrul Bey'in buradan biraz önce ayrılmış olduğunu anladılar. Sultan Mes'ud ordusunu Habûşân'da iki gün dinlendirdi ve bu sırada yanına gelen Ebû Sehl Hamduy ve Surî'ye derhal Tuğrul Bey'in ayrıldığı Nişabur'a gitmelerini ve bu şehri zabt etmelerini buyurdu. Onlar gittikten sonra Sultan da atlılar ile Bâverd'e bir akın yaptı. Bu sırada Tuğrul Bey Bâverd'e gelmiş ve kendisinden önce oraya ulaşmış olan Çağrı Bey ve öteki Türkmenleri bulmuştu. Selçuklular henüz şehri terketmişti ki, Sultan Mes'ud Bâverd sahrasına ulaştı. Eğer Gazneli kuvvetleri biraz daha sür'atli hareket etselerdi, Selçukluları yakalamaları işten bile değildi. Selçuklular ise süratle Nesâ'ya çekildiler. Ertesi gün Gazneli ordusu Nesâ'ya doğru yürüdü. Bütün bölge korku ve heyacan içinde kaldı. Selçuklular bu devamlı takip sebebiyle çok güç durumlara düşmüşlerdi. Sultan Mes'ud birkaç gün Nesa'da kaldı, bu sırada Harezm'de bulunan bir grup asker ve kumandanlar gizlice haber göndererek Sultan'a olan sada-

katlarını bildirdiler. Öte taraftan Gazneli askerler hayvanlarına ot bulamadıkları için sızlanmaya başladılar. Bu durumda Sultan Nesâ'dan ayrılmak zorunda kaldı ve 16 Ocak 1040 tarihinde Nişabur'a girdi.

Sultan Mes'ud'dan bir süre önce Nişabur'a gelmiş olan Surî, Tuğrul Bey'in oturduğu tahtı parçalatmış ve parçalarını fakirlere vererek yenisini yaptırmıştı. Ayrıca Selçuklular'ın kullandıkları ahırları da yıktırmıştı. Ancak Surî bütün gayretine rağmen yirmi günlük ot toplayabilmişti. Bu sırada Nişabur tamamiyle harab olmuş, sadece birkaç bina ayakta kalmıştı. Şehirde yiyecek namına birşey bulunmuyordu. Açlıktan birçok ailenin bütünüyle yok oldukları görülüyordu. Sıkıntı çeken yalnız halk değildi, Gazneli ordusu da yiyecek ve binek hayvanları için de ot sıkıntısı çekiyordu. Sultan Mes'ud da bizzat ordunun ihtiyacını sağlamakla uğraşıyordu. Ot kıtlığının gittikçe artması üzerine Damğan'a kadar develer yollanarak oradan ot getirildi. Türkmenler de kıtlık ve yokluk içinde olduklarından kendi dertleriyle meşgul idiler, bu sebeble Gazneliler'e ot getirenlere dokunmamışlardı.

Sultan Mes'ûd'un Serahs'a Hareketi

Sultan Mes'ud 16 Mart 1040 tarihinde Tus şehrine doğru yola çıktı. O müsait bir sahrada konakladığı sırada; Serahs, Baverd, Nişabur ve çevredeki yol başlarına öncü kıtaları gönderdi. Öte taraftan Selçuklular da harekete geçerek Serahs'a gelmişler ve onlar da öncü birlikler çıkarmışlardı. Her iki taraf da dikkatli idiler. Sultan Mes'ud ordusunu savaş düzenine sokmuştu. Buna rağmen o askerin büyük kısmıyla Selçuklular'ın üzerine yürümüyor, buğdayın gelmesini bekliyordu. Ancak kıtlık hala sürmekte idi. Gazneli kumandanlar ot bulunamadığı için ordunun isyan etmesinden korktular ve durumu Sultan Mes'ud'a bildirerek harekete geçilmesini istediler. Sultan bu teklifi kabul ederek Serahs'a doğru yürüyüş emri verdi (5 Mayıs 1040). Gazneli ordusu bu yolda çok sıkıntı çekti. Sultan ve ordusu 14 Mayıs günü Serahs'a ulaştı. Fakat Gazneliler bu şehirde de umduklarını bulamadılar, yiyecek ve su sıkıntısı burada da devam etti. Serahs'a geldiği zaman sıkıntıların biteceğini sanan Sultan Mes'ud ordunun perişanlığını görünce çok şaşırmıştı. O daha sonra Merv şehrine gitmeye karar verdi ve bu fikrine karşı çıkacakların boynunu vurduracağını söyledi.

Öte taraftan devlet ilerigelenlerinin bütün dikkatine rağmen Gazneli ordusunda çözülmeler başlamış, Sultan ile kumandanlar arasında da komuta meselesi nedeniyle bir huzursuzluk ortaya çıkmıştı. Kumandanlar Sultan'ın kendi şahıslarına karşı göstermiş olduğu küçük düşürücü hareketler sonucu canlarını tehlikede görerek bu duruma üzülüyor ve gereken fedakarlığı göstermiyorlardı.

Selçuklular ile Karşılaşma

Gazneli ordusu 17 Mayıs 1040 tarihinde Serahs'dan Merv'e doğru yürüyüşe başladı. Fakat ordunun bütün fertlerinin maddî ve manevî kuvvetleri

tamamen bozulmuştu, hemen hepsi şaşkın ve perişan bir halde idi. Ayrıca yollarda su bulunamadı. Hiç kimsenin şimdiye kadar su kıtlığını hatırlamadığı bu yollarda büyük kaynakların bile kurumuş olduğu görüldü. Bütün bu sıkıntılara rağmen Sultan yürüyüşten vazgeçmiyordu. Serahs'dan hareketin üçüncü günü susuzluk devam ettiğinden çare olarak kuyular kazılmasına karar verildi. Yürüyüşün sürdüğü 22 Mayıs günü birdenbire karşıdan bin Türkmen atlısı ile Gazne ordusundan Selçuklular tarafına geçenlerden oluşan beşyüz atlı göründü. Bunlar ile Gazneliler arasında şiddetli bir savaş başladı. Selçuklu öncüleri Gaznelileri konak yerine kadar izlediler. Sultan Mes'ud Selçuklular'ın savaştaki cesaretini gördüğü zaman bu yürüyüşü yaptığına pişman oldu. O devlet ilerigelenleri ve kumandanlar ile görüşerek bundan sonra ne yapılacağı hususunda onların fikirlerini sordu. Ancak devlet ilerigelenleri yürüyüş hususunda inadçı kararını bildirdiklerinden söz söylemeğe cesaret edemediler. Sultan'ın ısrarı üzerine söz alan Vezir, iş bu duruma geldikten sonra geri dönülemeyeceğini, yoksa neticenin hezimet olacağını ve Merv'e ulaşıldığı zaman işlerin düzeleceğini belirtti. Toplantıda bulunanlar Vezir'in bu fikrini beğendiler, fakat orduda düzensizlik belirtileri bulunduğunu söylediler.

Sultan Mes'ud 23 Mayıs günü ordusunu savaş düzeninde harekete geçirdi. Gazneli ordusu henüz bir fersah mesafe yol almıştı ki, sağdan - soldan büyük gruplar halinde Selçuklular göründüler ve savaşa başladılar. Gazneli ordusu Selçuklular'ın bu saldırısı karşısında çok yavaş ilerliyebiliyordu. Daha önce Selçuklular'ın yanına geçmiş olan Gazneli askerler Sultan'a ait gulamlar ile konuşarak kendi taraflarına çekmeye çalışıyorlardı. Gulamların kumandanı Beytoğdı ise Sultan kendisini gücendirdiği için işi hafife alıyordu. Sultan Mes'ud ve öteki kumandanlar iyi çalışıp, savaşarak o gün olması muhtemel büyük bir hezimetin önünü almışlardı. Gazneli ordusu yürüyüşe devam ederek su kenarına ulaştı. Artık hiç kimse de bu savaşın kazanılacağı hususunda ümid kalmamıştı, büyük bir bozgun olacağı anlaşılmıştı. Gazne ordusu savaşmaktan çok bozgundan nasıl kaçacağını düşünüyordu. Bunun için gizlice hızlı koşan dişi develer, kuvvetli atlar hazırlanıyor, mal ve paralar için korku duyuluyor, sanki kıyamet kopacakmış gibi herkes birbiriyle vedalaşıyordu.

Dandanakan Savaşı

Ertesi günü 24 Mayıs 1040'da Gazne ordusu Dandanakan Kalesi'ne doğru ilerlerken Selçuklu kuvvetleri hücuma geçti. Gazneli ordusu bu hücuma rağmen öğleye doğru Dandanakan Kalesi'ne ulaşabildi. Sultan Mes'ud kalenin yanında konaklama teklifini kabul etmeyerek ordusunun su sıkıntısını önlemek için beş fersah ilerdeki havuza gidilmesini emretti. Bu hareket Gazne ordusunun düzenin bozulmasına ve savaşın kaybedilmesine yol açan bir emirdi. Bu sırada üçyüzyetmiş saray gulamı Gazne ordusundan ayrılarak

Selçuklular'ın tarafına geçtiler ve daha önce kaçmış olanlar ile birleştiler. Onlar daha sonra şiddetle hücuma geçtiler. Bu hücum; zaten bitik, yorgun ve moralsiz Gazneli ordusunun çökmesine ve etrafa dağılmasına sebeb oldu. Sultan Mes'ud emrindeki birkaç kumandan ve kendisine sadık bir mikdar gulam ile hemen hemen yalnız kalmıştı. Hacib Beytoğdı ve emrindeki gulamlar çöllere kaçarken, Gazneli ordusunda bulunan öteki askerler de her biri bir tarafa dağılmışlardı. Sultan Mes'ud kahramanca savaştı ise de, yanında sonucu değiştirecek sayıda asker yoktu. Neticede yanında kalanların ısrarıyla Sultan Mes'ud da savaş alanını terketti. Selçuklular bir taraftan Gazneli ordusunun ağırlıklarını yağmalarken, diğer taraftan da kaçanları takip ediyorlardı. Bu savaşı kazanmakla Selçuklular kesin bir şekilde devletlerini kurmuş oldular. İki Türk devleti arasındaki bu savaşta talih Selçuklular'a gülmüştü.

Savaş alanını terkeden Sultan Mes'ud önce Merv ovasında bulunan Berkdiz kalesine, daha sonra da Garcistan tarafına kaçtı. Beraberinde kardeşi Abdürreşid, oğlu Mevdud ve devlet ileri gelenlerinden bazıları bulunuyordu. Sultan 31 Mayıs günü Garcistan ve sonra Gûr'a ulaşmıştı, nihayet 21 Haziran 1040 tarihinde Gazne'ye geldi. Herkes onu teselli ediyor, Dandanakan mağlubiyetinin nadir olaylardan biri olduğunu söylüyordu.

Öte taraftan Çağrı Bey Belh'e gitmiş ve buranın valisi Altuntak Hacib'den kendisine itaat etmesini istemişti. Sultan Mes'ud Belh'den yardım isteyen mektup ulaştığı zaman, Hacib Altuntaş'ın bin atlı ile gönderilmesini kararlaştırdı. Ancak bu Gazneli kuvveti de Selçuklular tarafından mağlup edilmişti. Bu olaylar olurken Sultan Mes'ud; Hacib Sübaşı, Beytoğdı ve Ali Daye gibi kumandanları tutuklatarak onların mallarına el koymuştu. Sultan, Altuntaş'ın mağlubiyet haberini aldığı zaman, artık gönlü Gazne'den geçmişti. O Çağrı Bey'in Belh'i aldıktan sonra Gazne'ye gelmesinden korkmakta ve bu sebeble Hindistan'a gitmeyi düşünmekte idi. Sultan yine de oğlu Mevdud ve Veziri Ahmed b. Abdüssamed'i Selçuklular ile mücadele için görevlendirdi. Bu Gazneli ordusu 22 Eylül 1040 tarihinde Belh'e gitmek üzere Gazne'den ayrıldı.

Sultan Mes'ûd'un Hindistan'a Hareketi ve Ölümü

Sultan Mes'ud Selçuklular'dan korktuğu için Hindistan'a gitmeyi aklına koymuştu. Bu maksadla hazırlıklara başlayarak kardeşi Muhammed ve dört oğlunu Nagar Kalesi'nden Gazne'ye getirtti (11 Ekim 1040). Sultan kardeşi Muhammed ve oğullarından kendisine muhalefet etmeyecekleri hususunda yeminler aldı. O daha sonra Gazne'deki hazinenin götürülmek üzere hazırlanmasını istedi. Bu işler düzenlenirken annesi, halaları, kızkardeşi ve kızlarına Hindistan'a gitmek için hazırlık yapmalarını bildirdi. Sultan Mes'ud başta annesi, vezir, devlet ileri gelenleri ve kumandanların Hindistan'a gitmekten vazgeçilmesi hususundaki bütün itiraz ve başvuruları kabul etmedi. Ayrıca o oğlu Mecdud'u ikibin atlı ile bölgeyi emniyet altına alması için Multan'a gönderdi. Bundan sonra Mes'ud, babası Mahmûd'un muhtelif kalelere yerleştirilmiş olan hazinelerinin Gazne'de toplanmasını emretti. Sultan beraberinde bu hazineler ve harem mensupları olduğu halde muhtemelen 15 Kasım 1040'da Hindistan'a gitmek üzere Gazne'den ayrıldı.

Sultan Mes'ud Sind nehrini geçtikten sonra Mârikale denilen yerde hazineye göz koymuş olan Türk ve Hindli gulamların ayaklanmasıyla karşılaştı. Bunlar hazineyi yağmalayıp paylarını aldıktan başka, ordunun öteki kısmını da isyana teşvik ettiler. Bu suretle devlet ilerigelenlerinin daha önce söyledikleri gibi, Sultan'ın hazineyi beraberine almasıyla doğacak tehlike ortaya çıkmış oldu. İsyan eden Gazneli ordusu Mes'ud'un kardeşi Muhammed'in etrafına toplanarak onu ikinci kez sultan ilan ettiler (21 Aralık 1040). Mes'ud ise Rıbat-ı Marikale'ye gitti ve ertesi günü kendisine sadık kalanlar ile isyanı bastırmaya çalıştı. İki taraf arasındaki savaş sırasında Mes'ud'un bütün gayretleri sonuç vermeyince, tekrar kaleye sığınmak zorunda kaldı. Ancak Muhammed'in taraftarları onu esir almaya muvaffak oldular. Mes'ud zincire vuruldu ve beraberinde, Yusuf Kadır Hân'ın kızı olan eşi Sare Hatun olduğu halde Girî Kalesi'ne gönderilerek hapsedildi. Sabık Sultan daha sonra o kalede öldürüldü (17 Ocak 1041).

Sultan Mes'ûd sağlam yapılı, güçlü - kuvvetli ve cesur bir hükümdardı. Bu özellikleri muhtelif savaşlarda döğüşkenliği ile ispat etmişti. Fakat devlet idare etmede o babasının akıl ve bilgisinden yoksundu. Kendisine devlet idaresinde doğru yol gösterilmesine rağmen yanlış fikirlerinde inatla ısrar etmesi ölümünü hazırlayan başlıca sebebdi. Ancak o cömert bir hükümdardı ve birçok erdemlere sahibdi. Fakirlere çok sadaka verir ve yardım ederdi. Söz gelişi bir defasında Ramazan ayında fakirlere bir milyon dirhem gümüş para dağıtmıştı.

SULTAN MUHAMMED'İN İKİNCİ SALTANATI

Sultan Muhammed ikinci kez tahta çıkarıldıktan sonra hemen başkent Gazne'ye dönmemiş ve kışı Peşâver taraflarında geçirmişti.

Şehzâde Mevdûd ise babası Mes'ûd tarafından Selçuklular ile mücadele için Belh tarafına gönderilmişti. Mevdûd Selçuklular ile yaptığı mücadelede başarılı olamayarak Hupyan kasabasına çekildi. Bu yenilgi üzerine Belh vâlisi Altuntak Selçuklular'a itaata mecbur kalmış, şehri Çağrı Bey'e teslim ettiği gibi, onun hizmetine de girmişti. Mevdûd bu sırada babasının ölümünü ve amcası Muhammed'in tahta geçtiğini haber aldı. O bu durumu öğrendikten sonra intikam almak için derhal amcasının üzerine yürümek istedi. Fakat veziri olan Ahmed b. Abdüssamed onun bu hareketini engelledi ve "Önce Gazne'ye gitmek ve orayı zaptetmek daha doğrudur. Eğer Gazne'yi ele geçirirsek ordu çabuk itaat eder." dedi. Vezîr'in bu sözlerini doğru bulan Mevdûd

beraberindeki askerler ile Gazne'ye geldi. Bütün Gazne halkı onu karşılayarak önce başsağlığı dilediler, sonra da ona tâbi olduklarını bildirdiler. Mevdûd bütün kış aylarını saltanatı amcası Muhammed'in elinden alabilmek için hazırlıklar yaparak geçirdi. Nihayet Bahar geldiği zaman, o hazırladığı orduyla gayesini gerçekleştirebilmek maksadıyla amcasının üzerine yürüdü.

Öte taraftan Mes'ûd öldürülmesinden sonra ordu ve halk nazarında davranışları sebebiyle Sultan Muhammed ve oğullarının itibarı kalmamıştı. Onların askerleri tarafından Peşâver bölgesi yağma edilmişti. Sultan Muhammed kış sonunda bulunduğu Peşâver şehrinden Gazne'yi almak için harekete geçti. Muhammed ve Mevdûd'un orduları Kâbul nehri vadisindeki Nangrahar bölgesinde bulunan Dunpur denilen yerde (bugünkü Celâlâbâd) karşılaştılar. Bu sırada Sultan Muhammed'in yanında sadece gulamlar ve askerlerden meydana gelen bir ordu bulunuyordu. Her iki taraf da kuvvetlerini düzene koyduktan sonra savaşa başladılar. Bu savaş bütün gün sürmüş, fakat bir sonuç alınamamıştı. Mevdûd taht mücadelesini kazanmak için bir çare bulmaya çalıştı. Bu sırada Sultan Mahmûd'un oğlu Abdürreşîd, Muhammed ile beraberdi. Mevdûd yaptığı bir anlaşmayla onun tarafsızlığını sağlamaya muvaffak oldu. Ertesi günü iki ordu savaş düzeninde yer alarak çarpışmaya başladı. Abdürreşîd sözünü tutarak savaşa katılmadı. Bu durumdan yararlanan Mevdûd Muhammed'in ordusunu mağlup etti. Neticede hezimete uğrayan Muhammed'in taraftarları dağıldı (8 Nisan 1041). Mevdûd'un adamlarından Ertegin Hâcib saray gulâmları ile kaçanların peşine düştü, Muhammed taraftarlarından birçoğu öldürüldü ve esir alındı. Sultan Muhammed ve oğulları da esirler arasında bulunuyordu. Muhammed ve oğullarıyla Mes'ûd'a isyan edenlerin elebaşları cezalandırıldılar. Bunların bir kısmı ok yağmuruna tutularak, bir kısmı da atların arkalarına bağlanarak öldürüldüler. Bu intikam fırtınasından sadece Muhammed'in oğlu Abdürrahim, isyan sırasında amcası Mes'ûd'a gösterdiği hürmet sebebiyle, kurtulabilmişti. Bir rivayete göre; Mes'ûd hapsedildiği zaman yeğenleri Abdurrahman ve Abdürrahim amcalarının yanına gittiler. Abdurrahman uzanıp amcası Mes'ûd'un başından sarığını aldı, Abdürrahim de sarığı kardeşinden alarak ona çıkıştı ve sarığı öptükten sonra tekrar amcasının başına koydu. İşte bu olay ve amcasına gösterdiği hürmet Abdürrahim'in hayatını kurtarmıştı.

Mevdûd bu savaşı kazandığı yere bir köy ve rıbat yaptırarak ona Fethâbâd ismini verdi, daha sonra muzaffer bir şekilde Gazne'ye döndü (28 Nisan 1041). Bu suretle Muhammed'in üç ay onsekiz gün sürmüş olan ikinci saltanat devresi de sona ermiş oluyordu. Bir süre sonra Muhammed Mevdûd tarafından öldürtüldü.

SULTAN MEVDÛD'UN SALTANATI

Mevdûd Gazne'ye döndükten ve saltanat tahtına oturduktan sonra vezirliği yine Ahmed b. Abdüssamed'e verdi. Ancak Mevdûd henüz Gazneliler Devleti üzerinde kesin olarak hakimiyet kuramamıştı. Daha önce babası zamanında Multân'a gönderilen kardeşi Mecdûd'un yanında da kuvvetli bir ordu bulunuyordu. Mecdûd da babasının öldürüldüğünü öğrendiği zaman sultanlığını ilan etmişti. Bu durumu öğrenen Mevdûd onu ortadan kaldırmak için hazırlıklara girişti. Öte taraftan Mecdûd da büyük bir orduyla Lahor yolunu takip ederek Gazne'ye doğru ilerliyordu. O Kurban Bayramı (11 Ağustos 1041)'nı Lahor'da kutladıktan üç gün sonra esrarengiz bir şekilde çadırında ölü bulundu. Mecdûd'un ölüm sebebi anlaşılamadı. Böylece Hind ülkesinin idaresi de Mevdûd'un eline geçiyor ve tek başına Gazneli sultanı oluyordu.

Sistan Olayları

Selçuklular'ın Sistan'a hakim oldukları sırada, Gazneliler'e bağlı bazı şahısların Sultan Mevdûd'dan yardım istedikleri anlaşılıyor. Onlar Sultan Mevdûd'dan aldıkları orduyla Sistan şehri önüne gelerek konakladılar. Bu Gazneli ordusunun başında Kaymaz el-Hâcib bulunuyordu. Sistan'da Selçuklular adına hüküm süren Ebu'l-Fazl kendisine bağlı askerler ile oraya gitti ve Kaymaz ile savaşa girerek Gazneliler'i mağlup etmeyi başardı. Yenilen Gazneli kuvvetleri Gazne'ye döndüler (1041). Sultan Mevdûd Sistan'ı tekrar ele geçirmekten ümidini kaybetmemişti. Sultan bu maksadla oradaki taraflarına gizlice mektublar gönderiyordu. Bu durumu öğrenen Ebu'l-Fazl, Sistan'daki Gazneli taraflarının ileri gelenlerinden bazılarını tutuklattı. Gazneli bu taraftarların tutuklanması, Sultan Mevdûd'u Sistan'a yeni bir ordu göndermeye mecbur etti. Yine Kaymaz'ın kumanda ettiği bu Gazneli ordusu ikibin atlı ile onbin yayadan oluşmaktaydı. Gazneli kuvvetleri 20 Mart 1042 tarihinde Sistan önüne gelerek Ebu'l-Fazl ile savaşa başladılar. İki taraf arasındaki bu savaşı Gazneliler kazandı. Ebu'l-Fazl bu durumda Zerenc kalesine çekilmek zorunda kaldı. Gazneliler adı geçen kaleyi kuşattılar ve bu kuşatma dört ay sürdü. Ebu'l-Fazl Gazneliler'e karşı mukavemet edemeyeceğini anladığı zaman, Horasan'da bulunan Selçuklu Ertaş'dan yardım istedi. Ertaş'ın gelişinden hiç kimsenin haberi olmadı. O bir sabah vakti ansızın şehrin önünde bulunan Gazneli askerlere saldırdı (21 Temmuz 1042). Selçuklu ve Gazneli kuvvetleri tahminen bir saat kadar savaştılar. Ebu'l-Fazl'ın da, beraberinde şehir halkı olduğu halde dışarı çıkarak, Selçuklular'a yardım etmesi, savaşın gidişini değiştirdi. Gazneli kuvvetleri bu mücadelede başarılı olamamış ve çok sayıda kayıp vermişti. Gazneliler'den başlarında Kaymaz'ın bulunduğu çok az kişi Büst şehrine ulaşabildi. Sultan Mevdûd'un daha sonra kumandanlarından Tuğrul'u Sistan'a gönderdiğini görüyoruz. Tuğrul emrindeki ikibin atlıyla Büst'den harekete geçti ve yol üzerinde Ebu'l-Fazl'ın kardeşi Ebû Nasr'ı esir aldı. Tuğrul daha sonra Sistan'a geldi (1043 yılı başı) ve halktan birçok kimseyi öldürerek etrafı yağmaladı. Neticede Ebu'l-Fazl onunla mahiyeti kesin olarak anlaşılmayan bir

barış yaptı. Böylece Sistan, Sultan Mevdûd devrinde Selçuklular'a tâbi olarak kalmıştı.

Hindistan Olayları

Sultan Mevdûd devrinde Hindistan'da da bazı olaylar oldu. Bunlardan birisinde; m. 1043-44 tarihinde bazı Hindli racalar birleşerek Gazneliler'e karşı harekete geçtiler ve müslümanların elinde bulunan Hansî, Thanesar, Nagarkot ve öteki bazı yerleri geri aldılar. Bu birleşik Hindli ordusu daha sonra Lahor'u muhasara etti. Sultan Mevdûd adı geçen şehre yardım için bir ordu gönderdi. Hindliler'in Lahor kuşatması yedi ay sürdü, ancak Hindli liderlerden birinin ölmesi, racaların birbirine girmesine ve kuşatmanın kaldırılmasına sebeb oldu. Racalardan bazıları tekrar Mevdûd'a itaat ederken, büyük bir kısmı da ülkelerine çekildiler. Daha sonra 1048 yılında Sultan Mevdûd Pencâb'daki Hindli asiller arasındaki geçimsizliği ortadan kaldırmak için iki büyük oğlu Mahmûd ve Mansûr'u Lahor ve Peşâver şehirlerine vali tayin etti. Aynı zamanda Hindliler'in saldırılarını önlemek için kumandanlardan Ebû Ali Kûtvâl de Hindistan'a gönderildi. Ebû Ali bu görevinde başarılı oldu. Mevdûd devrindeki bu başarıları Gazneliler'in Hindistan'da sona ermek üzere olan nufûzlarını yeniden sağlamlaştırmış ve racaların itaatini sağlamıştı.

Gazneli - Selçuklu Münasebetleri

Sultan Mevdûd'un bütün arzusu, Selçuklular'ın aldıkları yerleri tekrar ele geçirerek Gazneli Devleti'nin ihtişamını yeniden diriltmekti. Nitekim o Güney - batı hudutlarının korunmasını sağlar sağlamaz, Kuzey - batı Afganistan'da Selçukluları durdurmaya ve geçici olarak geri çekilmeye mecbur etti. Sultan Mevdûd Herât şehrini kurtarmış, Ceyhun nehri üzerinde önemli bir köprü - başı olan Tırmiz şehri de birkaç yıl daha onun elinde kalmıştı. O Çağrı Bey'in kızı ile de evlenmişti. Selçuklular ile evlilik bağı olmasına rağmen, Sultan Mevdûd Çağrı Bey'in hastalanmasını fırsat bilerek Horasan'ı alabilmek için bu bölgeye bir ordu sevketti. Çağrı Bey ise, Gazneliler ile mücadele için oğlu Alp Arslan'ı gönderdi. Bu sırada Belh şehrinde üslenmiş olan Alp Arslan Gazneli ordusuna hücum ederek birçok kişiyi öldürdü. Ayrıca o Gazneliler'den bin kişi esir edip, birçok ganimet ele geçirerek babasının yanına döndü (Ağustos 1043). Bir süre sonra iyileşen Çağrı Bey beraberinde Alp Arslan olduğu halde Tırmiz Kalesi üzerine yürüyerek adı geçen kaleyi teslim aldı.

Öte taraftan Sistan'da bulunan Ertaş da 1045-46 tarihinde Gazne'yi almak için büyük bir orduyla harekete geçti. Sultan Mevdûd da onunla mücadele için bir ordu gönderdi. İki taraf arasındaki savaşı kazanan Gazneliler olmuş, Ertaş hezimete uğrayarak Sistan'a dönmüştü.

Sultan Mevdûd'un Ölümü

Sultan Mevdûd tek başına Selçuklular'a karşı kesin bir netice elde edemeyeceğini anladığı zaman, çevredeki öteki hükümdarlar ile bir ittifak meydana getirmeye çalıştı. Bir çok müzakerelerden sonra o Isfahan'da bulunan Hemedan'ın sabık hakimi Kâkûyi âilesinden Ebû Kalicâr Gerşasp b. Alâüddevle Muhammed ve Karahanlılar'dan muhtemelen İbrahim b. Nasr ile ittifak yaptı. Sultan Mevdûd onlarla birleşmek üzere Gazne'den ayrıldı ise de, az sonra kulunç hastalığına yakalanması onu tekrar adı geçen şehre dönmek zorunda bıraktı. Daha sonra hastalığı şiddetlenen Mevdûd 18 Aralık 1049 tarihinde Gazne'de öldü. Böylece Mevdûd'un tatbik etmek istediği plan ölümüyle sonuçsuz kalmış oldu.

Sultan Mevdûd yirmidokuz yaşında ölmüştü. İyi bir hükümdar olan Mevdûd cömertliği ve usta okçuluğu ile tanınmıştı. Onun savaşlarda altın ok kullandığı, attığı ok birisine isabet eder ve bu şahıs ölürse cenazesinin okun altınından elde edilen para ile kaldırıldığı, savaşçı yalnızca yaralanırsa tedâvi giderlerinin okun parasıyla karşılandığı rivayet olunmuştur. Sultan Mevdûd halka iyi davranarak adâletle hüküm sürdü, böylece dedesi Mahmûd'un açtığı çığrı takip etti.

SULTAN II. MES'ÛD

Sultan Mevdûd öldüğü zaman küçük yaştaki oğlu Mes'ud tahta oturtuldu. Bir rivayete göre II. Mes'ud tahta oturtulduğunda henüz beş yaşında idi. Mes'ud, Mevdûd'un Çağrı Bey'in kızıyla olan evliliğinden dünyaya gelmişti. O babasının vasiyeti olduğu ileri sürülerek tahta çıkarıldı. Aslında devlet idaresi Selçuklu prensesi olan annesinin elinde idi. Ancak devlet ilerigelenleri birleşip küçük yaştaki II. Mes'ud'u tahttan indirerek şehzade Ali'yi sultan ilan ettiler (29 Aralık 1049).

SULTAN ALİ B. I. MES'ÛD

Ali b. Mes'ud, muhtemelen yerini sağlamlaştırmak için, devlet idaresinde söz sahibi olduğu anlaşılan Çağrı Bey'in kızı olan yengesiyle evlendi. Öte taraftan Sultan Mevdûd saltanatı ele geçirdikten sonra amcası Abdürreşid b. Mahmûd'u Gazne ile Büst yolu üzerindeki Mendiş kalesinde hapsetmişti. Yine Mevdûd veziri Abdürrezzak'ı orduyla Sistan'a göndermişti. Vezir, onun ölüm haberini Mendiş kalesi yakınında almış, derhal oraya giderek ailenin en yaşlı kişisi olan Abdürreşîd'i tutuklu bulunduğu yerden çıkarmış ve askeri de ona itaata davet etmişti. Askerler bu davete uyduğu için Abdürreşîd'in sultanlığı ilan edildi. Daha sonra Abdürreşîd, Vezir ve beraberindeki askerler Gazne'ye yürüdüler. Güçsüz bir şahıs olan Sultan Ali, Abdürreşîd karşısında tutunamayacağını anlayarak kaçtı. Bu suretle rakibsiz kalan Abdürreşîd Gazneli Devleti sultanı oldu. Sabık Sultan Ali ise yakalanarak bir kalede hapsedildi.

SULTAN ABDÜRREŞİD b. MAHMÛD

Sultan Abdürreşîd bir rivayete göre, 24 Ocak 1050 tarihinde Gazneliler tahtına oturdu. O akıllı ve fazıl bir şahısdı, ancak bu meziyetlerine rağmen beceriksiz ve cesaretsiz idi. Kendisini tahta çıkarmış olan Nûştegin'i Hindistan ordusuna kumandan tayin ederek Lahor'a yolladı. Nûştegin, Kangra Kalesi'ni Hindliler'den geri alarak Gazneliler'in Hindistan'daki durumunu sağlamlaştırdı.

Tuğrul Bozan ve Gazneli Tahtını Ele Geçirmesi

Gazne Devleti'nin bu sıradaki başarılı kumandanlarından birisi de daha önce Sistan'a gönderilen Hacib Tuğrul Bozan idi. Sultan Abdürreşîd, Tuğrul'u başkumandan tayin ederek Selçuklular'ı durdurma görevini verdi. Tuğrul Selçuklular'ı mağlup ettikten sonra Sistan'a yürüyerek onları bu bölgeden de çıkarmak istedi ve Tak Kalesi önüne gelerek burayı kuşattı (10 Kasım 1051). Gazneli ordusu Tak Kalesi'ni kırk gün kuşattı ise de bir netice elde edemedi. Tuğrul bir sonuç alamayacağını anladığı zaman bin atlı ile Sistan (Zerenc) şehrine yürüdü. Öte taraftan Ebu'l-Fazl durumu Herât'ta bulunan Selçuklu Musa Yabgu'ya bildirerek yardım istemişti. Musa Yabgu ordusuyla Sistan önüne geldi, Ebu'l-Fazl da şehirden çıkarak onunla birleşti. Onlar şehre girmek üzere hazırlık yaparlar iken, Tuğrul ve beraberindekiler Musa Yabgu'nun üzerine hücum ettiler. Bu âni hücum karşısında fazla direnmeyen Musa Yabgu hezimete uğradı ve beraberinde Ebu'l-Fazl olduğu halde, kurtuluşu Herât'a kaçmakta buldu. Hacib Tuğrul kaçanları bir süre takip ettikten sonra geri dönerek Sistan şehrini ele geçirdi.

Tuğrul şehre hakim olduktan sonra durumu Sultan Abdürreşîd'e bildirerek Horasan'a gitmek ve Selçuklular'dan burayı almak için yardım istedi. Sultan da bir grup atlıyı Tuğrul'a yardımcı olarak gönderdi. Tuğrul bu gelen atlılar ile durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Gazneliler tahtına göz dikti ve emrindeki askerler de onun bu arzusuna uyarak Abdürreşid'in tahttan indirilmesini kabul ettiler. Tuğrul da tahtı ele geçirmek için Gazne'ye yürüdü ve şehre yaklaştığı zaman Sultan Abdürreşid'e bir elçi göndererek durumu bildirdi. Abdürreşid yakınları ile Gazne Kalesi'ne çekilmekten başka birşey yapamadı. Tuğrul Gazne'ye girerek Sultan Abdürreşid ve onbir şehzadeyi öldürttü ve böylece Gazneli hanedanında kanlı bir katliam yapmış oldu. Bu katliamdan bir kalede tutuklu bulunan üç şehzade; Ferruhzâd, İbrahim ve Şücâ kurtulabilmişti. Bu arada Sultan Abdürreşid'in hizmetkârları da hapise gönderildi. Tutuklananlar arasında meşhur tarihçi Ebu'l-Fazl Beyhakî de bulunuyordu. Tuğrul, Sultan I. Mes'ud'un kızı ile de zorla evlenerek Gazneli tahtına oturdu. Ayrıca tarihçiler Tuğrul'u Gazneliler'den gördüğü iyiliklere ihanet etmesi sebebiyle "Kafir-i nimet" ve "Tuğrul el-Mel'un" gibi lakablarla kaydediyorlar. Nihayet Sultan Mes'ud'un Türk gulamlarından Nûştegin, beraberinde iki gulam daha olduğu halde, bir fırsattan yararlanarak Gazneli tahtına oturmuş olan Tuğrul'u kılıçla öldürdüler. Bu suretle ölüm sırası gelen üç şehzade de kurtulmuş oldu. Tuğrul'un başı bir sopanın ucuna takılarak Gazne'de dolaştırıldı. Böylece halk onun öldüğüne inandı. Tuğrul'un Gazneli tahtını ele geçirdiği süre, tarihçiler tarafından kırk ila elliyedi gün olarak verilmektedir.

Bu olaydan kısa bir süre sonra Gazneliler'in Hindistan başkumandanı Hırhiz Gazne'ye geldi. O kumandanlar ve şehrin ilerigelenlerini bir araya topladı. Bu toplantının konusu Sebüktegin âilesi'nden hayatta kalan üç kişi; İbrahim, Ferruhzâd ve Şüca'dan saltanata en lâyık olanı seçmekti. Neticede Sultan Mes'ud'un oğlu Ferruhzâd üzerinde karar kılındı. Ferruhzâd tutuklu bulunduğu kaleden Gazne'ye getirtilerek saltanat tahtına oturtuldu (1052). Hırhiz de ülke işlerinin yürütülmesinde ona yardımcı olacaktı. Ayrıca bir soruşturmadan sonra Sultan Abdürreşid'in katledilmesinde rol oynayanların hepsi öldürüldü.

SULTAN FERRUHZÂD

Ferruhzâd tahta çıkar çıkmaz bir tehlikeyle karşılaştı. Selçuklular'dan Çağrı Bey, Abdürreşid'in ölümü ve saltanat değişikliğini öğrendiği zaman durumdan yararlanarak Gazne'yi zabtetmek üzere ordusuyla harekete geçmişti. Ancak Hırhiz idaresindeki Gazneli ordusu Büst şehrine kadar ilerleyen Selçuklu kuvvetlerini bozguna uğrattı. Çağrı Bey bu yenilgi sonucu Horasan'a dönmek zorunda kaldı. Sultan Ferruhzâd'ın durumunu sağlamlaştırdıktan sonra tekrar Horasan'a sahib olmak istediği anlaşılıyor. Nitekim o bu maksadla büyük bir Gazneli ordusunu Toharistan'daki Selçuklular üzerine gönderdi. Emîr Kutbeddin Gülsarıg idaresindeki Selçuklu kuvvetleri bu Gazneli ordusunu karşıladı. İki taraf arasındaki savaşı kazanan Gazneliler olmuş, Selçuklu ordusundan birçok kumandan ve asker esir düşmüştü. Bu yenilgi Alp Arslan'ın babası Çağrı Bey'den Gazneliler üzerine yürümek için izin istemesine sebep oldu. Çağrı Bey oğlunun bu arzusunu yerine getirerek onu hareketinde serbest bıraktı. Gazneliler, Alp Arslan idaresindeki Selçuklu kuvvetleri karşısında yenilgiye uğradılar ve birçok esir verdiler. Bu savaşın ardından iki taraf arasında bir anlaşma oldu. Sultan Ferruhzâd elindeki Selçuklu esirlerini ve Gülsarıg'ı, Selçuklular da Gazneli esirleri serbest bıraktılar (1053). Sultan Ferruhzâd halkına gayet iyi davranmış ve yedi yıl hüküm sürdükten sonra 4 Nisan 1059 tarihinde otuzdört yaşında kulunç hastalığından ölmüştür. Selçuklular'ın Gazne üzerindeki tesirinin büyüklüğü Gazneli sultanların "Emir ve Melik" gibi kendi normal unvanlarına ilave olarak "el-Sultan el - Muazzam" şeklindeki Selçuklular'ın kullandıkları ünvanları almaları ile gösterilebilir. Bu ünvan da ilk defa Ferruhzâd'ın sikkeleri üzerinde görülmektedir.

SULTAN İBRAHİM B. MES'ÛD

Sultan Ferruhzâd'ın ölümünden sonra yerine kardeşi İbrahim geçti. İbrahim 6 Nisan'da Gazne'de tahta oturmuştu. Onun sultan olmasıyla,

uzun bir süre devam eden Gazneli - Selçuklu mücadelesi sona erdi. Bu iki Türk devleti arasındaki savaşlara son verilmesine Çağrı Bey de razı olmuş ve iki taraf arasında barış andlaşması yapılmıştı (1059). Bu andlaşma gereğince; İki devlet hakimiyetleri altındaki ülkeleri muhafaza ediyor ve birbirlerine saldırmamayı yükümleniyorlardı. İki taraf arasındaki hudut ise, Afganistan'ın kuzeyindeki Hindikuş dağları oluyordu. Bu andlaşma meşhur tarihçi Ebu'l-Fazl Beyhakî tarafından kaleme alınmış ve yarım yüzyıl kadar yürürlükte kalmıştı.

Sultan İbrahim bu sakin devreden yararlanarak, Selçuklular ile mücadeleden dolayı karışıklık içinde bulunan ülkesini yeniden düzene soktu ve bir dereceye kadar halka refah getirdi. Öte taraftan bir rivayete göre, Sultan Alp Arslan tahta geçtiği zaman Gazne'ye elçiler göndererek İbrahim ile dostluğunu sağlamlaştırmış ve Gazneli topraklarına sefer yapmamıştı. İki devlet arasındaki bu iyi münasebetlere rağmen Sultan Alp Arslan'ın ölümü (24 Kasım 1072) ve yerine oğlu Melikşah'ın sultan ilan edilmesiyle meydana gelen taht değişikliğinden Karahanlılar kadar Gazneliler de faydalanmak istedi. Nitekim çok sayıda Gazneli askeri Melikşâh'ın amcası ve Emîrü'l-ümerâ unvanıyla meşhur olan Osman'ın idaresindeki Çiğilkent (veya Sakalkent) şehrine hücum etti. Osman Gazneliler'in bu saldırısına karşı koyamadığı gibi, esir edilerek maiyyetiyle birlikte Gazne'ye götürüldü. Ayrıca onun hazinesi de Gazne'ye nakledildi. Selçuklular'ın bu saldırıya cevap vermek için harekete geçmesiyle, Gazneliler Çiğilkent'i yağmalayarak geri çekildiler.

Öte taraftan Sultan Melikşah amcası Kavurd'un isyanını bastırdıktan sonra Karahanlıları itaat altına almış ve Gazneliler'e karşı harekete geçmişti. Melikşah askerlerini toplayıp hazırlıklarını tamamladıktan sonra Gazne'ye yürüdü ve Herat'ın güneyindeki İsfizar'da konakladı. Sultan İbrahim bu durumu haber aldığı zaman, Melikşah'ı önlemek için, Selçuklu emîrlerini kendi tarafında göstermek gibi, psikolojik bir savaş planı düşündü ve kullandığı casus vasıtasıyla bunun tatbikinde de başarılı oldu. Sultan Melikşah eline geçen bu sahte mektubları okuduğu zaman, emîrlerinin gerçekten Sultan İbrahim ile ittifak ettiğini sandı ve seferden vazgeçerek Isfahan'a döndü. Sultan Melikşah'ın yarıda kalan bu seferinin yine de faydalı olduğu anlaşılıyor. Sultan İbrahim bu seferden sonra Emîrü'l-Ümerâ Osman'ı serbest bıraktı. Ayrıca iki hanedan arasındaki dostluk, evlilik bağları ile de kuvvetlendirildi.

Hindistan Seferleri

Sultan İbrahim de ataları gibi Hindistan'a seferler yaptı. O önce Güney Pencâb bölgesinde Sütlec nehri üzerindeki Şimdi Pak - Patan adıyla bilinen ve Sufî Baba Ferid'in makamının bulunduğu meşhur Acudhan Kalesi üzerine yürüyerek kuşatmadan sonra zabtetti (13 Ağustos 1079). Bu sefer sırasında

Sultan, Rupal denilen bir kaleyi de ele geçirmişti. Onun bu sefer sırasında zabtettiği başka bir kalenin de dağlık mıntıkada bulunan Derâ Dun olması muhtemeldir. Sultan İbrahim'in Hindistan'da zabtettiği son kale muhtemelen Kuzey - doğu Pencâb'da idi. O Kasım 1079'da bu kalenin önüne gelerek orada üç ay kaldı. Gazneli askerler kış mevsiminin şiddetli geçmesi sebebiyle zorlandılar. Neticede bu çekilenler mutlu bir şekilde sona erdi, Sultan İbrahim bu kaleyi zaptederek muzaffer bir şekilde Gazne'ye döndü (muhtemelen 1080 yılı baharı).

Sultan İbrahim'in saltanatı sırasında Gur bölgesinde Abbas b. Şîs hüküm sürüyordu. Ancak Abbas'ın Gur halkına zulüm ve işkence yapması üzerine, halkın ileri gelenleri Gazne'ye mektublar göndererek yardım istediler. Sultan İbrahim de bu çağrıya uyarak kalabalık bir orduyla Gazne'den hareket etti ve Gur'a ulaştı. Gur ordusu da Sultan'ın hizmetine girdi ve Emîr Abbas'ı ona teslim ettiler. Sultan İbrahim, Emir Abbas'ı Gazne'ye götürerek yerine oğlu Muhammed'i tayin etti. Emîr Muhammed zamanında Gur halkı rahatladı, o Gazneli sultanlarına hizmet ve itaat ediyor, söz verilmiş olan malı ve hediyeleri zamanında gönderiyordu.

Sultan İbrahim'in uzun süren hükümdarlığı zamanında Gazneliler Devleti Doğu Afganistan ve Kuzey Hindistan'da parlak günler yaşamıştı. İbrahim âdil ve cömert bir sultandı, ilim ve dinin koruyucusu olarak büyük bir ün kazanmış, birçok câmi, medrese ve resmî binalar yaptırmıştı. Sultan İbrahim Eylül/Ekim 1099'da öldü, bu durumda onun kırk yıl gibi uzun bir süre saltanat sürdüğü anlaşılıyor. Sultan İbrahim'in kırk kızı ve otuzaltı oğlu vardı. O bütün kızlarını seyyidler ve âlimlere vermişti. Kızlarından birisini de meşhur tarihçi, âlim ve edib Kadı Minhaceddîn Cüzcânî'nin atası İmam Abdülhalik ile evlendirmişti.

SULTAN III. MESÛD

Sultan İbrahim'in yerine oğullarından III. Mes'ûd geçti. O Selçuklu sultanı Melikşâh'ın kızıyla evliydi. Mes'ûd iyi ahlaklı, adalet ve insaf sahibi bir hükümdardı. Halk tarafından kendisine "Mes'ûd-ı Kerîm : cömert, büyük Mes'ud" diye hitab ediliyordu. Nitekim bu hitaba uygun olarak Mes'ûd Zabulistân ve etraf ülkelerde fazla olan vergi ve haraçları bağışlamıştı. Ülke onun zamanında barış ve güven içinde idi. Sultan III. Mes'ûd, oğlu Adud ed - Devle Şîrzâd idaresinde bir orduyu Lahor'a gönderdi. Hindistan'daki askerî hareket sırasında Hacib Togan Tegin idaresindeki Gazneli ordusu Sultan Mahmûd zamanından beri kimsenin ulaşamadığı Ganj nehrinden ileriye geçerek birçok ganimet ile geri döndü.

Sultan III. Mes'ûd onaltı yıllık bir saltanattan sonra Şubat - Mart 1115 tarihinde ellidört yaşında öldü. Onun zamanında Gazneliler Devleti; Gazne, Kabil, Büst, Kusdar, Mekran ve Kuzey Hindistan bölgesini içine almaktaydı. Gazneli Devleti birinci derecede Hindistan kıtasında yükselirken, bu hanedan İslam dünyasında dinîn öncüsü olarak hürmet görmekte devam ediyordu.

SULTAN ŞİRZÂD

Sultan Mes'ud'dan sonra Gazneli tahtına oğlu Şîrzâd geçti. Bu hükümdarın hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi vardır. O bir yıl saltanat sürdükten sonra kardeşi Arslanşâh tarafından tahttan uzaklaştırıldı (Şubat 1116). Şirzâd daha sonra Taberistân'da hüküm süren Bavendîler hanedanına sığındı ve Mekke'ye hacca gitmek istedi. Bu hanedanın reisi Alâüddevle Ali b. Şehriyar onun bir hacc seferi için gerekli bütün ihtiyaçlarını sağlamıştı. Şirzâd hacca gittikten sonra tekrar tahtı ele geçirmek istedi ise de kardeşi Arslanşah tarafından öldürüldü.

SULTAN ARSLANŞÂH

Şirzâd'dan sonra Gazneli tahtına geçen Arslanşah'ın babası Sultan III. Mes'ûd, annesi ise Selçuklu sultanı Melikşâh'ın kızı Mehd ül - Irak idi. Arslanşâh'ın tahta geçerken verdiği mücadele sırasında Şirzâd'dan başka, kardeşlerinden bazıları öldürüldü, bazıları da tutuklandı. Bunlardan sadece Germsîr bölgesindeki Teginâbâd şehrinde bulunan Behramşâh kurtulmuştu. "Es - Sultanü'l-A'zam" ve "Sultanü'd-Devle" gibi ünvanlar alan Arslanşâh 22 Şubat 1116 tarihinde Gazne'de tahta çıktı. Behramşâh ise Teginâbâd'da Arslanşâh kuvvetlerine mukavemet etmiş, fakat yenilerek kaçmak zorunda kalmıştı. O önce Sistân'a oradan da Kirmân'a gitti ve Kirmân Selçuklu hükümdarı I. Arslanşâh (1101–1142)'dan yardım istedi. Melik Arslanşâh Behramşâh'ı çok iyi karşıladı ve birçok hediyeler verdi. Ancak Arslanşâh yardım husûsunda başka bir meliki, Sencer'i tavsiye etti. Behrâmşâh daha sonra Melik Sencer'in huzuruna Merv şehrine giderek yardım istedi. O bu sırada "Horasan Meliki" olan Sencer'e kendisini sevdirmesini bildi. Ayrıca Arslanşâh annesi Mehd ül - Irak'ı küçümseyerek kötü davranmıştı. Melik Sencer bu durumda bizzat Gazne'ye yürümeğe ve Behrâmşâh'ı tahta oturtmaya karar verdi (1116). Arslanşâh bunu duyunca Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'a haber gönderip kardeşi Sencer'den şikâyetçi oldu. Sultan Muhammed de kardeşi Sencer'e elçi gönderip Arslanşâh ile anlaşmasını ve ülkesine saldırmaktan vazgeçmesini istedi. Bununla beraber gönderdiği elçiye : "Eğer Sencer'i Arslanşâh'a karşı harekete geçmiş veya sefere çıkmağa hazır vaziyette görürsen ona sakın mani olma. Bu mektubu da ona tebliğ etme : Çünkü böyle bir davranış onu zayıf düşürür, âciz gösterir ve geri dönmez. Halbuki kardeşimin dünyaya hâkim olması benim için daha iyidir." dedi. Elçi Sencer'in yanına varınca, onun askerlerinin Gazne seferi için hazırlanmış olduğunu gördü. Böylece Sencer hazırlıklarını sürdürürken, Emîr Üner kumandasında bir öncü birliğini Gazne'ye gönderdi. Behrâmşâh da bu öncü kuvvetinde bulunuyordu. Bu Selçuklu ordusu önce Büst şehrine uğradı ve Sistân hâkimi Tâceddîn Ebu'l-Fazl da onlarla birleşti. Sultan Arslanşâh bu haberi duyduğu zaman kalabalık bir orduyla harekete geçti.

İki taraf arasında Büst civarında yapılan savaşta, Selçuklu ordusu galip gelmiş ve Arslanşâh Gazne'ye dönmüştü. Arslanşâh bu olaydan sonra barış girişiminde bulundu ve yardımcı olması için annesini ikiyüzbin altın ve öteki hediyeler ile Sencer'e gönderdi. Fakat Mehd ül - Irak davranışları yüzünden oğluna düşmandı. Bu bakımdan Sencer'in kalbini kazanacağına yangına körükle giderek onu Arslanşâh aleyhine kışkırttı.

Öte taraftan Melik Sencer de hazırlıklarını tamamlayarak Gazne'ye doğru ilerledi ve bu şehre ulaştı. Arslanşâh otuzbin atlı ve pek çok yaya asker ve yüzyirmi filden meydana gelen bir orduya sahibti. Selçuklu ve Gazneli kuvvetleri şehirden bir fersah uzaklıktaki Şehrâbâd sahrasında karşılaştılar. Neticede Gazneli ordusu ağır bir yenilgiye uğradı. Sultan Arslanşâh Hindistan'a çekilmekten başka çare bulamamıştı. Melik Sencer 25 Şubat 1117 tarihinde Gazne'ye girdi ve Behramşâh'ı vassali olarak Gazneliler Devleti tahtına oturttu. Daha sonra Behramşâh ile Sencer bir andlaşmaya vardılar. Buna göre; Behramşah hutbeyi sırasıyla önce Abbasî halifesi, Selçuklu sultanı Muhammed Tapar ve Melik Sencer adına, sonra da kendi ismine okutmayı, ayrıca Sencer'e yıllık ikiyüzellibin dinar vergi ödemeyi kabul etmişti. Bu suretle Sencer Selçuklular'ın bir rüyasını gerçekleştirmiş oluyor ve ilk defa Gazne'de Selçuklu sultanı adına hutbe okunmasını sağlıyordu. Sencer Gazne'de kırk gün kalarak 6 Nisan 1117 tarihinde bu şehirden ayrıldı ve Horasan'a döndü.

Sultan Arslanşâh ise saltanat mücadelesine devam edebilmek için Hindistan'a kaçmış ve oradaki valisi Muhammed-i Ebû Halim'den yardım almıştı. O Sencer'in Gazne'den ayrıldığını duyduğu zaman, Hindistan'da topladığı kuvvetler ile Behramşâh'a hücumetti. Behramşâh ona karşı koyacak kuvvet ve kudrette değildi, bu sebeble Bâmiyân kalesi'ne sığınarak Sencer'den yardım istedi. Sencer Behramşâh'ı desteklemek için Belh şehrinden tekrar büyük bir ordu gönderdi (1117). Gazne'ye hakim olan Arslanşâh kardeşi Behramşâh'ı yakalamak için harekete geçti ise de, yardıma gelen Selçuklu kuvvetleri önünde bir kez daha yenilgiye uğrayarak kaçtı. Selçuklu kuvvetleri onu izleyerek yakaladılar. Behramşâh önce Arslanşâh'ı hapsetti, sonra serbest bıraktı. Fakat Arslanşâh rahat durmamış ve tahtı ele geçirmek için gizlice bazı çalışmalarda bulunmuş olmalıdır. Behrâmşâh bu durumu anlayarak Arslanşâh'ı öldürttü (Eylül - Ekim 1118).

Arslanşah gayet cesur ve savaşçı bir hükümdardı. Fakat talihin karşısına Sencer gibi ondan daha yetenekli bir şahsiyeti çıkartması, uzun müddet saltanat sürmesini engellemişti.

SULTAN BEHRAMŞÂH B. III. MES'ÛD

Behramşâh Gazneliler tahtına geçer geçmez, Arslanşâh taraftarı olduğunu gördüğümüz Hindistan valisi Muhammed-i Ebû Halim isyan ve

ona itaati reddetti. Bu haberler Gazne'ye ulaştığı zaman, Behramşâh derhal hazırlık yaparak büyük bir orduyla Hindistan'a gitti. O 11 Ocak 1119 tarihinde Lahor'da yapılan savaşta Hindistan valisini mağlup ve esir etti. Ancak Behramşâh, Muhammed'in muktedir ve tecrübeli bir şahıs olduğunu anlayarak onun suçunu bağışladı ve tekrar görevine iade ettikten sonra Gazne'ye döndü.

Sultan Behramşâh'ın Hindistan'dan ayrılmasından sonra Muhammed-i Ebû Halim tekrar faaliyete geçti ve Sevâlik (Batı Pencap) eyaletindeki Bhira yakınındaki Nagor'da bir kale yaptırdı. O Arap, Fars, Afgan ve Türk Halaçlar'dan oluşan büyük bir ordu topladı. Muhammed'in isyankâr tutumuyla ilgili haberler Gazne'ye ulaşmakta gecikmedi. Behramşâh onbin kişilik atlı ordusuyla Hindistan'a yürüdü, İndus'u gemilerle geçerek Multan'a ilerledi. Vâli Muhammed ise Multan civarında Kîkyur denilen, geniş bir çayırlık ile çevrelenmiş, bir köyde ordugâh kurmuş ve bu arazinin bir kısmını sular altında bırakmıştı. Böylece su altında kalan arazi onun Behramşâh'ın ordusuna hile yapabileceği bir bataklık oldu. Sultan Behramşâh ordusunu savaş düzenine koydu. Âsi Muhammed Gazneli ordusunun merkezine hücumetti. İlk hücumun hemen başında Gazneli ordusu Muhammed'i ve onun öncü kuvvetlerine kumanda eden oğullarından birkaçını mağlup ettiler. Ayrıca Muhammed'in bataklık yaparak Sultan'ın ordusunu tuzağa düşürmek için hazırladığı arazi, anî bir fırtınanın patlaması ve onun ordusunu bu yöne sürüklemesi sonucu âsi kuvvetlere mezar oldu. Muhammed'in ordusunun büyük bir kısmı bu bataklık tarafından yutuldu. Sadece Sultan Behramşâh'a hizmet etmek isteyen Muhammed'in oğullarından İbrahim ve onun ahfadından olanlar bir zarar görmeden kaçabildi. Muhammed ve onyedi oğlu savaş meydanında öldüler (1119). Sultan Behramşâh bu âsileri cezalandırdıktan sonra Hüseyin b. İbrahim Alevî adındaki bir şahsı Hindistan valisi tayin ederek Gazne'ye döndü.

Sultan Behramşâh 1119 yılından 1134 tarihine kadar sakin ve refah içinde bir saltanat sürdü. Bu son tarihten sonra Behramşâh, 1118'de Selçuklu sultanı olan Sencer'in itaatinden çıkmış ve daha önce ödemeyi kararlaştırdığı ikiyüzellibin dinarı ödememişti. Ayrıca Sultan Sencer'e onun halka kötü davrandığı ve mallarına el koyduğu bildirildi. Sultan Sencer Ağustos - Eylül 1135 tarihinde Merv şehrinden harekete geçerek Gazne'ye doğru ilerledi. Selçuklu ordusu Büst şehrine ulaştığı zaman kış bastırdı. Behramşâh muhtemelen kışın sert geçmesi sebebiyle Sultan Sencer'in gelebileceğini düşünmemiş ve savaş hazırlığı yapmamıştı. O Sultan Sencer'in Gazne civarına ulaştığını haber alınca korktu ve elçiler göndererek itaatsiz davranışından dolayı özür diledi. Sultan Sencer huzuruna gelmesi şartıyla onun bu isteğini kabul etmişti. Ancak Behramşâh, Sencer ile buluşmaktan korkarak maiyyeti ile birlikte Hindistan'a kaçtı. O Sultan Sencer'in kendisini cezalandırmasından korkmuştu. Sencer bu olaydan sonra hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Gazne'ye girdi ve Behramşâh'ın bütün hazinesine ve servetine el koydu. Behramşâh Hindistan'dan Sencer'e yazdığı mektubda özür diledi ve korktuğu için huzuruna gelmediğini ifade etti. Sultan Sencer, Behramşâh'ın samimiyetine inanmış ve Gazneliler Devleti'nin idaresini tekrar ona vermişti. Böylece Behramşâh Gazne'ye dönmeye ve tahtına oturmaya muvaffak oldu.

Gazneli - Gûrlu Mücadelesi

Öte taraftan Gûr Devleti'nde saltanat mücadelesi başlamış, bu sırada kardeşlerine kızan Kutbeddîn Muhammed Gazne'ye Behramşâh'ın yanına kaçmıştı (1148). O Behramşâh'ın kızkardeşi ile de evliydi. Kutbeddîn Muhammed'in Gazneli Sultanı'nın yanına geliş sebebi olarak çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. Bir rivayete göre, Kutbeddîn Fîrûzkûh'da durumunu sağlamlaştırdıktan sonra büyük sultanlar gibi hareket etmeye başlamış ve Gazne'ye hakim olmak istemişti. Sultan Behrâmşâh bu niyetini öğrendiği zaman onu Gazne'ye çağırdı. Kutbeddîn Muhammed Gazne'ye geldikten sonra etrafa bol para dağıtarak halka kendisini sevdirdi. Onu kıskananlardan bir grup bu durumu Behramşâh'ın kulağına ulaştırarak "Sultan'a ihanet ediyor ve isyan için bol para dağıtıyor" demişlerdi. Bu sözler Behramşâh'ı etkilemiş ve Kutbeddîn'den şüphelenerek onu zehirletmişti. Kutbeddîn Muhammed Gazne'de gömüldü. Gazneli hanedanı ile Gûrlular arasındaki derin nefret ve düşmanlığa bu olay sebep olmuştu.

Gûrlu Seyfeddin Surî bu haberi aldığı zaman, büyük ordular topladı ve beraberinde küçük kardeşleri Bahâeddîn Sâm ve Alâeddîn Hüseyin olduğu halde Kutbeddîn'in intikamını almak için Gazne'ye yürüdü. Sultan Behramşâh onların harekete geçtiğini duyunca Gazne'ye tâbi yerlerden biri olan Kurramân (–Kurram, Pakistan'ın Kuzey - batı hudud bölgesinde)'a kaçtı. Böylece Gûrlular hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Gazne'yi ele geçirdiler (Eylül/Ekim 1148). Surî "sultan" ünvanı alarak Gazneliler tahtına oturdu. O sultan ünvanı alan ilk Gûrlu oluyordu. Surî Gazne şehrinde kendisini emniyette hissedince, Gûr'un idaresini kardeşi Bahâeddin Sâm'a verdi. Gazneli Devleti emîrleri de ona itaat etmişlerdi. Surî de onlara bağışlarda bulundu. Kış mevsimi geldiği zaman, Surî herkesin kendisine itaat ettiğine güvenerek kardeşleri Bahâeddin ve Alâeddîn ile Gûrlu emîrlere ülkelerine dönmeleri için izin verdi. Onun yanında daha çok Gazneli memurlar görev yapmaktaydı. Kış ve soğuk şiddetlendiği zaman, Gûr yolları kar yüzünden kapanmıştı. Gazne halkı Gûr'dan yardım gelmesinin mümkün olmadığını anlayınca, Gazneli hanedanına olan sevgisini gösterdi. Onlar gizlice Behramşâh'a mektublar göndererek Gazne'ye çağırdılar. Sultan Behramşâh bu mektublardaki çağrıya uyarak Afganlar ve Halaçlar'dan topladığı bir orduyla Kurramân'dan Gazne'ye yürüdü ve Surî'ye hücum etti. Savaşı kaybeden Surî, Veziri Mecdeddin Musevî ve yakın adamları ile Gûr'a doğru

kaçmaya çalıştı. Ancak Behramşâh'ın suvarileri onları yakalayarak Gazne'ye getirdiler. Surî ve Veziri burada öküz (veya eşeğe) bindirildiler ve aşağılayıcı bir şekilde şehirde dolaştırılarak halka teşhir edildikten sonra asıldılar (19 Mayıs 1149).

Seyfeddin Surî'nin yokluğu sırasında Gûr'u idare eden kardeşi Bahâeddin Sâm, onun idam edildiğini öğrendiği zaman intikam almak maksadıyla Gazne üzerine yürümek için bir ordu topladı. Fakat o daha yolda iken çiçek hastalığına yakalanarak öldü. Onun yerine Gûr tahtına geçen kardeşi Alâeddîn Hüseyin kardeşlerinin intikamını almayı bir vazife bildi ve büyük bir ordu toplayarak Gazne'ye doğru harekete geçti. Sultan Behramşâh onun niyetini öğrendiği zaman Gazne ve Hindistan'dan büyük ordular topladı ve Teginâbâd (Bugünkü Kandehar bölgesi)'a ilerledi. İki taraf orduları Zemindâver ovasında karşılaştılar. Gûrlu piyadelerin kalkanlarını birleştirerek kendilerini koruyucu bir duvar meydana getirmeleri taktiği, Gazneli ordusundaki filler karşısında başarılı oldu. Ayrıca Harmil adını taşıyan iki Gûrlu savaşçı Gazneli ordusundaki filler ile döğüşürken büyük kahramanlıklar gösterdiler. Gûrlular'ın hücumu sırasında Behramşâh'ın, asrın savaşçısı olarak vasıflandırılan oğlu Devletşâh öldü. Bu olay Gazneli ordusunun düzeninin bozulmasına sebeb oldu. Behramşâh da bu büyük darbe karşısında yerini muhafaza edemeyerek çekildi. Alaeddîn Hüseyin onu Gazne'ye kadar takip etti, Gazne önünde yapılan üçüncü savaş sonunda da yenilgiye uğrayan Behramşâh için Hindistan'a kaçmaktan başka çare kalmamıştı.

Alaeddîn Hüseyin Gazne'yi hücumla zabtetti, intikamı ise müthiş oldu, şehri tahrib ederek halkı kılıçtan geçirdi. Gazne yedi gün yedi gece ateşe verildi. (1151). Alâeddîn Hüseyin bu davranışı sebebiyle tarihlerde "Cihansûz — Dünyayı yakan" lakabıyla anılmıştır. Ancak o Gazne'yi elinde tutmaya çalışmadı. Çünkü Büyük Selçuklu sultanı Sencer onu batı tarafından tehdit etmekte idi. Bu sebeble Alaeddîn Gûr'a çekildi ve bu dönüş sırasında Gazneliler'in büyük merkezlerinden biri olan Büst şehri de onun gazabına uğradı.

Sultan Sencer'in Haziran 1152'de yapılan savaşta Alâeddin Hüseyin'i mağlup ve esir etmesi, Behramşâh'a yeniden Gazne'ye sahip olmak fırsatını verdi. O Hindistan'dan harekete geçerek tekrar Gazne'ye hakim oldu (1152). Sultan Behramşâh bir müddet daha hüküm sürdükten sonra 1157 yılı başında Gazne'de öldü. O âdil ve güzel ahlâklı bir hükümdardı.

SULTAN HUSREVŞÂH

Behramşâh'ın ölümünden sonra yerine oğlu Husrevşâh Gazneli tahtına geçti. Bu sırada Gûrlular Gazne Devleti'ni sıkıştırmaya devam ediyorlardı. Artık Gûrlular İslam dünyasında önemli bir kuvvet haline gelmişler ve sür'atle yükselmeye başlamışlardı. Gerçekten de Gazneli Devleti'nin çökmesi ve Sultan Sencer'in Oğuzlar tarafından esir edilmesinin (1153-1157) sebep olduğu karışıklık ve otorite boşluğu, Horasan'da Gûrlular'ın hâkimiyet sahalarını genişletmelerini kolaylaştırmıştı. Gûrlular Büst, Zemindâver ve Teginâbâd şehirlerini Gazneliler'in elinden aldılar. Husrevşâh zayıf bir hükümdardı, Gûrlular'ın bu baskısına dayanamayarak Gazne'yi terk etti ve Lahor'a çekildi. Bundan sonra Gazneli hükümdarları varlıklarını ancak Lahor'da devam ettirebildiler. Nitekim Husrevşâh Lahor'da vefat etti (1160). O da âdil ve halkına iyi davranan bir hükümdardı, hayır yapmayı ve hayır sahiblerini severdi.

SULTAN HUSREV MELİK VE GAZNELİ DEVLETİ'NİN SONU

Husrevşâh'dan sonra oğlu Husrev Melik Gazneliler Devleti tahtına oturdu. Onun hâkimiyet sahası Pencâb bölgesi idi. Husrev Melik de bu devrede Gazneliler Devleti'ni yıkılmaktan kurtaracak bir karaktere sahip değildi. Her yerde Türk ve yerli emîrler ona yüz çevirerek bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. O ise eğlence ve içki içmekle meşgul idi. Öte taraftan Gazne'ye hâkim olan Gûrlu Gıyâseddîn Muhammed buraya Muizzeddîn Muhammed'i yerleştirmişti. Muizzeddîn Muhammed 1181/2 tarihinde Lahor kapıları önünde göründü ve Husrev Melik'in oğlu Melikşâh'ı esir alarak geri döndü. Muhammed'in bu davranışından ve kuvvetli bir kabile olan Hokarlar'ın arazisine girerek Sialkot kalesini bir hareket üssü haline getirmesinden sonra (1185), Husrev Melik birşeyler yapmak gereğini hissetti ve adı geçen kabile ile birleşerek Sialkot'u geri almaya çalıştı. Fakat Cammû Racası'nın Husrev Melik aleyhine dönerek Gûrlu Muhammed'in tarafına geçmesi, Husrev Melik'in hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasına sebep oldu. Muhammed ise tekrar Lahor önünde göründü ve bir hile ile Husrev Melik'i esir etti. Muizzeddîn Muhammed bu suretle Lahor ve Pencâb'a hâkim olarak Gazneliler Devleti'ne son verdi (1186).

Talihsiz Gazneliler sultanı oğluyla önce Gazne'ye, sonra da Gûrlular'ın başkenti olan Fîrûzkûh'a götürüldü. Bu sırada ikisi de istemeyerek yola çıktılar, Peşâver'e vardıkları zaman şehir halkı onları karşılayıp ağırladılar ve hayır duada bulundular. Bu olay Gazneliler hanedanının hâlâ sevildiğini, halkın onlara taraftar olduğunu gösteren bir işaretti. Gûr hükümdarı Gıyâseddîn Muhammed ise Husrev Melik'in Garcistan bölgesindeki Balarvân kalesine götürülmesini emretti. Husrev Melik oğlu Behramşâh ile beraber orada öldürüldü (1191). Bu suretle büyük Gazneliler Devleti'nin son temsilcisi de ortadan kaldırılmış oldu. Bir kaynağın ifadesiyle "Gazneli hükümdarları ahlâk ve yaşayışları itibarıyla en güzel hükümdarlardandır. Özellikle Sultan Mahmûd'un ahlâk ve yaşayışı çok güzeldi.".

Bu Türk devletine şan ve şöhret sağlayan başlıca tarihî gerçek, kuzeyden gelen Türk kütleleri vasıtasıyla Hindistan'ın fethini sağlaması ve bu kıtada İslâm dininin yayılmasında önderlik yapmış olmasıydı.

GAZNELİLER DEVRİ KÜLTÜR VE İMÂR FAALİYETLERİ

Kültür :

Gazneliler devri siyasî kudretin yanısıra kültür bakımından da parlak geçmiştir. Sultan Mahmûd yüksek bir edebiyat terbiyesine sahibdi. Bu sebeble o kendi sarayında devrin en yüksek kabiliyetlerini toplamaya çalışmış, şâirlere hürmet ve sevgi göstermişti. Mahmûd ayrıca komşu ülkelerden de şâirleri kendi ülkesine çağırıyordu. Bu şâirler arasında Türk asıllı Ferruh Sistanî ve Menuçehrî Damganî'yi sayabiliriz. Sultan Mahmûd'un sarayında dörtyüz şâirin bulunduğu şekildeki Devletşâh'ın rivayetini mübalağalı olarak kabul edebilirsek de, Gazneliler devrinde edebiyata verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu şâirler içinde Escedî, Gazâ'irî Râzî ve *Şehnâme* yazarı meşhur Firdevsî en önde gelenler arasında idi. Bunların başında devamlı olarak efendisi ve öteki saray mensuplarını övmekle meşgûl olan "Melikü'ş-Şu'ara" Unsurî bulunuyordu. Sebüktegin ve Mahmud devrinin büyük edib, mektup ve vesikaları kaleme alma sanatında usta şahsiyetlerden birisi de Ebu'l-Feth Bustî idi. Sultan Mahmûd ve Mes'ûd'un hizmetinde görev yapanlardan birisi de Türkleri öven *Tafzil el-Etrâk 'alâ sa'ir el-Ecnâd* adlı eserin yazarı Ebu'l-'Alâ Muhammed b. Hassûl idi. Meşhur tarihçi Ebû Nasr Muhammed Utbî de Sultan Mahmûd'un hizmetinde çalıştı. O eseri *Kitâb el - Yeminî* de Sebüktegin ve Mahmûd devirlerini kaleme almıştı.

Sultan Mahmûd ilim ve marifet sahibi bir hükümdardı, muhtelif ilim dallarında onun adına eserler yazıldı. O çeşitli ülkelerden gelen bilginler ile huzurunda toplantılar tertibler ve bilginlerin tartışmalarına katılırdı. Sultan Mahmûd aynı zamanda ortaçağın en büyük ilmî şahsiyetlerinden biri olan Türk asıllı Ebû Reyhan el - Bîrûnî (Beyrunî)'yi de, Hârezm'i işgâl ettiği zaman, Gazne'ye getirtti. Böylece Bîrûnî Hindistan'a yapılan Gazneli seferlerine katıldı. Onun Hindistan'daki temasları, öteki inanç ve âdetler hakkındaki sınırsız merakıyla *Tahkiku mâli'l-Hind* gibi büyük bir eser meydana getirilmesine imkân verdi. Nitekim Bîrûnî Sultan Mahmûd için bir şiirinde şöyle diyor :

Gelelim Mahmûd'a, O benden hiç bir lütfu esirgemedi;

Beni bolluğa ve mutluluğa kavuşturdu; yanılgılarıma göz yumdu.

Bîrûnî'ye daha sonra Sultan Mes'ûd ve Mevdûd da büyük değer vererek inceleme ve araştırmalarına destek oldular. Bîrûnî eserlerinden *el - Kanun el - Mes'ûdi*'yi Sultan Mes'ûd'a, *Kitâbu'l-Cevahir fi Ma'rifeti'l-Cevâhir* adlı eserini de Sultan Mevdud'a ithaf etmişti. Sultan Mahmûd yine Hârezm'den gelen ve hıristiyan bir bilgin olan Ebu'l-Hayr ibn Hammâr'a da son derece saygı gösterdi. Hârezm'den gelen bilginlerden biri de aynı zamanda güzel resim de yapan Ebû Nasr Mansûr İbn 'Irak idi.

Sultan Mes'ûd da bilginlerin dostu olup, onlara pek çok ihsanlarda bulunur, ilgi ve yakınlık gösterirdi. Birçok bilgin çeşitli ilim dallarında onun adına eserler kaleme aldılar. Kadı Ebû Muhammed b. Abdullah el-Nasıhî, *Mes'udî fi furû' el - Hanefiye* adlı eseri Sultan Mes'ûd için yazmıştı. Mes'ûd şairleri de büyük armağanlar ile mükafatlandırdı. Nitekim o 21 Eylül 1031'de Ramazan Bayramı'nı Gazne'de kutladı, büyük bir kabul resmi ve eğlence tertib ettirdi. Mes'ûd bu sırada devrin şâirlerinden Unsurî'ye bin dinar, Zeynebî Alevî'ye ellibin dirhem verdi. O aynı zamandı hattat olup, güzel yazı yazardı.

Tarih yazıcılığı bakımından da Gazneliler devri parlak geçti. Utbî'den başka, *Zeynel - Ahbâr* adlı eserini Sultan Abdürreşid'e sunan Gerdîzi ve Sultan Mes'ûd devrini bize nakleden Ebu'l-Fazl Beyhakî *Tarih-i Mes'ûdî* adlı eseriyle Gazneliler devrinin önde gelen tarihçileridir.

Sultan İbrahim ve halefleri devrinde de Gazneliler sarayının İran edebiyatının gelişmesine yardımcı olduğunu görüyoruz. Bu devirdeki şâirler arasında Ebu'l-Ferec Rûnî, Osman Muhtârî, Mes'ûd-ı Sa'd-ı Selmân'ı sayabiliriz. Sultan İbrahim de her yıl bir *Kur'an* istinsah eder, onu sadaka ve öteki hediyelerle Mekke'ye gönderirdi. Sultan Behramşâh da âlimleri sever, onlara pek çok mal bağışlardı. Onun çok sayıda kitabı vardı, bunlar huzurunda okunurdu. Sultan Behramşâh'ın şâirlerinden olan Seyyid Hasan Gaznevî va'z ve hitabette de çok usta idi. Yine Behramşâh'ın şâirlerinden Senâî de tasavvufi bir mesnevi olan *Hadikat el - Hakika*'yı kaleme almıştı. Sultan Husrevşâh da âlimlere yakınlık gösterir, onlara ihsanlarda bulunarak fikirlerine başvururdu.

Gazneliler'in bilginler ve sufîlere gösterdikleri alâka, meşhur sufîlerin bu hanedanın hâkim oldukları bölgelerde toplanmasına sebep olmuştu. Bu bilgin ve mutasavvıfların vaaz ve nasihat meclisleri fevkalâde kalabalık oluyordu. Devrin en büyük sufîlerinden biri Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el - Harakanî (ölm. 1033/34) idi. Gazneli Sultan Mahmûd bu âlime son derece hürmet gösterir ve ara-sıra ziyaretine giderdi. Gazneliler devrinin önemli bir şahsiyeti de Ebu'l-Kasım Ali b. Abdullâh el - Gürganî (ölm. 1058) idi. O da Tus şehrinde verdiği vaaz ve nasihatler ile etrafında birçok isteklinin toplanmasına sebep olmuştu. Hatta Gürganî, *Şehnâme*'yi putperestlere övgü ile doldurduğu için meşhur şâir Firdevsî'nin cenaze namazını kıldırmak istememişti.

Gazneliler devrinde Nişapur'da faaliyet gösteren sufî ve mutasavvıflar ise Ebu Ali el - Hasan b. Muhammed el - Dakkak (ölm. 1014/15 veya 1021), Ebû Abdurrahman es - Sülemî (930–1021) ve meşhur Abdülkerim b. Hevâzin el - Kuşeyrî (980–1072) idi. Bu devrede Herat şehrinde ise büyük bir şöhrete sahip Ebû İsmâil Abdullâh b. Ebû Mansûr Muhammed el - Ensarî (1006–1088) dikkati çekiyordu.

İmâr Faaliyetleri :

Gazneli sultanlar edebiyat alanında olduğu kadar imar faaliyetleri ile de dikkati çekiyorlar. Sultan Mahmûd kendi devrinde bir kültür merkezi haline gelen Gazne'de medreseler ve kütüphaneler kurmuş, hastahane, bah-

çeler, saraylar ve câmiler yaptırmıştı. O halkın yararına da çarşı, köprü, su yolu ve kemerleri inşa ettirdi. Hattâ bunlardan Gazne'nin kuzeyindeki "Bend-i Mahmudî" bugüne kadar varlığını korumuş ve kullanıla gelmiştir. Bu suretle Gazne'de gelişen Türk sanatı bir taraftan Selçuklu sanatına, öte taraftan da Hindistan'daki Türk - İslâm sanatına temel olmuştur. Sultan Mahmûd'un mimarî eserlerinden birisi Somnât seferinden (1026) dönüşünden sonra Gazne'de yaptırmış olduğu "Arus el - Felek" câmiidir. Bu câmiin inşasında Hindistan'dan getirilen kıymetli ağaçlar da kullanılmıştır. Sultan Mahmûd, Hz. Ali âilesinden Ali b. Mûsâ er-Rızâ ile Halife Hârûn er - Reşîd'in kabirlerinin bulunduğu Tus şehrindeki türbeyi de yeniden güzel bir şekilde onardı. Burayı babası Sebüktegin tahrip etmişti. Öte taraftan Tus halkı türbeyi ziyaret edenleri rahatsız ediyordu. Sultan Mahmûd halkın bu ziyaretçileri rahatsız etmelerini engelledi. Mahmûd, Hz. Ali'yi rüyasında görmüştü. Hz. Ali ona "Daha ne zamana kadar?" diye sordu. Sultan, Hz. Ali'nin bu türbeyi (Meşhed) kastettiğini anlamış ve hemen onarılmasını emretmişti. Sultan Mahmûd devri mimarî eserleri muhakkak ki, daha çoktur. Bunlardan bir kısmı hâlen yapılmakta olan kazılar ile ortaya çıkarılmaya çalışılmakta, diğer bir kısmı ise sadece tarihî kayıtlar olarak kitablarda bulunmaktadır. Nitekim onun Ceyhun nehri üzerinde bir köprü yaptırdığını ve bunun için iki milyon altın harcadığını kaynaklardan öğreniyoruz.

Sultan Mes'ûd ise büyük bir mimarî kabiliyete sahip olup, Gazne'de yaptırdığı yeni bir sarayın planını çizmiş ve inşasına nezaret ettiği bu saray dört yılda tamamlanmıştı. Yine o Gazne'de bir köprü yaptırmıştı. Fransız arkeologlar tarafından son yıllarda yapılan kazı ve araştırmalarda Büst'deki Leşker-i Bazar'da ortaya çıkarılan büyük saray, Gazneliler'in bu tür mimarideki zenginlik ve ihtişamını ortaya koymaktadır.

Sebüktegin ve Mahmûd'un türbeleri bugüne kadar gelmiştir. Sultan İbrahim ve III. Mes'ûd'a âit olduğu söylenen türbe ve mezar taşları da mevcutsa da, bunların mimarî ve sanat bakımından özellikleri yoktur. Ancak Gazneliler'in Tus vâlisi Arslan Cazib'in türbesi ise gelişmiş bir mimarî göstermektedir. Ayrıca Sultan III. Mes'ûd ve Behramşâh'a âit Gazne'de bugün dahi varlığını koruyan iki minare Gazneliler devrinin dikkati çeken yapıları arasında yer almaktadır.

Gazneliler'in Türk - İslâm tarihindeki başlıca rolü, Kuzey - Hindistanı feth ederek İslâm dinine Pencâb'da kuvvetli bir dayanak noktası elde etmesi ve daha sonraki Hindistan fetihlerine bu suretle sağlam bir zemin hazırlamış olmasıdır. Ayrıca Gazneliler Hind dünyası kültürü ile doğrudan doğruya temas kuranlar olarak tarihe geçmişlerdir. Onlar Hindistan kıtasında İslâm dininin tohumlarını atmakla yıllar sonra Pakistan Devleti'nin kurulmasında da birinci derecede etken olmuşlardı. Sultan Mahmûd ve Mes'ûd'un şahsiyetleri ise halkın zihinlerinde büyük müslüman ve halk kahramanları olarak yerleşmişti. Mahmûd ise daha sonraki yüzyıllar içinde de İran edebiyatında meşhur bir şahıs, adâlet ve insaf timsali bir hükümdar olarak yer almıştır.

GAZNELİLER DEVRİ ÖNEMLİ OLAYLAR KRONOLOJİSİ

10 Şubat	961	Sâmânîler tarafından Alptegin'in Horasan ordusu kumandanlığına tayini
Nisan	962	Alptegin'in Sâmânî ordusunu Hulm geçitinde mağlup etmesi
12 Ocak	963	Alptegin'in Gazne'yi ele geçirmesi
13 Eylül	963	Alptegin'in ölümü ve yerine oğlu Ebû İshak İbrahim'in geçmesi
	964	Ebû Bekr Levik'in Gazne'yi tekrar ele geçirmesi
26 Eylül	965	Ebû Bekr Levik'in Gazne'yi kesin olarak terk etmesi
12 Kasım	966	Ebû İshak İbrahim'in ölümü ve Bilgetegin'in hükümdar olması
2 Kasım	971	Mahmûd'un doğumu
	975	Bilgetegin'in ölümü ve yerine Böritegin'in hükümdar seçilmesi
20 Nisan	977	Sebüktegin'in Gazne'de tahta çıkarılması
	978	Sebüktegin'in Büst şehrine sahip olması
	986	Sebüktegin'in Gazne'ye doğru yürüyen Hind ordusunu mağlup etmesi
23 Ekim	994	Sebüktegin ve oğlu Mahmûd'un Herat yakınında Ebû Ali Sîmcûrî ve Fâik'i mağlup etmeleri
22 Temmuz	995	Sebüktegin ve Mahmûd'un Tûs civarında Ebû Ali Sîmcûrî'yi mağlup etmeleri
Ağustos	997	Sebüktegin'in ölümü ve yerine oğlu İsmâil'in hükümdar olması
Mart	998	Mahmûd'un İsmâil'i mağlup ederek Gazneliler tahtına geçmesi
16 Kasım	999	Mahmûd'un idaresindeki Gazneli ordusunun Sâmânî emiri Abdülmelik ve müttefiklerini mağlup etmesi
Kasım	999	Abbâsî Halifesi Kadir Billâh'ın Mahmûd'a lakablar vermesi
Aralık	999	Mahmûd'un büyük bir orduyla Sistân'a yürümesi
	1000	Mahmûd'un Sistân seferinden Gazne'ye dönmesi
	1000	Sâmânîler'den İsmâil b. Nûh el - Muntasır'ın Buhara'ya dönmesi.
Eylül	1000	Sultan Mahmûd'un Hind seferlerine başlaması

27 Şubat	1001	İsmâil el-Muntasır'ın Gazneliler'den Nasr'ı yenmesi ve Herât'a çekilmeğe mecbur etmesi
Eylül	1001	Sultan Mahmûd'un İkinci Hind seferi için Gazne'den harekete geçmesi
21 Eylül	1001	İsmâil el - Muntasır'ın Nîşâbûr'a girmesi.
27 Kasım	1001	Sultan Mahmûd'un Vayhand râcâsı Caypâl'ı mağlup etmesi
Nisan	1002	Sultan Mahmûd'un Hindistan seferinden Gazne'ye dönmesi ve "Gazî" lakabını alması
Ocak/Şubat	1002	Gazneli Nasr'ın İsmâil el - Muntasır'ı mağlup etmesi
Kasım	1002	Sultan Mahmûd'un Sistân'dan gelen davet üzerine adı geçen bölgeye yürümesi
21 Aralık	1002	Sultan Mahmûd'un Tâk Kalesi'ni teslim alması
10–11 Ekim	1003	Sultan Mahmûd'un bir isyan üzerine tekrar Sistan'a yürümesi
24 Ekim	1003	Sultan Mahmûd'un Sistan'dan ayrılması
Ekim	1004	Sultan Mahmûd'un Üçüncü Hind seferine çıkması
Mayıs	1005	Mahmûd'un Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
Mart - Nisan	1006	Sultan Mahmûd'un Dördüncü Hind Seferi için Gazne'den hareketi
	1006	Karahanlı Nasr'ın Sultan'ın yokluğundan yararlanarak iki koldan Horasan'a kuvvet göndermesi
Eylül	1006	Sultan Mahmûd'un Karahanlı kuvvetlerini Horasan'dan uzaklaştırması
Ocak	1008	Sultan Mahmûd'un Beşinci Hind seferi için Gazne'den ayrılması
31 Aralık	1008	Sultan Mahmûd'un Altıncı Hind seferi için Gazne'den ayrılması
Ağustos	1009	Altıncı Hind seferi sonunda ele geçirilen hazinelerin Gazne'de halka gösterilmesi
Ekim	1009	Sultan Mahmûd'un Yedinci Hind seferinde Narâyan'a karşı yürümesi
Ekim	1010	Sultan Mahmûd'un Sekizinci Hind seferine çıkması
	1011	Sultan Mahmûd'un Gûr bölgesine sefere çıkması
Aralık	1011	Sultan Mahmûd'un Kusdar'a gitmesi ve bölgeyi itaat altına alması
	1012	Garcistân'ın Gazneli Devleti hudutları içine alınması
Kasım	1013	Sultan Mahmûd'un yeni bir Hind seferine çıkması, fakat şiddetli kış yüzünden geri dönmesi

Mart	1014	Sultan'ın Dokuzuncu Hind seferinde Nandana'ya yürümesi
Temmuz/Ağustos	1014	Sultan'ın Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
Ekim/Kasım	1014	Mahmûd'un Onuncu Hind seferine çıkması
Mart	1015	Sultan'ın Onuncu Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
	1015	Onbirinci Hind seferi
Mart	1016	Onbirinci Hind seferinden Gazne'ye dönülmesi
17 Mart	1017	Sultan Mahmûd ile anlaşması üzerine Buharalı Alptegin ve arkadaşlarının Hârezmşâh Me'mûn'u öldürmeleri ve yerine Ebu'l - Hâris Muhammed'i geçirmeleri
3 Temmuz	1017	Sultan Mahmûd'un Hârezm ordusunu mağlup ederek bölgenin başkenti Gürgenç'e girmesi
27 Eylül	1018	Sultan Mahmûd'un Onikinci Hind seferi için Gazne'den ayrılması
20 Aralık	1018	Sultan Mahmûd'un Kanavc şehrine ulaşması ve bir günde burayı alması.
6 Ocak	1019	Sultan Mahmûd ile Şarva râcâsı Candar Rây arasındaki savaş ve Sultan'ın galip gelmesi
	1019	Sultan Mahmûd'un Belh civarında Karahanlıları mağlup etmesi, Yûsuf Kadır Hân'ın Mahmûd ile anlaşması.
	1019	Sultan Mahmûd'un Afganlar üzerine seferi
	1019	Sultan Mahmûd'un Onüçüncü Hind seferine çıkması
Ekim	1019	Sultan Mahmûd'un Anandpâl'ın oğlu Triloçanpâl'ı mağlup etmesi
Mayıs	1020	Sultan Mahmûd'un Afganlar üzerine İkinci seferi
Eylül/Ekim	1021	Sultan'ın Ondördüncü Hind seferine çıkması
Mart/Nisan	1022	Ondördüncü Hind seferinden Gazne'ye dönülmesi.
	1022	Sultan Mahmûd'un Onbeşinci Hind seferi için Gazne'den harekete geçmesi
Mart/Nisan	1023	Sultan Mahmûd'un Onbeşinci Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
Mart/Nisan	1025	Sultan Mahmûd ve Yûsuf Kadır Hân'ın Semerkand civarında buluşması
	1025	Sultan Mahmûd'un Selçuklu Arslan Yabgu'yu bir hile ile tutuklaması

18 Ekim	1025	Onaltıncı Hind seferi için Sultan'ın Gazne'den hareketi
6 Ocak	1026	Sultan Mahmûd ve ordusunun Somnât'a ulaşması
8 Ocak	1026	Gazneliler tarafından Somnât'ın zabtı
2 Nisan	1026	Sultan'ın Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
Kasım/Aralık	1026	Abbasî Halifesi Kadir Billâh'ın Sultan Mahmûd'u tebrik etmesi ve lakap göndermesi
Mart	1027	Sultan Mahmûd'un Catlar'a karşı Onyedinci Hind seferine çıkması
Haziran	1027	Sultan Mahmûd'un Onyedinci Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
	1028	Sultan Mahmûd'un şikâyetler üzerine Türkmenler'e karşı harekete geçmesi
	1029	Sultan Mahmûd'un düşmanca bir tavır takınan Ziyarîler'den Menuçehr'i itaat altına alması
26 Mayıs	1029	Sultan Mahmûd'un Büveyhîler idaresindeki Rey şehrine girmesi
	1029	Ziyârîler'den Menuçehr'in ölümü, yerine geçen oğlu Anûşirvân'ın Gazneliler'e para ödemesi
Ocak	1030	Gazneliler'in Isfahan'ı zabtı
30 Nisan	1030	Sultan Mahmûd'un Gazne'de ölümü, yerine oğlu Muhammed'in sultan ilan edilmesi
26 Mayıs	1030	Mes'ûd'un babasının ölüm haberini alması
16 Eylül	1030	Mes'ûd'un Gazne'ye yürümeğe karar vererek Nîşâbûr'dan ayrılması
4 Ekim	1030	Muhammed'in sultanlıktan uzaklaştırılarak hapsedilmesi
11 Ekim	1030	Herât'da bulunan Mes'ûd'a sultan olduğunun bildirilmesi
Nisan/Mayıs	1031	Bir Gazneli ordusunun Kirmân'a gönderilmesi
2 Haziran	1031	Sultan Mes'ûd'un Gazne'ye ulaşması ve merasimle karşılanması
17 Ağustos	1031	Hindistan'a kumandan tayin edilen Ahmed Yınaltegin'in adı geçen bölgeye hareketi
	1032	Hârezmşâh Altuntaş idaresindeki Gazneli ordusuyla Karahanlı Ali Tegin arasındaki Debûsiye savaşı
	1032	Arslan Yabgu'nun Kalincâr Kalesi'nde ölümü

31 Aralık	1032	Vezîr Ahmed el - Meymendi'nin ölümü
	1033	Ahmed Abdüssamed'in vezir tayin edilmesi
6 Haziran	1033	Rey'den gelen bir mektubda Gazne ordusundaki Türkmenler'in harekete geçtiğinin Sultan Mes'ûd'a bildirilmesi
29 Temmuz	1034	Sultan Mes'ûd'un Hârezmşâh Hârun, Ali Tegin ve Selçuklular'ın ittifak yaptığını öğrenmesi
	1034	Gazneliler'in Kirmân'daki hâkimiyetlerinin sona ermesi
Ekim	1034	İsyan eden Ahmed Yınaltegin'in öldürülmesi ve kesik başının Sultan Mes'ûd'a gönderilmesi
Aralık	1034	Türkmenleri takip eden Gazneli kumandan Hacib Beytegin'in ölümü
25 Ocak	1035	Sultan Mes'ûd'un Dihistân ve Taberistân seferi için Nişâbûr'dan ayrılması
18 Nisan	1035	Gazneliler'in hazırladığı suikast sonucu Hârezmşâh Hârun'un ölümü
19 Mayıs	1035	Sultan Mes'ûd Cürcan'a ulaştığı zaman; Selçuklular'ın isteklerini bildiren Surî'nin mektubunun gelmesi
20 Haziran	1035	Selçuklular'ın Gazneli ordusunu Nesâ'da ağır bir yenilgiye uğratması
7 Ekim	1036	Sultan Mes'ûd'un Selçuklular'a karşı aldığı kararları tatbik etmek için Gazne'den ayrılması
	1036	Alâüddevle'nin Isfahan'ı iktâ suretiyle Sultan Mes'ûd'dan alması
13 Ocak	1037	Horasan'dan Sultan Mes'ûd'a gelen mektublarda Türkmenler'in muhtelif yerlere akınlar yaptıklarının bildirilmesi
6 Ekim	1037	Mes'ûd'un Hansi Kalesi'ne gitmek üzere Gazne'den ayrılması
31 Aralık	1037	Gazneli ordusunun Hansi Kalesi'ni zabtı.
11 Şubat	1038	Sultan Mes'ûd'un Hansi seferinden Gazne'ye dönmesi
Şubat	1038	Gazneliler'in batıdaki hâkimiyetlerinin sona ermesi
Mayıs	1038	Gazneli ordusunun Talhâb'da Selçuklular'a yenilmesi
Haziran	1038	Nîşâbûr'da hutbenin Selçuklu Tuğrul Bey adına okunması
6 Ekim	1038	Sultan Mes'ûd'un ellibin kişilik bir orduyla Gazne'den ayrılması

26 Ekim	1038	Başkumandan Ali Dâye'nin Karahanlı Böritegin üzerine gönderilmesi
25 Ocak	1039	Sultan Mes'ûd'un Böritegin'i takipten vazgeçerek Tırmiz'e ulaşması
6 Nisan	1039	Ulya-âbâd savaşının başlaması, Mes'ûd idaresindeki Gazneli kuvvetlerin Türkmenleri mağlup etmesi
27 Haziran	1039	Serahs çölündeki savaşta Sultan Mes'ûd'un Selçukluları mağlup etmesi
Ağustos	1039	Gazneli ordusunun Selçuklular ile yapılan geçici barıştan sonra Herât'a ulaşması
9 Kasım	1039	Sultan Mes'ûd'un Nîşâbûr'u ele geçirmek için Herât'dan ayrılması
16 Şubat	1040	Sultan Mes'ûd'un Nîşâbûr'a girmesi
14 Mayıs	1040	Sultan Mes'ûd ve ordusunun Serahs'a ulaşması
17 Mayıs	1040	Sultan Mes'ûd'un Serahs'dan Merv'e doğru hareketi
22 Mayıs	1040	Gazneliler ile Selçuklular arasında savaş başlaması
24 Mayıs	1040	Gazneliler ile Selçuklular arasında Dandanakan savaşı ve Selçuklular'ın üstünlüğü - Sultan Mes'ûd-un savaş alanını terketmesi
21 Haziran	1040	Sultan Mes'ûd'un Dandanakan'dan sonra Gazne'ye gelmesi
22 Eylül	1040	Mes'ûd'un Selçuklular'a karşı görevlendirdiği bir Gazneli ordusunun Belh'e gitmek üzere Gazne'den ayrılması
11 Ekim	1040	Sâbık sultan Muhammed ve dört oğlunun tutuklu bulundukları Nagar Kalesi'nden Gazne'ye getirilmesi
15 Kasım	1040	Sultan Mes'ûd'un Hindistan'a gitmek için Gazne'den ayrılması
21 Aralık	1040	Muhammed'in ikinci kez sultan ilanı
17 Ocak	1041	Mes'ûd'un Gîrî Kalesi'nde öldürülmesi
8 Nisan	1041	Mevdûd b. Mes'ûd'un Sultan Muhammed'in ordusunu mağlup etmesi ve sultan olması
28 Nisan	1041	Sultan Mevdûd'un muzaffer bir şekilde Gazne'ye dönmesi
20 Mart	1042	Gazneli ordusunun Sistân önüne gelerek buranın idarecisi Ebu'l-Fazl'ı mağlup etmesi

	1043	Tuğrul Bozan idaresindeki Gazneli ordusunun Sistân'a gelmesi
Ağustos	1043	Selçuklu Alp Arslan'ın bir Gazneli ordusunu mağlup etmesi
	1045/1046	Sistân'da bulunan Selçuklu Ertaş'ın Gazne'yi almak için harekete geçmesi, iki taraf arasındaki savaşı Gazneliler'in kazanması
18 Aralık	1049	Sultan Mevdûd'un Gazne'de ölmesi, yerine oğlu II. Mes'ûd'un geçmesi
29 Aralık	1049	II. Mes'ûd'un tahttan indirilmesi, Ali b. I. Mes'ûd'un sultan olması
24 Ocak	1050	Ali'nin tahttan uzaklaştırılması, Abdürreşîd b. Mahmûd'un sultan olması
10 Kasım	1051	Tuğrul Bozan idaresindeki Gazneli ordusunun Sistân'daki Tâk Kalesi'ni kuşatması, fakat netice alamaması
	1052	Tuğrul Bozan'ın Abdürreşîd ve onbir şehzâdeyi öldürterek Gazneli tahtını ele geçirmesi
	1052	Tuğrul Bozan'ın öldürülerek Gazneli hanedanından Ferruhzâd'ın tahta geçirilmesi
4 Nisan	1059	Sultan Ferruhzâd'ın ölümü
6 Nisan	1059	İbrâhim b. Mes'ud'un tahta geçmesi
	1059	Gazneliler ile Selçuklular arasında barış andlaşması yapılması
13 Ağustos	1079	İbrâhîm'in Hindistan seferi sırasında Acudhan Kalesi'ni zabtı.
	1080	Sultan İbrâhîm'in Hind seferinden Gazne'ye dönmesi
Eylül/Ekim	1099	Sultan İbrahim'in ölümü ve yerine oğullarından III. Mes'ûd'un geçmesi
Şubat/Mart	1115	Sultan III. Mes'ûd'un ölümü ve yerine oğlu Şîrzâd'ın geçmesi
Şubat	1116	Sultan Şîrzâd'ın kardeşi Arslanşâh tarafından tahttan uzaklaştırılması
22 Şubat	1116	Arslanşâh'ın Gazne'de tahta çıkması
	1116	Behramşâh'ın Selçuklu meliki Sencer'den yardım istemesi
25 Şubat	1117	Melik Sencer'in Gazne'ye girmesi ve Behramşâh'ı tahta oturtması
	1117	Melik Sencer'in Behramşâh'ı desteklemek için Belh'den ordu göndermesi
Eylül - Ekim	1118	Behramşâh'ın Arslanşâh'ı öldürtmesi

11 Ocak	1119	Behramşâh'ın Lahor'da yapılan savaşta Hindistan'ın âsi valisini mağlup etmesi
	1119	Behramşâh'ın âsî Hindistan valisini ikinci kez mağlup etmesi, âsi vali ve oğullarının savaş meydanında ölmesi.
	1134	Behramşâh'ın Sultan Sencer'e yıllık vergiyi ödememesi
Ağustos/Eylül	1135	Sultan Sencer'in Gazne'ye yürümesi
	1148	Gûrlu Kutbeddîn Muhammed'in Sultan Behramşâh'ın yanına kaçması ve Gazne'de ölümü
Eylül/Ekim	1148	Gûrlular'ın Gazne'yi ele geçirmesi, Behramşâh'ın adı geçen şehirden ayrılması
19 Mayıs	1149	Behramşâh'ın tekrar Gazne'ye hâkim olması
	1151	Gûrlu Alâeddîn Hüseyin'in Gazne'yi zaptederek ateşe vermesi
24 Haziran	1152	Sultan Sencer'in Alâeddîn Hüseyin'i mağlup ve esir etmesi
	1152	Behramşâh'ın yeniden Gazne'ye hâkim olması
	1157	Sultan Behramşâh'ın ölümü ve yerine oğlu Husrevşâh'ın geçmesi
	1160	Husrevşâh'ın ölümü ve yerine oğlu Husrev Melik'in Gazneliler tahtına geçmesi
	1181/82	Gûrlu Muizzeddîn Muhammed'in Lahor kapıları önünde görünmesi
	1186	Muizzeddîn Muhammed'in Gazneliler Devleti'ne son vermesi
	1191	Son Gazneli Sultanı Husrev Melik'in öldürülmesi

BİBLİYOGRAFYA

Anonim, *Tarih-i Sistân*, nşr. Melik üş - Şüerâ Bahar, Tahran tarihsiz.

Aslanapa, O., *Türk Sanatı* I, İstanbul 1972.

Barthold, V. V., *Moğol istilasına kadar Türkistan* (hazırlayan : H. D. Yıldız), İstanbul 1981.

————, Alptegin mad. *İA*.

Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi*. I. Cilt, Ankara 1987[2]

Beyhakî, *Tarih-i Beyhâki*, nşr. Gani - Feyyaz, Tahran hş. 1324.

Bosworth, C. E., *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran* 944 : 1040, Edinburg 1963.

————, *The Later Ghaznavids Splendour and Decay*, Edinburg 1977.

————, "The Early Ghaznavids", *Cambridge History of Iran*, IV, London 1975.

————, Ghazna mad., *EI*[2].

————, Ghūrids mad., *EI*[2].

————, Mahmūd b. Sebüktigin mad., *EI*[2].

Büchner, V. F., Sâmânîler mad., *İA*.

Curfâdakanî, *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, nşr. Ca'fer Şi'ar, Tahran hş. 1345.

Dames, M. L., Garcistan mad., *İA*.

————, Gazneliler mad., *İA*.

————, Gûrîler mad., *İA*.

Gerdizî, *Zeyn el - Ahbâr*, nşr. Abd el - Hayy-ı Habîbî, Tahran hş. 1347.

Ghulâm Mustafa Khân, *A History of Bahrām Shāh of Ghaznin*, Lahore 1955.

Haig, T. W., "The Yamini Dynasty of Ghazni and Lahore", *Cambridge History of India*, cild III, Cambridge 1928.

Hamdullâh Müstevfî, *Tarih-i Güzide*, nşr. Abd el - Hüseyin Nevaî, Tahran hş. 1330–39.

İbn Funduk, *Tarih-i Beyhak*, nşr. Ahmed Behmenyâr, tarihsiz ikinci baskı.

İbn el - Esîr, *el - Kâmil fi't-Tarih*, nşr. C. J. Tornberg, IX-X. cildler, Beyrut 1966/Türkçe tercüme, A. Özaydın, *İslâm Tarihi El Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi*, IX-X. cildler, İstanbul 1987.

İbn Hallikan, *Vefayat el-'Ayân*, İngilizce trc. Slane, Paris - London 1843-71.

Kafesoğlu, İ., *Sultan Melikşâh Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953.

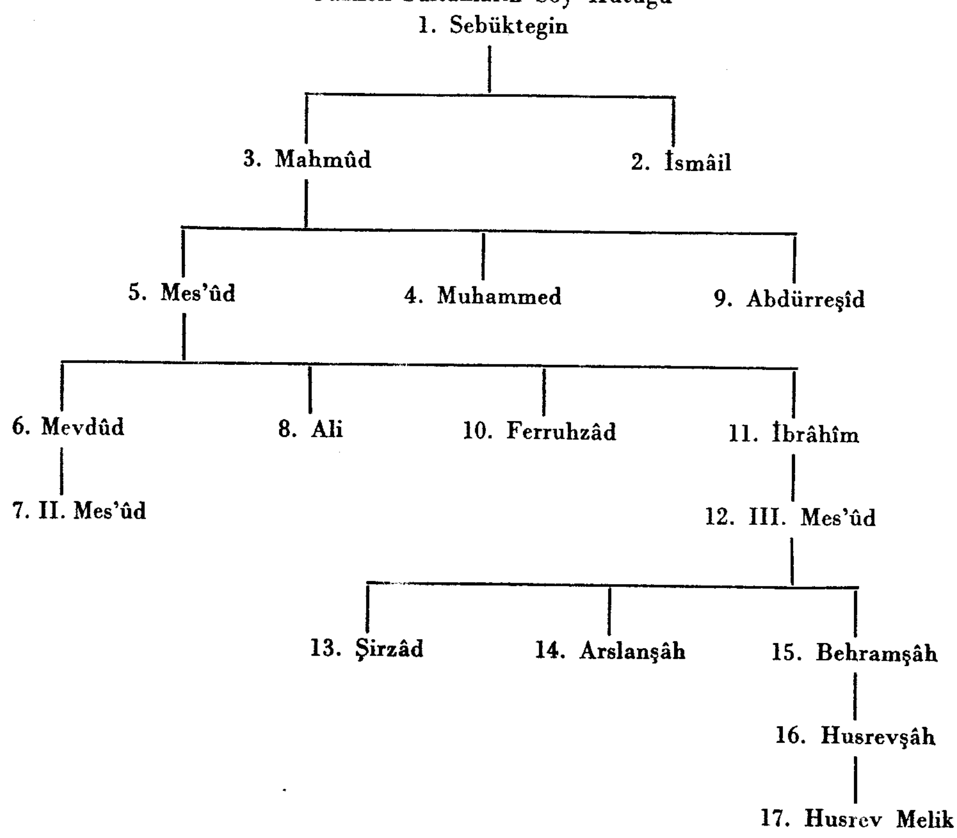
————, Mahmûd Gaznevî mad., *İA*.

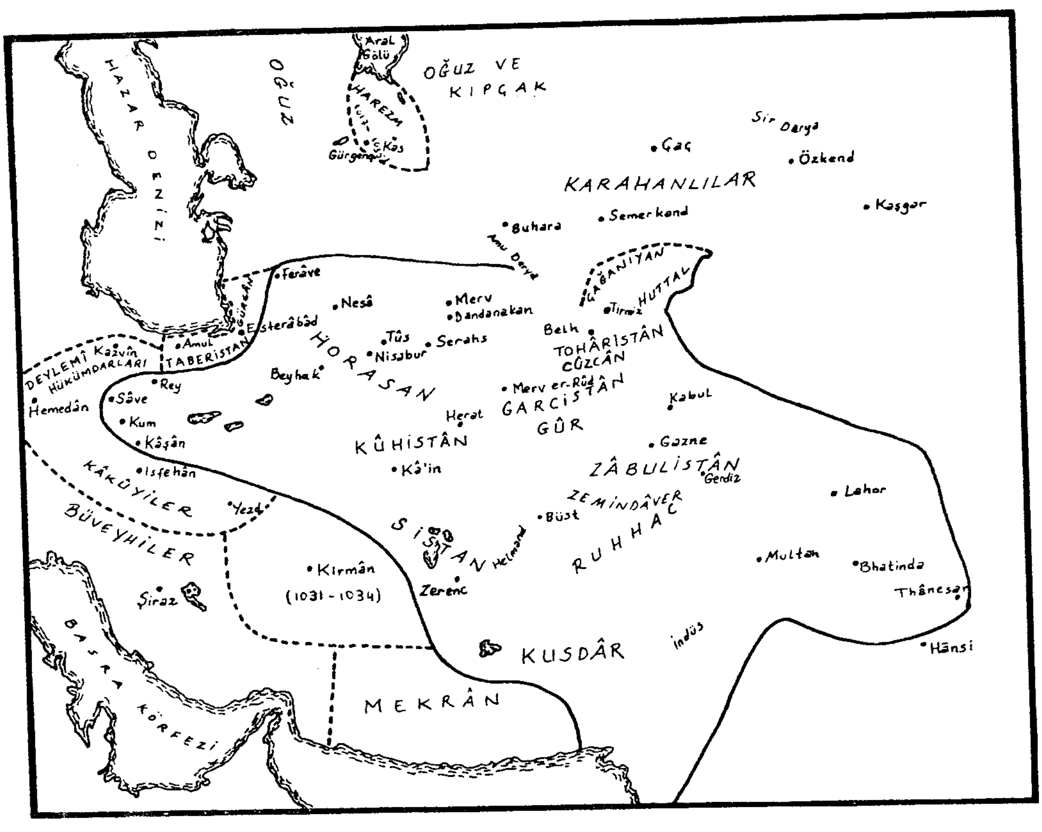
————, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1983.

Köprülü M. Fuad., *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981.
Kufralı, Kasım, "*Gazneliler ve Selçuklular devrinin tezkir muhiti*", IV, Türk Tarih Kongresi. Kongreye sunulan Tebligler, Ankara 1952, s. 261–282.
Köymen, M. A., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, I, Kuruluş Devri*, Ankara 1979.
———, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976.
———, *Alp Arslan ve Zamanı*, İstanbul 1972.
———, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, II, İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1984².
Merçil, E., "Gazneliler'in Kirman Hâkimiyeti (1031–1034)", *Tarih Dergisi*, sayı : 24, İstanbul 1970.
———, "Sebüktegin'in Pendnâmesi" *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, cild V, cüz : 1-2, İstanbul 1975.
———, *Kirman Selçukluları*, Ankara 1989².
———, "Sîmcûrîler IV", *Belleten* sayı : 195, Ankara 1986.
———, "Sîmcûrîler V", *Tarih Enstitüsü Dergisi*", Sayı : XIII, İstanbul 1987.
———, *Sultan Gazneli Mahmûd*, Ankara 1987.
———, Ziyârîler mad.,*İA*.
Mîrhond, *Tarih-i Ravzat üs - Safâ*, IV, Tahran ve Kum hş. 1338-9.
Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultān Mahmūd of Ghazna*, Cambridge 1931.
———, İsmâil b. Sebüktegin mad., *İA*.
———, Muhammed (B. Mahmûd) mad., *İA*.
———, Mes'ûd mad., *İA*.
———, Mevdûd mad., *İA*.
Nizâmü'l-Mülk, *Siyerü'l-Mülûk Veya Siyaset-nâme* (trk. trc. M. A. Köymen), Ankara 1976.
Pritsak, O., Karahanlılar mad., *İA*.
Râvendî, *Râhat - Üs - Sudûr Ve Âyet - Üs - Sürûr* (trk. trc. A. Ateş), I-II, Ankara 1957–1960.
Sadreddîn el - Huseynî, *Ahbâr üd - Devlet is - Selcukiye*, (trk. terc. N. Lugal), Ankara 1943.
Sayılı, A., "İbn Sînâ'da Astronomi ve Astroloji", *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* (Derleyen A. Sayılı), Ankara 1984, s. 161–201.
———, "Doğumunun 1000'inci Yılında Beyrunî", *Beyruni'ye Armağan*, Ankara 1974, s. 1-40.
Spuler, Ghaznavids mad., *EI.*²
Sümer, F., *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy - Teşkilatı - Destanları*, Ankara 1972².

Şebankareî, *Mecmâ'el-Ensâb*, Yenicâmi Ktb. no. 909.
Togan, Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1970².
Yakubovsky, A. Y., "Gazneli Mahmut, Gazne Devletinin Menşei ve Karakteri Meselesine Dair" *Ülkü Mecmuası*, sayı : 72, 73, 75, 76.
Yınanç, M. H., Çağrı Bey mad., *İA*.

Gazneli Sultanların Soy Kütüğü

1030 tarihinde Gazneli Devleti

DİZİN